

most 70

28

revija
za kulturo
in
družbena
vprašanja

most

REVIJA ZA KULTURO IN
DRUŽBENA VPRAŠANJA

Ureja uredniški odbor: Stanko Janežič,
Aleš Lokar, Boris Podreka, Alojz Rebula,
Marjan Rožanc in Vladimir Vremec
(odgovorni urednik)

Vsi prispevki ne predstavljajo mnenja
celotnega uredniškega odbora.

Registrirano na sodišču v Trstu s številko
6/64 RCC dne 25. maja 1964

Uredništvo in uprava: Trst - Trieste,
Via Donizetti, 3 - Italija

Cena posamezni številki 500 lir, letna
naročnina 2.000 lir, plačljiva na tekoči
račun 11/7768 A. Lokar, Salita Cedassama-
re, 6 Trieste, Za inozemstvo 5 dolarjev

Oprema: Boris Podreka

Tisk: Tiskarna A. Keber - Trieste,
Via S. Anastasio 1/c

Poštnina plačana v gotovini

Spedizione in abb. post. Gr. IV
I. semestre

VSEBINA

- Guido Miglia** 104 Dialog o meji
105 Dialogo sul confine
- Aleš Lokar** 108 Dialog o meji
109 Dialogo sul confine
- Danilo Sedmak** 120 Psihološki predsodki med na-
rodi
121 Pregiudizi psicologici tra i po-
poli
- Marino Kokorovec** 128 Nova operativna metoda za kra-
ško planoto in Trst
129 Un nuovo metodo operativo
per l'altipiano e Trieste
- Taras Kermauner** 134 O slovenski poeziji zadnjega
časa
- Vladimir Kos** 135 Eno samo vprašanje
137 Za vse, ki se starajo — vstopni
spev — December
- Milena Merlak** 139 Alkimisti v zlatem mestu
- Vladimir Vremec** 141 Proslava zavetnika časnika-
jev v Trstu in Gorici
141 Naj Fellini začne Pahor pa neha
biti družbeno angažiran?
- Aleš Lokar** 144 Dinamika samoupravljanja in
Gospodarska kriza (Kolo 7/69)
147 Che Guevara in Revizionizem
(Manifesto 7/12/69)
- Lev Detela** 149 Kritika na kratko (o Strniši in
Kocbeku)
- Lev Detela** 152 Kultura v Beležkah
- Bert Pribac** 154 Pismo uredništvu
- Ludvik Vrtačič** 155 Je narod »razredna« ali »nad-
razredna« kategorija?
- Kostas Axelos** 158 Teze k problemu revolucionarne
prakse

Dialog o meji

O problemih meje se je doslej v Trstu govorilo skoraj izključno samo znotraj posameznih narodnostnih in kulturnih skupin, nikoli pa ni prišlo do poizkusa poglobljene izmenjave pogledov med n/imi. Ne mislimo, da bo Miglieva in s tem hkrati tudi naša pobuda začetek novega razdobja v odnosih ob meji živečih ljudstev, vendar je treba na današnji stopnji razvoja teh odnosov načeti tudi najbolj kočljiva vprašanja. Ni odveč, da misli istrskega begunca Guida Miglie podano tudi v slovenščini, potrebno je namreč, da jih vzame na znanje tudi naš sorojak, posebno onstran meje, kot tudi ni odveč, da ima italijanski bralec možnost spoznati naše mnenje. Mi dajemo prednost življenju. Metafiziko molka prepuščamo drugim.

Prispevek Guida Miglie

Dragi prijatelji,

v zadnji številki vaše lepe revije ste z velikim zanimanjem dojeli smisel razgovora med Biagiom Marinom in mano, ki sva ga vodila o vzhodni meji, o čemer je tekla beseda najprej na straneh tržaškega Piccola in takoj za tem, ob priliki dveh zelo dobro obiskanih večerov, v Umetniškem krožku našega mesta.

Izrazil sem vam priznanje za takšno inteligentno pozornost in vam pisal, želeč vam povedati, da sem jo vedno delil z vami, odkar sem — leta 1954 — ustanovil revijo »Trieste«.

Vi mi zdaj predlagate, da bi si začeli izmenjavati poglede o problemih vzhodne meje in to v obeh jezikih, tako da bi misli piscev bile dostopne vsem, ki se za to zanimajo, tostran in onstran meje.

Z veseljem sprejemam predlog in se navezujem na nekatere misli, ki sem vam jih izrazil v svojem pismu.

Rad bi jih razširil in pojasnil, do mere, ki jo dovoljuje kratek članek.

Ena izmed tolikih nesreč na vzhodni meji je — kot sem vam pravil — da se premalo poznamo. Saj se niti ne zmenimo eden za drugega: in vendar smo zgneteni iz iste zemlje, rekel bi tudi iz iste krvi od nekdanj, pa čeprav nas ločuje jezik zaradi krivd, ki niso naše. Ni potrebno, da vas spomnim na dramatične napake italijanskega nacionalizma, ki je — še pred nastankom fašizma — preprečeval, da bi zaznali probleme, ki so pretresali vašo dušo, se zavedli vaših dolgo gojenih upanj, ker ste bili pač potisnjeni tako pogosto na stranski tir in ker ste tolikokrat veljali za manjvredno pleme. Take žalitve ni moč pozabiti. Slednja se je sprostita s sovraštvom in nasiljem takoj po drugi svetovni vojni, v tem primeru s Titovo zahtevo po celotni Julijski krajini, to se pravi: po njenem slovensko-hrvaškem delu

Dialogo sul confine

Sinora a Trieste si è dibattuto dei problemi del confine quasi esclusivamente soltanto all'interno dei rispettivi gruppi nazionali e culturali. Mai si era tentato di iniziare un approfondito scambio di vedute tra le parti. Non abbiamo presunzione di ritenere che l'iniziativa di Miglia e la nostra, possano diventare l'inizio di una nuova fase di rapporti tra le popolazioni che convivono al confine; è certo però, che arrivati all'attuale maturità di relazioni reciproche, diventa sempre più necessario affrontare anche i problemi più scabrosi. E quindi non è superfluo se i pensieri dell'esule istriano Guido Miglia vengono riportati anche in sloveno, in modo che possano essere conosciuti dai nostri connazionali, specialmente oltre confine, come speriamo non sia superfluo che anche il lettore italiano conosca i nostri argomenti. Noi diamo la precedenza alla vita. Lasciamo agli altri la metafisica del silenzio.

L'intervento di Guido Miglia

Cari amici,

nell'ultimo numero della vostra bella Rivista ho visto che voi avete colto con grande interesse il senso del dibattito fra Biagio Marin e me sul confine orientale, dibattito che si è svolto dapprima sul quotidiano «Il Piccolo» di Trieste, e subito dopo durante due serate affollatissime al Circolo della cultura della nostra città. Vi ho dato atto di questa intelligente attenzione, e vi ho scritto per dirvi che io la ho sempre conraccambiata, fin da quando — nel 1954 — ho fondato la Rivista «Trieste».

Ora voi mi proponete di iniziare uno scambio di vedute sui problemi del confine orientale, e mi dite di voler presentare le varie opinioni sia in lingua italiana che in lingua slovena, in modo che i pensieri degli autori siano accessibili a tutti gli interessati, di qua e di là del confine.

Accetto di buon grado la proposta, ed incomincio proprio riprendendo alcuni concetti che vi ho detto nella

mia lettera, per ampliarli e chiarirli, fin dove è possibile, nei limiti di un articolo.

E' una delle nostre tante sciagure al confine orientale — vi dicevo — quella di conoscerci troppo poco, se non addirittura di ignorarci: eppure siamo impastati della stessa terra, direi dello stesso sangue, da sempre, anche se ci ha diviso la lingua, per colpe che non sono nostre. Non occorre che io vi ricordi gli errori drammatici del nazionalismo italiano, che ha impedito — ancor prima che il fascismo nascesse — di vedere i problemi che scuotevano la vostra anima, le speranze che voi avete coltivato da lungo tempo, tenuti così spesso ai margini, e tante volte considerati di una razza inferiore, con una offesa che non è possibile dimenticare, che si è scariata con odio e con violenza subito dopo la seconda guerra, interpretata questa volta dalle rivendicazioni di Tito su tutta la Venezia Giulia, sulla parte slovena e croata — com'era legittimo e naturale —, ma anche su quella veneta.

(kot je bilo zakonito in naravno) in tudi po njenem beneškem delu.

Prav iz tega izvirajo v veliki meri naši nesporazumi oziroma vse tisto, kar nas še razdvaja. Čeravno je Italija prva, ki se ne zmeni za tisto, kar se je tu zgodilo v resničnem in neretoričnem pomenu besede, dobro vemo, da je več kot 300.000 naših rojakov zapustilo svojo rodno zemljo — govorim o tisti zemlji, ki je bila že tisoč let strnjeno benečanska — ki danes živijo razkropljeni po svetu in ne pomenijo ničesar. Iz razumljivih vzrokov ne govorim o tistih, ki so odgovorni za fašistično sovraštvo in krvoločnost, kar predstavlja začetek istrske tragedije, ampak o vseh svojih revnih rojakih, delavcih, kmetih, malih uradnikih, malih posestnikih, ribičih, ki so izgubili svojo domovino: domovina je namreč najprej zemlja svojih korenin, rojstne hiše, pokopališč. Ne bi smela pripasti Jugoslaviji zapadna istrska obala od Kopra do Pulja, v skladu s predlogom angleške vlade, ki je bil najbolj resen in moder, kot je tudi v naravi tistega omikanega naroda. To bi bila pravična meja in hkrati obveza za bratski in resnični sporazum med obema partnerjema, kajti nobeden izmed njiju ne bi bil dokončno ponižan. V tem tiči vzrok mojega tako pogostega pisanja o teh rečeh, nikakor ne zato, ker bi hotel obujati revanšistična čustva, ampak samo zato, da bi določili nekaj, po moji sodbi, temeljnih resnic, brez katerih ostaja pogovor dvoumen in varljiv.

Krivica, ki nam je bila storjena in katere se zavedajo vsi tisti, ki tu pošteno živijo, danes hudo peče in jo izkoriščajo prav tisti, ki so najbolj odgovorni za nekdanji režim, ki je ustvaril pogoje za takšno izgubo: in vendar, čutim dolžnost — kolikor je v moji moči — da obsodim eno in drugo. Goljufija je npr. — in podlega ji z običajno salonsko lahkomiselnostjo toliko Italijanov — govoriti o dosežkih italijanske manjšine v Istri, če pa ta manjšina šteje manj kot pet odstotkov prebivalstva: ostalih petindevetdeset odstotkov pa je razkropljenih po celem svetu. To je voz, okoli kate rega se še vrti naš psihološki nesporazum.

In vendar, čutim, da moramo brezpogojno najti tisto, kar nas združuje, ne da bi spregledali ali zvito in hudomušno preskočili tiste dejanske in globoke vzroke, ki so nas, mene in vas, ločili in žalili. Zakaj bliže se čutim vam, ki ste se rodili tu in ki vam je tu zorela vaša osebnost, kot pa Italijanu, ki je daleč od naših problemov, od naših tradicij, od naše posebne občutljivosti: tudi to je drama, ki jo živimo samo mi, tu na vzhodni meji. Toda to je človeška drama, ki nas združuje, samo če to hočemo, na obeh straneh.

To so vzroki, o katerih sem vam pisal v svojem pismu in ki jih hočem — po vašem vabilu — zdaj poglobiti. Zdi se mi, da ni bila tragedija toliko v izgubi beneškega dela Istre, kolikor v izgubi zemlje in hkrati ljudi, ki so od nekdaj živeli na nji. Pomislite: s svojimi očmi sem videl, kako se je moje mesto, Pulj izpraznilo v teku dveh mesecev, pozimi leta 1947. Več kot trideset tisoč prebivalcev je zapustilo hiše, vrtove, hleve, morje, čolne in je odšlo na slepo v revno, premagano deželo, ki je bila na tleh. Isto se je zgodilo v Vodnjanu, v Balah, v Fažani, na Brionih, v Galežanu, v Rovinju, v Poreču, v Vrsarju, v Motovunu, v Bujah, v Piranu, v Kopru, v Labinu in v sto drugih plemenitih, trdnih in častitljivih krajih moje domovine. Mnogi bodo dejali, da so jih k begu spodbujale italijanske konservativne sile, da bi tako dobile čudovito propagandno orožje proti levici (takrat se je imenovala ljudska fronta in je združevala komuniste in socialiste). Jaz lahko rečem, da je zmo resnice tudi v tej razlagi volilnega tipa: toda ozemlje se ne izprazni samo zato. Drugi in globlji vzroki so privedli do tega, da je ves narod zapustil eno izmed najbolj civiliziranih področij Evrope, ki ni poznalo nepismenosti, veleposestnikov, izkoriščevalcev, ki bi bogateli s tujim delom. Zemlja, ki so jo najprej Beneška republika nato še Habsburžani naredili civilizirano, strpno, samostojno, častitljivo v vseh plasteh prebivalstva.

Na žalost, resnica je drugačna: takrat je bil Beograd pod vplivom Stalinove Rusije in s tem tudi sam v ozračju sovraštva, nasilja in psihološke prevare. Dan za dnem so naš del poniževali, mučili v njegovih najbolj osnovnih čustvih: v tistih tragičnih letih je pomenilo v očeh naših nasprotnikov biti Italijan toliko kot biti fašist in imperialist in pa sovražnik ljudstva. Dobro vem, da o tem sovraštvu ne gre toliko pripisovati vse krivde Beogradu ali predsedniku Titu, kolikor lokalnim propalicam, ambicioznim in oblastniškim elementom, ki vedno pridejo na površje v strahotnih trenutkih zgodovine. In povrh v tem je bila še pravzaprav upravičena, nujna in neodložljiva osveta za fašistična hudo delstva.

Podoba je, da bi v Jugoslaviji, ki je kot se nam kaže danes, odprta problemom v svetu in ki uživa spoštovanje v mednarodnem krogu, zadobil beg mnogo manjša razmerja: odšli bi samo tisti, ki niso imeli mirne vesti, toda ljudstvo bi ostalo. Zakaj največje prekletstvo, ki lahko doleti mislečega človeka je, če izgubi domovino, zemljo svojih korenin.

Vsaj že petnajst let se vsak teden vračam v svoje kraje, da bi spet našel tisto, čemur pravim moj izgubljeni ritem, toda vedno se pojavlja grenkoba, ki me bo mučila

Perchè qui è uno dei nuclei della nostra incomprendione, o di quanto rimane dello stacco fra noi e voi. Anche se l'Italia è la prima ad ignorare tutto quanto è qui avvenuto nei suoi termini reali e non retorici, noi sappiamo bene che oltre trecentomila nostri conterranei hanno abbandonato la loro terra natale — parlo di quella terra che era quasi compattamente veneta, da mille anni — ed oggi vivono dispersi in ogni parte del mondo, e non contano nulla. Non parlo, si capisce, dei responsabili dell'odio e della ferocia fascista, che stanno alla radice della tragedia istriana, ma di tutti i miei conterranei poveri, operai, contadini, piccoli impiegati, piccoli proprietari terrieri, pescatori, che hanno perduto la loro patria: perchè la patria è prima di tutto la terra delle proprie radici, della propria casa natale, dei propri cimiteri. Non doveva andare dall'altra parte la costa occidentale istriana, da Capodistria a Pola, proprio secondo la linea proposta dal governo inglese, che era la più seria e la più saggia, com'è nell'indole di quella Nazione civilissima. Quella sarebbe stata la frontiera della giustizia, ed insieme l'impegno di un'intesa fraterna e vera tra le due parti, perchè nessuna delle due sarebbe stata umiliata irrimediabilmente. Ecco perchè io torno tanto frequentemente su questi temi, non certo per resuscitare sentimenti di rivincita, ma per stabilire alcune che a me sembrano delle verità di base, senza le quali costruiamo nell'equivoco e nell'inganno.

L'ingiustizia che ci è stata fatta, e di cui sono consapevoli tutti coloro che qui vivono onestamente, oggi pesa fortemente, e viene sfruttata proprio dai maggiori responsabili del regime passato, che ha creato tutte le premesse della perdita: eppure, io sento che ho il dovere — per quanto posso fare — di denunciare l'una cosa e l'altra. Oggi è una truffa, ad esempio — a cui si presta con la solita superficialità salottiera tanta parte dell'Italia — parlare delle conquiste della minoranza italiana in Istria, quando questa minoranza è ridotta a meno del cinque per cento della popolazione nativa: l'altro novantacinque per cento è disperso in tutto il mondo: questo è il nodo intorno a cui gira ancora la nostra incomprendione psicologica.

Eppure, io sento con urgenza che bisogna trovare gli argomenti che ci uniscono, ma senza ignorare o saltare con furberia e con malizia quelli veri e profondi che ci hanno diviso e ci hanno offeso, noi e voi. Perchè io mi sento più vicino ad uno di voi, che siete qui nati e qui avete maturato la vostra personalità, che ad un italiano lontano dai nostri problemi, dalle nostre tradizioni, dalla nostra particolare sensibilità: anche questo è un dramma, che soltanto noi viviamo, al confine orientale, ma è un dramma umano che ci unisce, solo che noi lo vogliamo, da ambedue le parti.

Questi i motivi ch'io vi scrivevo nella mia lettera, e che ora — su vostro invito — vorrei ampliare.

A me pare che la tragedia non è stata tanto la perdita della parte veneta dell'Istria, ma la perdita della terra e insieme della gente che in quella terra aveva abitato da sempre. Pensate: io ho visto con questi occhi vuotarsi la mia città, Pola, nel giro di due mesi, nell'inverno del 1947. Oltre trentamila abitanti lasciare le case, gli orti, le stalle, il mare, le barche, ed andare allo sbaraglio, in un paese povero, sconfitto, a pezzi. Lo stesso è avvenuto a Dignano, a Valle, a Fasana, Brioni, Gallesano, Rovigno, Parenzo, Orsera, Montona, Buie, Pirano, Capodistria, Albona, e in cento altri luoghi nobili e saldi e dignitosi della mia patria.

Molti diranno che questo esodo è stato favorito dalle forze conservatrici italiane, per farsene un'arma formidabile di propaganda contro le sinistre (allora si chiamavano il fronte popolare, che univa i comunisti e i socialisti). Io posso dire che c'è qualcosa di vero anche in questa interpretazione di tipo elettoralistico: ma una terra non si vuota soltanto per questo, altri e ben più profondi motivi hanno portato un popolo intero a lasciare una delle zone più civili d'Europa, senza analfabeti, senza latifondisti, senza sfruttatori arricchiti sul lavoro degli altri. Una terra che la Repubblica di Venezia prima, e poi gli Asburgo, avevano fatto civile, tollerante, autonoma, dignitosa, in ogni strato della popolazione.

La verità è un'altra, purtroppo: allora Belgrado era sotto l'influenza della Russia di Stalin, e subiva quel clima di odio, di violenza e di inganno psicologico. La nostra parte fu umiliata ogni giorno, fu tormentata nei suoi sentimenti più elementari: in quegli anni tragici essere italiano voleva dire, per i nostri avversari, essere fascista e imperialista e nemico del popolo. In quest'odio, so bene che tutta la colpa non fu di Belgrado o del presidente Tito, ma ancora di più di piccoli elementi locali, ambiziosi e prepotenti e falliti, che sempre emergono nei momenti terribili della storia. E nel fondo c'era, giustificata e acuta e urgente, la vendetta contro le maledette commesse dal fascismo.

Con una Jugoslavia come si presenta oggi, aperta ai problemi del mondo, stimata e rispettata in sede internazionale, l'esodo avrebbe avuto delle proporzioni di gran lunga minori: sarebbero andati via soltanto coloro che non avevano la coscienza tranquilla, ma il popolo sarebbe rimasto. Perchè la più grande maledizione che possa capitare ad un uomo che pensa è quella di perdere la patria, cioè la terra delle radici.

Io ritorno, almeno da quindici anni, quasi ogni settimana nei miei luoghi, a ritrovare quello che chiamo il mio ritmo perduto, ma sempre riaffiora l'amaro che mi tormenterà fino alla morte: cammino per le mie strade, e

do smrti: hodim po svojih cestah in se čutim tujca, v hiši mojih očetov sedaj mogoče prebivajo Bosanci ali pa Črnogorci, ki jih ne sovražim, vendar pa čutim, da so tudi oni sami tujci, ki se ne morejo spojiti z mojo zemljo, z mojim morjem. To je tragedija, ki se je ne more meriti, to je resnično prekletstvo, ki doleti vsak dan tiste, ki so odšli, pa tudi tiste, ki so ostali.

Dragi prijatelji, te reči sem vam hotel povedati, ker so se mi zdele najbolj nujne in najtehtnejše. Dobro vem, da na teh rečeh ne moremo graditi naše prihodnosti, ker je treba gledati naprej ne pa nazaj. Toda gledati naprej s poštenostjo, z resnicoljubnostjo, z odkritosrčnostjo, ne da bi šli mimo temeljnih jeder naše sveže zgodovine. Ta naša zgodovina je dramatična in zato smo, mi in vi, nemirni ljudje in nas drugi ne razumejo. To je nemir, ki je že pred šetsdesetimi leti mučil Scipia Slataperja, in nato Stuparicha, in Sveva

ter Sabo, tja do Marina, Quarantotti-Gambinija, Tomiz-
zo in Bettizo.

Pred nekaj meseci sem pravil visokemu slovenskemu političnemu predstavniku, ki sem ga srečal na nekem sprejemu v Kopru, da se z njim bolje razumem kot pa s Kalabrijcem ali Neapolitancem in da se sam bolj zaupno pogovarja z menoj kot pa s Srbom ali Makedoncem: v tem je po mojem bistvo resnice in človečnosti, ki nas združuje. Na tem jedru problema moramo, mi in vi delati skupaj, da bi na vzhodni meji zgradili pravičnejši in bolj zdrav svet, ki ne bo več zastrupljen od nacionalizmov, tisti svet, ki so ga Habsburžani, čeravno zmedeno, slutili v romantičnem vzdušju devetnajstega stoletja.

Izstopiti moramo iz naše osamljenosti in se bolje razumeti, na vseh ravneh. Smo posebno ljudstvo s političnimi in psihološkimi problemi, ki jih drugi nimajo in ki jih zato tudi ne morejo razumeti.

Guido Miglia

Prispevek Aleša Lokarja

UVOD

Pisatelj Guido Miglia je začel dialog o problemih vzhodne meje na straneh naše revije. Veseli nas ta pozornost, saj menimo, da gre za pobudo, ki je vredna največjega zanimanja. O teh rečeh se je namreč doslej v Trstu govorilo in razpravljalo, toda zmeraj samo znotraj posameznih narodnostnih in kulturnih skupin. Nikoli pa ni prišlo do poskusa, da bi vrgli most med skupinama in uporabili argumente enih in drugih. Nekoliko se sicer bojim, kakor nas na žalost uči zgodovina naših krajev, ki je bila zmeraj bolj negativna kot pozitivna, da bodo dejstva drugačna od želja, vendar upam, da postane Miglieva pobuda začetek novega razdobja v odnosih ob meji živčih ljudstev, razdobja, ki bi ne bilo edinole sožitje, a niti edinole trgovinska izmenjava (saj ne živimo samo od kruha) temveč tudi medsebojni pogovor, izmenjava pogledov, podajanje lastnih problemov in poslušanje tujih, skratka dialog. Saj je bilo resničnega dialoga med Italijani in Slovani (Hrvati in Slovenci) na vzhodni meji zmeraj bolj malo.

V pismu, ki nam ga je poslal, zatrjuje Miglia, da smo si eden drugemu blizu in izjavlja celo, da se ima bliže nam kakor pa kakšnemu Kalabrijcu ali Neapolitancu. Tudi mi občutimo, da to nedvomno drži, tako z narodnostnega stališča, kakor s širšega civilizacijskega. Vsi smo sinovi tim. Mitteleurope, zgneteni smo iz istega testa, ljudje mešane krvi, z dedom Italijanom, babico slovenskega porekla, prednikom Furlanom, drugim pa celo... Madžarom ali Poljakom. Ta različnost nas druži in ločuje obenem. Prav v imenu dialoga, ki ga ni moč voditi brez iskanja resnice, moramo govoriti — pa čeprav je to neprijetno — o tistem kar nas ločuje. Slednje moramo natančno analizirati, zato, da bi dialog ne postal neiskren, površen in, da bi njegovih temeljev ne zidali na pesku.

Po mojem mnenju je izmenjava pogledov, analiza položaja, obojestranska izmenjava informacij, zelo potrebna. Drugače iz tega našega sožitja, iz tega našega nemira, kakor ga imenuje Miglia, ne bo mogla zrasti nova kultura, kultura dialoga, ki bi najbrž lahko postala

mi sento un estraneo, la casa dei miei padri è abitata forse da bosniaci, forse da montenegrini, ch'io non odio, ma sento che anche loro sono degli estranei, che non possono impastarsi con la mia terra, con il mio mare. E' una tragedia che non si può misurare, è una vera maledizione, che tocca ogni giorno quelli che sono partiti, ma anche quelli che sono rimasti.

Cari amici, queste cose io volevo dirvi, perchè mi sembravano le più urgenti, le più profonde. So bene che su queste cose non si costruisce il nostro avvenire, perchè bisogna guardare in avanti, e non indietro. Ma guardare avanti con lealtà, con verità, con schiettezza, senza ignorare i nuclei fondamentali della nostra storia recente. Questa nostra storia è drammatica, e per questo noi e voi siamo degli inquieti, e gli altri non ci capiscono. Sono le inquietudini che tormentavano già sessanta anni fa Scipio Slataper, e poi Stuparich, e Svevo e Saba, fino a Marin, Quarantotti Gambini, Tomizza e Bettiza.

Dicevo qualche mese fa ad un alto esponente politico sloveno, che ho incontrato ad un ricevimento a Capodistria, ch'io mi intendo con lui meglio che con un calabrese o un napoletano o un siciliano, e che lui si confida con me meglio che con un serbo o un macedone: qui a me pare di vedere il nucleo di verità e di umanità che ci unisce, e su questo cuore del problema dobbiamo lavorare insieme, noi e voi, per costruire al confine orientale un mondo più giusto e più sano, non più avvelenato dai nazionalismi, quel mondo che forse gli Asburgo avevano intuito, se pur confusamente, nel clima romantico dell'Ottocento.

Dobbiamo uscire dal nostro isolamento, e capirci meglio, ad ogni livello, perchè siamo un popolo tutto particolare, con problemi politici e psicologici che altri non hanno, e che perciò gli altri non possono capire.

Guido Miglia

L'intervento di Alessio Lokar

PREMESSA

Lo scrittore Guido Miglia ha voluto iniziare un dialogo sui problemi del confine orientale scegliendo quale «foro» per il dibattito la nostra rivista. Noi siamo ben lieti di questa attenzione ritenendo che si tratti di una iniziativa degna del massimo interesse. Infatti, sinora a Trieste queste cose si son dette e dibattute, ma quasi sempre soltanto all'interno dei rispettivi gruppi nazionali e culturali, mentre non si era mai tentato di gettare un ponte tra i due gruppi, ascoltando gli argomenti sia dell'una che dell'altra parte. Se non temessi di essere contraddetto dai fatti, che sono, ahimè, purtroppo la storia delle nostre terre lo insegna, più negativi che positivi, mi piacerebbe affermare che l'iniziativa di Miglia potrebbe diventare l'inizio di una nuova fase nei rapporti tra le popolazioni che convivono attorno a questo confine, fase non solo di pura e semplice coesistenza, e nemmeno dei soli scambi commerciali (giacchè non si vive di solo pane), ma di parlare reciproco, di scambio di vedute, di esposizione dei propri problemi, di ascolto dei problemi altrui, di dialogo insomma,

giacchè di vero dialogo tra Italiani e Slavi (Croati e Sloveni) al confine orientale c'è n'è sempre stato piuttosto poco.

Nella sua lettera Miglia sostiene che siamo vicini gli uni agli altri, e afferma addirittura di sentirsi più vicino ad uno di noi che non ad un calabrese, oppure un napoletano, e ciò è certamente vero, lo sentiamo pure noi, sia dal punto di vista etnico che da quello di civiltà nel senso più ampio del termine. Siamo tutti figli della cosiddetta Mitteleuropa, impastati dalla stessa pasta, gente dal sangue misto, con un nonno Italiano, una nonna Slava, un avo Friulano ed un altro magari ... Polacco. Questa diversità ci unisce e ci divide nel contempo. E proprio in nome del dialogo, che non può essere condotto all'infuori della verità, dobbiamo parlare — seppure si tratti di un affare spiacevole per ognuno di noi — di quello che ci divide. Dobbiamo analizzare a fondo quello che ci divide, affinchè il dialogo non risulti insincero, superficiale, e non rischi, domani, di poggiare sulla sabbia.

A mio avviso, uno scambio di vedute, un'analisi della situazione, uno scambio reciproco di informazioni in

edina oblika tolažbe, spreminjanja, in — zakaj ne — tudi oplojevanja vseh naših stoletnih pričakovanj. Seveda, ne morem pričakovati, da bi s tem posegom izčrpal tematiko ogromnih dimenzij in brezštevilnih nadrobnosti, ki jo odpira prizadevnost Guida Miglie. Največ kar lahko upam je, da načnem problem, da osvetlim točko, nimam pa pretenzije, da bi prikazal v celoti stališče »Slovanov« glede obravnavanih vprašanj. Želeti je, da bi se še drugi pridružili temu dialogu, preden bi potegnili nekaj prenatrženih zaključkov.

KRIVICE

Osrednja točka vse problematike je za Miglio begunstvo tritotisoč Istranov iz ozemlja njihovih prednikov. To je dejstvo, ki ga peče, ki ga priganja kot pisatelja, to je velika zgodovinska krivica, ki je ni moč, niti se je ne sme, pozabiti. V tem je jedro osebnega problema Guida Miglie in mnogih Italijanov v naših krajih.

Preden lahko izrečemo karkoli, kar bi morda zvenelo kot opravičevanje, moramo nedvomno sprejeti dejstvo samo na sebi, brez kakršnihkoli zgodovinskih vezi in izjaviti z vso iskrenostjo z Miglio, da je bil odhod tritotisoč Istranov res tragedija. To je bila ena izmed velikih tragedij, ki so zaznamovale obdobje druge svetovne vojne, podobna — a manjšega obsega — kot beg Nemcev iz vzhodnih ozemelj, odločno manjša od tistega, kar se je dogajalo v nacističnih in fašističnih uničevalnih taboriščih, kjer so pomorili na milijone ljudi. Če naj bomo iskreni (ne zdi se res!) pa ne moremo na tem mestu, prav zato ker je stvar povezana z žalostnim odhodom Istranov, mimo koncentracijskih taborišč, ki so jih postavili fašisti na robu Julijske pokrajine, v kateri je po volji Mussolinijevega režima prihajalo do »velikih zgodovinskih sprememb«. To je bilo na Rabu in pa v Gonarsu v Furlaniji, kjer je pomrlo na tisoče slovenskih in hrvaških deportirancev. Koliko, ne bi vedel točno povedati, ker nimam na razpolago števil, upam, da se bo še kdo oglasil, ki bo natančneje informiran od mene. Ne smemo pa pozabiti, da je bil med drugo svetovno vojno, in tudi pred njo, še en narod obsojen, da ga izbrišejo, oziroma asimilirajo v etnično kulturnem

smislu. To je bil slovenski narod, čigar ozemlje sta si Italija in Nemčija bratsko razdelili: Nemčija je dobila severni, bogatejši in turistično zanimivejši del (Blejsko jezero, Julijske Alpe, trboveljske in velenjske rudnike), Italija pa tim. »Ljubljansko pokrajino«, kraški, revnejši in slabše razviti južni del, skupaj z mestnim jedrom Ljubljane, središča polnega nezadovoljnih levičarskih intelektualcev in študentov, ki so čakali edinole na priložnost, da zanetijo upor. In res, priložnosti niso pustili neizrabljene. Upor se je razplamtel do zadnjih posledic. Zadnjo pa je videti prav v tem žalostnem odhodu istrskih ljudstev. Ugotavljamo torej, da celo pri najboljši volji ne moremo gledati na te dogodke zgodovinsko ločeno in nepovezano. To je sosledje členov v verigi dogodkov, ki je eden rastel iz drugega.

A še pred opisanimi vojnimi dogodki je prišlo v obdobju po prvi svetovni vojni do italijanske okupacije celotne Julijske krajine, naseljene v veliki meri s Slovenci in Hrvati, do katerih se je začela izvajati nasilna asimilacijska politika. Že ker smo pri nasilnih izselitvah, pa naj omenimo še nasilno izselitev tisočev slovenskih izobražencev, ki so bili prisiljeni zapustiti od Italije zasedeno ozemlje in se zateči v Jugoslavijo. Namreč, v pokrajinah, ki jih je bila zasedla Italija jim ni bilo več obstanka. Vsekakor je šlo pri tem za zavestno politiko raznarodovanja, s katero je fašistični režim hotel izključiti iz igre celotni sloj slovenskih izobražencev, s čimer bi ljudstvu vzel avantgardo, tisto plast, ki ga je vodila v socialno in kulturno emancipacijo. Sedanjí predsednik jugoslovanske vlade Mitja Ribičič je sin slovenskega tržaškega pisatelja, begunca tistega časa.

Toda z naštevanjem tujih tegob še ne moremo potešiti lastne. Istranom se zdi njihova nesreča večja od vseh drugih. To je človeško in razumljivo. Po mojem mnenju, tu igra predvsem dvoje dejstev. Iz različnih vzrokov imamo pri tem opravka predvsem z neke vrste egocentrično propagando, ki je italijanski skupnosti nekako onemogočala videti in spoznati tisto, kar se je v naših krajih dogajalo pod fašizmom, še prej pa za časa jadranskega iredentizma in režima. Sicer so to bile krivde voditeljev, ne pa ljudstva. Vendar, kot se po navadi dogaja, mora za takšne krivde plačati celo ljud-

tal senso, risulta quanto mai necessario, altrimenti da questa nostra coesistenza, da questa nostra irrequisitezza, come la chiama il Miglia, non potrà sorgere una nuova cultura, la cultura del dialogo, che potrebbe risultare l'unica forma di lenimento, di trasformazione e — perchè no — di fruttificazione di tutte le nostre secolari aspettative.

Naturalmente, in questo mio intervento non posso pretendere di esaurire l'argomento di vaste dimensioni e di innumerevoli sfaccettature, quale si apre in seguito alla sollecitazione di Guido Miglia, posso pensare, al più, di aprire qualche problema, di chiarire qualche punto ma non di rispecchiare in tutto e per tutto la posizione «degli Slavi» sui problemi trattati. E' perciò auspicabile che altre voci si levino nel presente dialogo, prima che se ne traggano affrettate conclusioni.

LE INGIUSTIZIE

Per Miglia il punto centrale della questione è l'esodo dei trecentomila istriani dalle terre dei loro avi. Questo è il fatto che brucia in lui, che lo «muove» come scrittore, che lo commuove, che rappresenta il trauma psicologico, la grossa ingiustizia storica da non dimenticare e da non poter dimenticare. Questo è il nocciolo del problema personale di Miglia e di molti Italiani delle nostre zone.

Indubbiamente, prima di dire qualsiasi altra cosa che potrebbe suonare come giustificazione, dobbiamo prender atto del fatto in sè, scindendolo da ogni sua concatenazione storica ed affermare in tutta onestà con Miglia, che effettivamente l'esodo dei trecentomila istriani è stata una grande tragedia.

Una di quelle grandi tragedie che hanno costellato il periodo della seconda guerra mondiale, simile — ma di minori proporzioni — all'esodo dei Tedeschi dai territori orientali, decisamente inferiore però a quanto è avvenuto nei campi di sterminio nazisti e fascisti, ove sono stati trucidati milioni di persone. E in questa sede, giacchè siamo in clima di schiettezza (non par vero) non possiamo menzionare, proprio perchè sono in certo senso collegati al triste esodo degli Istriani, i campi di concentramento che i fascisti Italiani hanno aperto ai bordi della regione Giulia, ove avvenivano le «grandi trasformazioni storiche» volute dal regime mussoliniano, sull'isola di Arbe ed a Gonars nel Friuli, ove morirono migliaia di deportati Sloveni e Croati; quanti esattamente non posso dirlo, perchè non dispongo delle cifre, ma forse in seguito si leverà qualche altra voce, maggiormente informata della mia, a chiarire i termini quantitativi del problema. E poi non

bisogna dimenticare che nel corso del secondo conflitto ed anche prima, un altro popolo delle nostre terre fu, in certo senso, condannato a morte, destinato ad essere cancellato, assimilato nei suoi aspetti etnico-culturali, e questo fu il popolo sloveno il cui territorio venne diviso equamente e fraternamente tra Italia e Germania: alla Germania la parte settentrionale più ricca e turisticamente più interessante (il lago di Bled, le Alpi Giulie, le miniere di carbone di Trbovlje e di Velenje) ed all'Italia la cosiddetta «provincia di Lubiana», la parte meridionale, carsica, povera e sottosviluppata, assieme al nucleo urbano di Lubiana, centro zeppo di intellettuali e studenti insoddisfatti e sinistreggianti, pronti a cogliere l'occasione per organizzare una rivolta. Ed infatti, l'occasione non fu fatta passare invano. La rivolta divampò violenta fino alle ultime conseguenze, l'ultima delle quali va vista proprio nel triste esodo delle popolazioni istriane.

Vediamo così, che con tutta la buona volontà non si riesce a considerare questi fatti storici a sè stanti e distaccati l'uno dall'altro. Essi fanno parte di una concatenazione di eventi dei quali l'uno ha provocato l'insorgere dell'altro, e così di seguito.

Ma prima di tutti i fatti bellici che ho testè menzionato c'è stata l'occupazione italiana di tutta la Venezia Giulia in seguito al primo conflitto mondiale, abitata in gran parte da Sloveni e Croati, contro i quali venne svolta una politica di violenta assimilazione. Ed in tema di esodi, non possiamo non menzionare l'esodo delle migliaia di intellettuali Sloveni e Croati costretti ad abbandonare il territorio occupato dall'Italia per rifugiarsi in Jugoslavia, in quanto nelle provincie occupate veniva loro resa impossibile la vita. Questo fu un cosciente atto di politica snazionalizzatrice e sopraffattrice, voluta dal regime fascista per eliminare dal giuoco l'intelligenza slava delle nostre terre, e per privare il popolo della sua avanguardia spirituale più cosciente, quella che lo conduceva ad emanciparsi socialmente e culturalmente. Mitja Ribicic, l'attuale presidente del governo jugoslavo, è figlio di uno scrittore sloveno di Trieste, esule nel suddetto periodo.

Io comprendo però che indicare i lutti altrui non consente ancora di lenire completamente il proprio. Agli Istriani la propria disgrazia sembra maggiore di ogni altra. E ciò è umano e comprensibile. Ma poggia, a mio avviso, su due fatti. Il primo: per varie ragioni, ma soprattutto, io credo, per un certo tipo di propaganda autocentrica, la comunità italiana come tale non ebbe mai una coscienza chiara e globale di ciò che stava avvenendo nelle nostre zone nel periodo fascista, nè della concatenazione di eventi messi in moto, prima dall'irredentismo adriatico, e poi dal regime. Queste erano cose

stvo in ne samo voditelji. Na žalost je tako, in zato trdim, da bi ljudstvo moralo nadzorovati voditelje. Takega nadzora v fašistični dobi ni bilo. In tako je zadnje dejanje istrske tragedije (o kateri sem skušal nakazati vzroke in prva dejanja) padlo na nevedno istrsko ljudstvo kot strela z jasnega, v zelo kratkem časovnem razmahu, skorajda v nekaj dneh. Takorekoč v nekaj trenutkih je bila pregažena skupnost, ki je stoletja preživela v svojem posebnem starodavnem svetu, mirna in zadovoljna, ukvarjajoč se s tradicionalnimi dejavnostmi.

Verjetno Slovenci in Hrvati, ki smo dediči novejših zgodovinskih dogodkov vsega tega nismo znali pravilno doumeti: vrednost te stare latinske skupnosti na obali vzhodnega Jadrana, stoletne tradicije in običaje, ta razvoj, ki se v primeri z našim skorajda izgublja v noči časov, vrednost te zgodovinske neprekinjenosti v miselnosti, navadah, jeziku, arhitekturi, urbanizaciji, kmetijstvu, ribištvu, skratka civilizaciji, v najširšem pomenu besede. Nedvomno, izginotje vsega tega bi bila izguba za človeštvo, kot je bila izguba, kaj vem, izginotje starih ameriških kultur vsled španskih osvajalcev Menim, da bi morali slovenski in hrvatski intelektualci osvetliti ta zgodovinsko-kulturni in pa jezikovni pojav v drugačni luči, kot smo to počeli doslej, da bi v čim večji meri odpravili negativne aspekte tega vprašanja. Mislim pa, da lahko mnogo koristnega v tem smislu naredijo Italijani, ki so ostali, torej italijanska manjšina v Istri, ki bi si morala, po mojem mnenju, postaviti za nalogo, da v mejah možnosti vlije v novo nastali položaj vrednote latinske civilizacije in kulture vzhodnega Jadrana. Zdi se mi, da bi to bilo res veliko civilizacijsko delo, vredno življenjskega cilja manjšine, kajti ne smemo pozabiti, da bi Slovani v tem pogledu utegnili biti dostopni. Nekaj podobnega se je namreč že zgodilo v Dalmaciji, kjer obstaja neka oblika slovansko-dalmatinske lokalne kulture z močnimi latinskimi primesmi.

Da je res tako se lahko prepričamo že, če se sprehodimo po trogirskih uličicah, ali pa če prisluhnemo »čakulam« ki zvečer preplavijo toplo ozračje »splitske place«, da ne govorimo o Dubrovniku, kjer, kot znano, že stoletja obstaja nek način mešane kulture, ki je dejansko — da se navežemo na našo tematiko — most med slovansko

in latinsko kulturo, z literaturo v obeh jezikih in pa s hrvaškim dialektom, ki je prepreden z italijanskimi izposojenkami. Mislim, da v Dubrovniku ničesar, ali skoraj nič, starodavnega ni šlo v izgubo na račun sedanjega in, da je sedanost celo oplemenitena s starodavnim (takšen vtis sem imel, ko sem ob neki priliki obiskal dalmatinski kulturno-turistični biser).

Toda v naših krajih so potekali dogodki drugače. Bolj krvavi so bili in manj ljubeznivi, morda zato, ker pri nas ni tistega milega sredozemskega podnebja... Usoda se je pri nas zaklela in sprostila dvoje nasprotujočih si nacionalizmov ter žejo po pravici ljudstev. To je sicer privedlo do tragičnejšega konflikta (v resnici pa tudi sodobnejšega), ki je zoperstavil prebivalstvu in skušal zarisati meje med njima.

MEJE

V pismu, ki nam ga je poslal, govori Miglia o mejah in pri tem omenja demarkacijsko črto, ki so jo predlagali Angleži, češ da naj bi ta še najbolj ustrezala resnici in pravici.

Problem Julijske krajine in Istre bi se potemtakem dal rešiti z določenim potekom meje, z določeno razdelitvijo prebivalstva. Nasprotno pa se mi zdi, da pri nas sploh ni takšne meje, ki bi povsem zadoščala z narodnostnega vidika.

To je razvidno že iz številnih poskusov, ki so jih naredili, da bi potegnili dokončno mejno črto in s tem problem rešili: takozvana meja na Julijskih Alpah (skrivnostni lok Julijskih Alp, ki naj bi potekal Trstu za hrbtom, ki pa biva edinole v fantaziji določenih italijanskih nacionalistov), angleški poskus meje, pa ameriški, francoski in ruski, meja na Soči, celo meja na Tilmentu (kot so jo zahtevali zagnani slovenski nacionalisti), meja na Savi, ki jo je hotel Mussolini, ko je ustanovil ljubljansko pokrajino in končno meja, ki jo poznamo danes. Da ta zadeva z mejo še zmeraj zaposluje nekatere zavesti, to smo jasno videli ob ponovni oživitvi problema cone B.

Čemu pri nas problemov ne moremo reševati z mejami? Jasno. Reševanje narodnostnih problemov z mejnimi črtami temelji na vidiku, ki izhaja iz klasičnega naciona-

che riguardavano i capi, ma non il popolo. Senonchè purtroppo, come sempre avviene, gli sbagli dei capi vengono pagati, non soltanto dai capi, ma anche da tutto il popolo. Purtroppo è così, ed è perciò che non dovrebbe mai venir meno il controllo democratico dell'operato dei capi da parte del popolo. In realtà, sappiamo che nel periodo fascista detto controllo non esisteva affatto. E così avvenne che l'ultimo atto della tragedia giuliana (di cui ho cercato di abbozzare le premesse ed i primi atti) si abbattè sulle ignare genti istriane come un colpo di maglio, nell'arco di un tempo brevissimo, in pochi giorni si può dire. Ed una comunità che visse per millenni in un suo mondo particolare di antiche origini, dedita ad attività tradizionali, in certo senso soddisfatta e tranquilla venne sgominata da un momento all'altro. Ed è forse questo il punto che gli Sloveni ed i Croati, eredi di vicende storiche più recenti, stentano di comprendere appieno: il valore di questa antica comunità latina sulle sponde dell'Adriatico orientale, le sue tradizioni che datavano da secoli, i suoi sviluppi, che rispetto alla nostra recente genesi, quasi «si perdono nella notte dei tempi», il valore di questa continuità storica di mentalità, di usi, di costumi, di lingua, di architettura, di urbanesimo, di agricoltura, di pesca, di vita, di civiltà nel senso più lato del termine. Ed indubbiamente, io credo, che la distruzione di tutto ciò debba essere considerata una perdita per l'umanità tutta, come si deve considerare una perdita la distruzione, che so, delle antiche culture d'America da parte dei conquistadores spagnoli, al loro sbarco nel nuovo continente. Io credo che questo aspetto storico-culturale, ed anche linguistico, del problema vada rivisto in una luce diversa dagli intellettuali sloveni e croati, vada riconsiderato e vada, soprattutto e se possibile, quanto più ridotto nelle sue conseguenze negative. Ma io credo anche che un'opera positiva in tal senso possa venire svolta dagli Italiani che sono rimasti, dalla minoranza italiana in Istria, il cui compito principale dovrebbe essere quello di infondere, quanto possibile, nella nuova situazione, che si è venuta creando nel dopoguerra, gli antichi valori della civiltà e della cultura latina dell'Adriatico orientale. Mi sembra che ciò possa rappresentare una grande opera di civiltà, degna veramente dello scopo esistenziale di una minoranza. D'altronde non dimentichiamo che in questo senso gli Slavi potrebbero essere ricettivi. Infatti, qualcosa di simile è già avvenuto in Dalmazia, ove sussiste un certo tipo di cultura popolare slavo-dalmata di chiara impronta latineggiante. Per convincersene, a mio avviso, basta fare una passeggiata per le calli di Traù, oppure tendere l'orecchio alle «čakule» che all'imbrunire pervadono la tiepida atmosfera della placa (piazza) di Spalato, per non parlare poi di Dubrovnik

Ragusa, ove, com'è noto, esiste da secoli un tipo di cultura mista — a ponte — tanto per rimanere in argomento — slavo-latina, con tutta una letteratura nelle due lingue, e con un dialetto croato infarcito di termini presi a prestito dall'italiano. Io credo che a Dubrovnik nulla, o quasi, dell'antico sia andato perduto a scapito del presente, e che il presente sia stato addirittura nobilitato dall'antico. Almeno questa è stata la mia impressione quando ho avuto la ventura di visitare il gioiello artistico e turistico della Dalmazia.

Ma nelle nostre zone le cose hanno avuto un decorso diverso, più cruento e meno gentile, forse perchè qui mancava quel certo clima mediterraneo, dolce e gentile... Da noi il destino si è intestardito a scatenare gli opposti nazionalismi e la sete di giustizia delle popolazioni in un conflitto più tragico, d'accordo, ma anche più moderno, contrapponendo le popolazioni e cercando di segnare dei confini tra di esse.

I CONFINI

Nella sua lettera Miglia parla di confini e menziona la linea di confine proposta dagli Inglesi, la quale sarebbe stata la più soddisfacente e la più giusta.

Se ne deduce che egli ritiene che il problema giuliano ed istriano si sarebbe potuto risolvere con un certo tipo di confine, con un certo tipo di divisione tra le popolazioni. Ebbene, a me invece sembra chiaro che non esiste nessun tipo di confine serio che avrebbe potuto risolvere il problema in maniera del tutto giusta dal punto di vista nazionale.

Ciò si intuisce già se si considera il gran numero di linee confinarie prodotte dalle parti nel tentativo di dare una risposta al problema: il cosiddetto confine sulle Alpi Giulie (il fantomatico arco delle Alpi Giulie alle spalle di Trieste, che non esiste se non nella fantasia di certi nazionalisti italiani), le varie linee, inglese, americana, francese e russa, il confine sull'Isonzo, persino il confine sul Tagliamento (come fu preteso da qualche esagitato nazionalista slavo), il confine sulla Sava, come volle Mussolini, istituendo la già citata provincia di Lubiana, ed infine il confine attuale. Che questa faccenda dei confini mantenga in agitazione certe coscienze lo si vede dal rinvenirsi delle fiamme che sembravano sopite, non appena è stato nuovamente tirato in ballo il problema della zona B.

Per quale ragione da noi il problema non può essere risolto in modo assolutamente equo da nessun tipo di confine?

Ma è chiaro. La risoluzione dei problemi etnici mediante tracciati confinari si basa su un modello di pensiero

lizma: obstajajo narodi, ki naseljujejo ozemeljske predele. Vsak izmed teh pomeni jezikovno, zgodovinsko, narodnostno, ozemeljsko, rasno, itd., enoto. Za reševanje njihovih medsebojnih problemov je torej potrebno, da posamezne ozemeljske enote, ki jih naseljujejo posamezni narodi ločimo z demarkacijsko črto.

Ta način gledanja drži v mnogih primerih, vendar je to v bistvu le miselni model, torej abstrakcija stvarnosti. Nikoli ne velja do kraja, a v mnogih posebnih primerih še veliko manj kot na splošno. V takšnem primeru, seveda, tudi poskus, da bi model izvedli v praksi propade. In ravno to se je zgodilo v naših krajih! Jasno nam mora biti, da je najhujšo nesrečo za naše kraje pomenil nacionalizem, to se pravi poskus, da bi naši stvarnosti vsilili model mišljenja, ki ji je tuj.

Toda oglejmo si podrobneje v čem je napaka nacionalistične miselnosti pri nas.

Vzemimo naš položaj, toda ne zdaj, po vseh dogodkih, ki so globoko zarezali v prvotno narodnostno-ozemeljsko strukturo. Ostanimo v času nastajajočega nacionalizma, ki je hotel s svetim zanosom dokončno rešiti vse naše probleme. Pomudimo se torej v času ranjke Avstrije. Kakšna bi bila takrat pravična meja med Italijani in Slovani? Utegnemo se sicer zmotiti za kakšen zaselek tostran ali onostran, toda v glavnem vemo vsi, da bi se morala takšna meja spustiti z Julijskih Alp (tistih pravih), presekat gričevnat svet v območju Nadiže tik za Čedadom, pustiti torej na slovenskem območju tim. Slovensko Benečijo, v glavnem sovpadati z današnjo italijansko - jugoslovansko mejo na Goriškem, pustiti sicer na slovenski strani še eno ali drugo vas, ki je danes pod Italijo, recimo Števerjan, Sovodnje, ipd., slediti zadnjim obronkom Krasa do stika z ravnino (na splošno je ves Kras slovenski, ravnina pa vsa italijanska), doseči morje pri ustju Timave. Od tu naprej bi morala ostati na slovenski strani vsa sedanja tržaška obala (to področje je narodnostno slovensko, kot priznava sam Sestan, ki je resen zgodovinar) do Barkovelj, ki so bile nekoč povsem slovenska vas. Mesto Trst bi moralo pripadati Italiji, a le središče, kajti predmestja so bila v tistem času strnjeno slovenska. To drži predvsem za Sveti Ivan, Lonjer, Katinaro pa za vse področje okoli Doline, Boljunca in Žavelj. Po Žavljah se nekako začne Istra. Priznavam pa, da je od tu naprej

moje znanje manj točno in zato opisani črti ne bom mogel slediti s takšno natančnostjo. Toda, kolikor mi je znano, se tudi tu položaj v bistvu ne razlikuje od tistega, ki smo ga našli v Trstu: središča so nedvomno italijanska, in bi morala potemtakem po strogo narodnostnem kriteriju pripasti Italiji —medtem ko je ožje zaledje teh središč od nekdanj slovensko. To potrjujejo nešteti zgodovinski zapisi (nekoč sem že poročal v reviji Trieste, da je Enea Silvio Piccolomini, govorec o položaju v Istri rekel, da je podeželje slovensko, obalna središča pa italijanska, medtem ko koprski škof Geronimo Rusca piše v nekem pismu iz leta 1623: v vaseh kjer prebivajo Slovani, je najti duhovnike tistega naroda in jezika, ki opravljajo službo božjo in sveto mašo v slovenskem jeziku v prevodu sv. Hieronima. S tem se zadovoljuje barbarstvo teh ljudstev, ki bi sicer ne vzdrževala duhovnikov. Vpliv tega je zelo ugoden...« To so le nekateri primeri, lahko pa bi našli še druge) in bi potem takem moral postati del slovenskega ozemlja. Edina področja z italijanskim zaledjem najdemo v okolici Pulja, Rovinja, Poreča in Umaga. Zatorej bi tu meja morala pustiti Italiji nekoliko širši obalni pas, kot denimo v Kopru, kjer so, kot znano, Slovani streljaj od mestnega obzidja.

Oglejmo si sedaj celotno sliko, ki je nastala na podlagi naše hipotetične črte. Takoj pade v oči, da je to nemogoča meja, saj se vije, mestoma pretrže, nadaljuje drugje, polna je izboklin in vdolbin. Takšna meja sicer ustreza zahtevi po etnični pravičnosti, ni pa v skladu z nobenim drugim gospodarskim, političnim, vojaškim ali pa geografskim merilom. Vse to pa je seveda treba pri načrtanju meje vsaj deloma upoštevati. Takšna meja bi namreč pomenila konec dežele, predstavljala bi oviro slehernemu pričakovanemu razvoju. Da ne govorimo o tem, da bi na ta način Italija izgubila kontinuiteto z delom svojega ozemlja: Istra bi se pojavljala prej kot nekakšen otok (kot kakšna Sardinija ali Sicilija), kakor pa polotok, kar dejansko je. Vsa obalna mesta pa bi bila odtrgana od svojega zaledja, zaledja pa od svojih najpomembnejših središč.

Zaradi težav, ki nanje naletimo, ko skušamo v naši stvarnosti uporabiti narodnostno merilo, je skušala vsaka stran rešiti problem na ta način, da si je skušala

che è proprio del nazionalismo classico che ragionava pressapoco in questi termini: esistono dei popoli che abitano pezzi di territorio. Ognuno di questi popoli possiede una sua unità linguistica, storica, etnica, territoriale, razziale, ecc. Quindi, per risolvere i problemi tra questi popoli, basta separare le singole unità territoriali mediante dei confini.

Questo modo di pensare è pressapoco vero in molti casi, ma è pur sempre un modello di pensiero, e cioè, una astrazione della realtà delle cose. Esso non è mai completamente vero, ed in casi particolari lo è ancora molto meno che non in media. Ed è allora che il suo adattamento alla realtà fallisce miseramente. Ciò che è avvenuto dalle nostre parti! Dobbiamo renderci conto chiaramente che la disgrazia delle nostre terre è stato il nazionalismo, e cioè proprio il tentativo di applicare a forza alla nostra realtà un modello di pensiero e di ragionamento a lei estraneo.

Vediamo più in dettaglio dov'è lo sbaglio commesso dal ragionamento nazionalistico.

Supponiamo di considerare la situazione non ora, dopo tutte le tragiche vicende che ne hanno compromessa l'originaria struttura etnico-territoriale; ma ai tempi in cui il nazionalismo stava appena sorgendo, ripromettendosi con sacro zelo di risolvere definitivamente tutti i nostri problemi. E cioè ai tempi dell'impero austro-ungarico.

Quale sarebbe stato allora l'equo confine etnico tra Italiani e Slavi? Potremmo sbagliare per qualche villaggio di qua o di là, ma grosso modo lo sappiamo tutti che tale confine sarebbe dovuto scendere dalle Alpi Giulie (quelle vere), tagliare le colline della zona del Natisone alle spalle di Cividale — lasciando in zona slovena la cosiddetta Slavia Veneta — coincidere grosso modo con l'attuale confine italo-jugoslavo nella zona di Gorizia (lasciando in zona slava però qualche ulteriore villaggio che ora si trova in Italia, come S. Floriano, Savogna, ecc), seguire le ultime propaggini del Carso fin dove esso non degrada del tutto nella sottostante pianura isontina (in genere il Carso è tutto sloveno, mentre la pianura è tutta italiana), arrivare al mare pressapoco lungo il corso a cielo aperto del fiume Timavo. Indi sarebbe dovuta rimanere in territorio sloveno tutta la attuale costiera triestina (zona etnicamente slovena — lo ammette, ad esempio, uno storico serio come il Sesian) fino a Barcola, villaggio questo che in origine era pure etnicamente sloveno. La città di Trieste sarebbe dovuta rimanere all'Italia — ma soltanto il centro — giacchè i sobborghi al tempo dei quali qui si ragiona erano compatamente sloveni. Ciò è vero in specie per San Giovanni, Longera, Cattinara e per tutta la zona di San

Dorligo, Bagnoli, Zaule. Dopo Zaule comincia l'Istria. Ammetto che qui le mie conoscenze si fanno meno precise, e perciò non cercherò di proseguire così in dettaglio la linea immaginaria di cui sopra. Tuttavia, a quanto mi consta, la situazione non è essenzialmente diversa da quella riscontrata per Trieste: i centri erano indubbiamente italiani — e quindi, dal punto di vista strettamente etnico sarebbero dovuti appartenere all'Italia, mentre lo stretto entroterra di tali centri era slavo da secoli, come lo testimoniano innumerevoli notizie storiche (ho già citato una volta nella rivista Trieste Enea Silvio Piccolomini, il quale, parlando della situazione in Istria, disse che il contado era slavo, mentre le cittadine costiere erano italiane, mentre in una lettera del 1623 di Geronimo Rusca, vescovo di Capodistria, si legge: «Nei villaggi habitati da Schiavi, vi sono alcuni sacerdoti di quella nazione et lingua, che recitano gli divini officii et la santa messa nello idioma schiavo secondo la traduzione di San Gerolamo, et si tollera così soddisfare la barbarie di tali populi, che non alimenterebbero altrimenti essi sacerdoti, se ne vede assai buon effetto...») Questi non sono che alcuni esempi, ma se ne potrebbero trovare altri) e quindi avrebbe dovuto far parte del territorio slavo. Forse le uniche zone dove pure la campagna era italo-fona erano i dintorni di Pola, Rovigno, Parenzo ed Umago. Ecco che qui il confine etnico avrebbe dovuta lasciare all'Italia una fascia costiera più larga che non, per esempio, a Capodistria, ove gli Slavi, com'è noto, si trovavano ad un tiro di schioppo dalle mura cittadine.

Osserviamo a questo punto il quadro d'insieme creato con la nostra linea immaginaria. Si vede subito che ne è risultato un confine impossibile, una linea zig-zagante, più volte interrotta, poi ripresa, piena di concavità ed enclaves. Questo confine, rispondente ad un criterio di equità etnica, non risponde praticamente ad alcun altro criterio, nè economico, nè politico, nè militare, nè geografico, ai quali un confine indubbiamente deve corrispondere almeno in parte. Un confine di questo tipo avrebbe rappresentato veramente la morte della regione. Il bavaglio ad ogni suo ulteriore sviluppo ed aspirazione. Senza tenere conto che l'Italia in questo modo mancherebbe di unità territoriale con il suo pezzo di Istria, e quindi l'Istria si configurerebbe più come una isola, come una nuova Sardegna o Sicilia), piuttosto che come una penisola, mentre tutte le città della zona risulterebbero tagliate dai rispettivi retroterra e la campagna resa orfana dai propri centri di richiamo più importanti.

Nelle condizioni di confuse possibilità di applicazione del criterio etnico, le due parti hanno pensato di risolvere il problema cercando di respingere la linea confi-

zagotoviti maksimalne ozemeljske prednosti, kar je seveda pomenilo odpoved etničnemu principu. In po raznih dogodkih in pripletljajih, ki so nam vsem znani se je meja uravnotežila tako, kakor stoji danes. Nedvomno, ta meja, ki izhaja skoraj iz naključja, ni in ne more biti najboljša, ni pa niti najslabša, saj sta obe strani nekaj izgubili in nekaj pridobili: Slovenci so izgubili svojo naravno obalo od Timave do Barkovelj, Italijani pa del obale od Debelega Rta do reke Dragonje. Edini, ki so imeli netto dobiček so bili Hrvati. Njim so se v resnici uresničila največja upanja.

NARODNOSTNE IN SOCIALNE LOČITVE

S samim narodnostnim merilom ne moremo razumeti jedra problematike naših krajev. Z njim si nikakor ne moremo pomagati. Resnica naše dežele ni samo v etnični, oziroma narodnostni ločitvi, temveč, mnogo bolj značilno v etnično-socialni. Prav to je jedro problema, resnično bistvo stvari, ki nam edino omogoča pametno razlago vseh opisanih pojavov. Čudim se, da ni takšen odličen zgodovinar kot je Sestan tega dejstva jasneje in odločneje izrazil. Prepletanje dveh problematik, narodnostne in socialne, ne dopušča, da bi naše probleme reševali z nacionalistično preprostostjo.

Resnica je namreč, da pri nas Slovani niso bili samo drugo ljudstvo, kot, npr. Nemci na Južnem Tirolskem, ampak tudi drug razred, kar hkrati velja za Italijane. Prvi so skozi dolga stoletja predstavljali nižje družbene plasti: kmete, dninarje in šele kakih petdeset let tudi delavce, medtem ko so drugi predstavljali srednji razred, meščane, gospodo, mestno prebivalstvo. Ni slučajno, da je preporod Slovanov potekal vstric s socialno revolucijo. Opisano stanje velja, po mojem, za vso vzhodno mejo in za vso vzhodno jadransko obalo. Nekaj izjem še ne omaja tega pravila; predvsem pa ne more vplivati na velike zgodovinske pojave, ki so iz njega izšli. Edino izjemo bi lahko našli v določenih področjih jugo-zahodne Istre, kjer opazamo tudi obstoj italijanskega kmečkega sloja. Toda sam Sestan zatrjuje,

da niti tukaj ni italijanski kmet prebival na pravem podeželju, ampak le v večjih jedrih, centrih, kot na primer Vodnjan. Sicer pa je v tem področju moč najti sredi podeželja tudi zaselke, nižje socialne stratifikacije, kjer je bilo prebivalstvo slovansko.

Obdobje socialnih revolucij, ki jih je v Evropi zanimala francoska revolucija, je spravilo v gibanje ta slovanski svet, ki je dotlej ždel v miru, in potisnilo brezbarvne množice v smer emancipacije. To je bil tisti bistveni prelom, ki je povzročil skoraj vse nadaljnje spremembe.

Italijani zatrjujejo: Istra je bila italijanska in v tem je marsikaj resničnega. Toda ta resnica velja predvsem v opisanem socialnem kontekstu. Saj se v preteklih stoletjih Italijanu ni moglo zdeti drugače, kot da je Istra v vsem in po vsem italijanska: na čelu občin so stali Italijani, javne reči so obravnavali v italijanščini, cerkveni dostojanstveniki, izobraženci in učeni ljudje so bili Italijani, pismeni jezik je bila italijanščina. Istra je bila torej upravičeno italijanska. Položaj izven mestnega zidu sploh ni štel. Noben član tedanje istrske mestne skupnosti ni bil interesno vezan na srečanje s Slovani, razen morda ob dnevnem nakupu sadja in zelenjave na stojnicah na mestnem trgu. Toda to so itak počenjale le gospodinja. Branjevke pa so bile prisiljene govoriti italijansko, če so hotele oddati svojo robo. Tako je tudi ta priložnost dnevnega stika celo pomagala krepiti (seveda podzavestno) prepričanje, da je Istra v vsem in po vsem italijanska.

Toda prav tako upravičena je trditev Slovanov: Istra je slovanska. V resnici je bilo širno ozemlje izven mestnega obzidja naseljeno pretežno s Slovani. Predstavljajmo si za trenutek takratnega popotnika, reveža, ki se potepa peš po Istri, ki prihaja v stik edinole s kmečkim prebivalstvom, gostilničarji in pastirji. Zelo verjetno bi tak človek pri svojem kolovratenju, ki se bi ves čas odvijalo znotraj nižjega sloja, nikoli ne srečal Italijana v celi Istri. Tak človek bi gojil prepričanje, da je Istra slovanska dežela.

naia il più possibile in un senso o nell'altro al fine di ottenere il massimo vantaggio territoriale, soprassedendo per l'appunto sull'aspetto strettamente etnico del problema. E dopo le varie vicende che tutti conosciamo, il confine si è stabilizzato nel modo quale sussiste oggi. Indubbiamente, questo confine uscito quasi dal caso, non è, e non può essere, il migliore, ma non è nemmeno il peggiore, perchè ambedue le parti hanno perso e guadagnato qualcosa; gli Sloveni hanno perso la loro naturale costiera dal Timavo a Barcola, mentre gli Italiani hanno perso il tratto di costa da Punta Grossa al fiume Dragogna. Gli unici ad averne guadagnato sono stati i Croati, che, in effetti, hanno visto realizzarsi le loro più rosee speranze.

DIVISIONI NAZIONALI E DIVISIONI SOCIALI

Il criterio puramente etnico non ci permette di cogliere l'essenza della problematica della nostra regione. Esso risulta quasi del tutto insufficiente. La verità è che la nostra regione non è caratterizzata dalla sola divisione etnica o nazionale, che dir si voglia, ma in misura molto maggiore e caratteristica da quella etnico-sociale. Questo è, a mio avviso, il vero nocciolo del problema, la vera essenza delle cose, che permette di dare una spiegazione ragionevole a quasi tutti i fenomeni osservati. Mi meraviglio, ad esempio, che uno storico della levatura del Sestan, non l'abbia voluto affermare in modo più chiaro e netto. E' questo intrecciarsi delle due problematiche, quella nazionale e quella sociale, che ingarbuglia le cose per chi voglia tentare di risolvere i nostri problemi con spirito sprovvedutamente nazionalistico.

La verità è che da noi gli Slavi non soltanto sono stati un'etnia diversa, come, per esempio, i Tedeschi dell'Alto Adige, ma soprattutto una classe sociale diversa, e lo stesso dicasi per gli Italiani. I primi rappresentarono per secoli le classi sociali inferiori: i contadini, i braccianti e soltanto in epoca più recente gli operai, mentre i secondi rappresentarono la classe media, i cittadini, i signori, gli abitanti della città. Non per nulla il risveglio nazionale degli Slavi è coinciso con una rivoluzione sociale.

Questo stato di cose è valido, a mio avviso, con una forte dose di significatività statistica lungo tutto il confine orientale e lungo tutta la sponda orientale dell'Adriatico. Le poche eccezioni non incrinano affatto questa regola e soprattutto non influiscono sui grandi fenomeni storici che da essa sono scaturiti. Un'eccezione si potrebbe trovare forse appunto in certe zone dell'Istria sud-occidentale, ove si registra l'esistenza di un nucleo rurale italiano. Ma, per esempio, il Sestan afferma

che persino qui il contadino italiano non abitava la campagna vera e propria, ma nuclei più grossi, borgate e addirittura cittadine come, ad esempio, Dignano d'Istria. E poi in questa stessa zona, in mezzo alla campagna, si ritrovano villaggi di poche case, di una stratificazione sociale inferiore in seno alla stessa popolazione campagnola, abitati dagli Slavi.

L'epoca delle rivoluzioni sociali, iniziata in Europa dopo la grande rivoluzione francese, ha messo in movimento questo mondo slavo che sino ad allora era rimasto pressochè statico ed immobile, spingendo le masse diseredate all'emancipazione. Questo è stato il vero grande movimento di fondo della situazione, quello che ha provocato tutte le successive trasformazioni.

Gli Italiani affermano: l'Istria era italiana, e questa affermazione ha una sua base di verità, checchè se ne dica. Ma ha una sua base di verità proprio in questo contesto che non è soltanto etnico, ma soprattutto sociale. Infatti, nei secoli passati per un Italiano, membro del gruppo etnico e sociale dominante poteva sembrare che l'Istria fosse italiana in tutto e per tutto: i comuni erano retti dagli Italiani, le cose pubbliche venivano discusse in italiano, i dignitari della chiesa, gli uomini di cultura e di scienza erano Italiani, la lingua scritta era italiana, e quindi l'Istria poteva ben dirsi italiana. La situazione nei villaggi al di fuori delle mura cittadine non contava in nessun modo. Nessuno degli interessi a cui era legata l'esistenza di un membro della comunità cittadina dell'Istria dell'epoca, dipendeva in modo vincolante dall'incontro con gli Slavi, salvo forse l'acquisto quotidiano di frutta e verdure sulle bancherelle del mercato cittadino, da parte delle massaie. Ma le «venderigole» dovevano parlare l'italiano, se volevano vendere la loro merce, e così anche questa occasione di contatto quotidiano non faceva che rafforzare (inconsciamente, evidentemente) la convinzione che appunto l'Istria era italiana in tutto e per tutto.

Ma si badi bene che è quasi altrettanto giustificata la affermazione degli Slavi: l'Istria è slava. Infatti, le vaste distese di territorio all'infuori delle mura cittadine erano abitate in grande prevalenza dagli Slavi, e se noi immaginiamo un viaggiatore dell'epoca, un povero diavolo che se ne va a piedi attraverso il territorio istriano, mantenendo contatti soltanto con la popolazione rurale, con gli osti e con i pastori per il proprio sostentamento, poteva ben darsi che questa persona nel suo peregrinare, che non usciva mai dagli strati inferiori della popolazione, non incontrasse nessun Italiano in tutta l'Istria, traendo la giustificata convinzione che l'Istria era slava.

Prav obstoj teh dveh dopolnjujočih se, podobnih, in hkrati različnih svetov pogojuje stanje v naših krajih, ki ima poseben obraz. Ta svet je živel v miru in nekako v snu, do dneva, ko je težnja po narodnostni in socialni emancipaciji nižjih slojev situacijo zaobrnila. Tisti trenutek so Italijani, ki so predstavljali vrhno plast prebivalstva, začutili, da se jim tresejo tla pod nogami. Ker so takoj doumeli nevarnost, ki je pretila njihove- mu položaju, utrjenem v stoletjih, so hitro reagirali. V tesni zvezi s tem je nastanek nacionalizma in fašizma.

Znano je, da je bil fašizem ideologija vladajočega razreda, sredstvo za obrambo stoletnih prednosti. Niso zaman ti kraji ena izmed žarišč italijanskega fašizma. Cilj, ki si ga je zastavil fašizem, ni bil niti tako neumen, kot nam skušajo nekateri dati razumeti. Njegova strategija je bila verjetno edina možna strategija, ki jo je imel v naših krajih na razpolago italijanski vladajoči razred, že stoletja vujen svojega privilegirane- ga položaja, glede na narodnostno-socialni vulkan, ki se je nenadoma prebudil v njegovih nedrih. Fašizem je skušal usmeriti te sile v hitro in nasilno asimilacijo, tako, da bi pri pojavu lahko ločil socialno komponento od narodnostne in slovansko socialne se vzdigujoče množice na koncu krivulje spremenil v italijanske, kar se je že itak dogajalo dolga stoletja pri procesu urbanizacije. Toda vsak poskus je bil zaman, nasprotno, fašizem je celo pospešil politično-socialno zrelost Slovencev in Hrvatov. Če hočemo, je to edina napaka fašistične strategije. Sicer je bila to odločilna napaka, ki nam daje razumeti, v kolikšni meri je socialna revolucija nekaj neustavljivega. Zakoni, ki jo vodijo so verjetno ravno tako železni kot fizikalni zakoni.

V Mostu sem napisal esej na to temo in pri tem analiziral precej natančno behaviorizem pojava, zato se ne bi rad ponavljal. To je zelo zanimiva snov, ki je doslej, po mojem bila še premalo raziskana. Posamezni avtorji, ki so o njej pisali, so doslej pokazali le na neka-

tere vidike, niso pa zajeli pojava v celoti, s čimer bi posamezne vidike združili v povezan in logičen sistem. Seveda, tega tu ne moremo storiti, ker bi pač bilo preveč dolgo in bi nas iztirilo iz tematike, ki jo je postavil Guido Miglia. Dovolj nam bodi ugotovitev, da meje niso nikoli mogle rešiti problemov naše zemlje in, da jih nikoli ne bodo mogle. To je razlog, zaradi katerega je po moje antihistorično oživljati mejne zahteve, kakor je recimo znana zadeva s cono B. Ponovno odpirati to vprašanje, ki je bilo že rešeno v zadovoljstvo obeh strani, pomeni, prvič, kazati nerazumevanje za zgodovino naših krajev, in drugič, poriniti stanje nazaj za petdeset let, s posledicami, katerih ni moč predvidevati.

Zato sem solidaren z italijansko in slovensko demokrasko javnostjo, ki bi rada enkrat za vselej prenehala govoriti o mejah, ki nas ločujejo, ter začela raje govoriti o mejah, ki nas povezujejo. Še posebej zato, ker čutim, da je ves problem v tem, da nemo misliti preko nacionalistične shematizacije, ki je skoraj povsem brez moči v naši situaciji. Razširimo našo miselnost na širše področje, kakor pa je pokrajinsko ali deželno!

Pa če bi začeli, na primer, misliti v splošnejšem evropskem okviru? V dneh ko pišem ta članek se mudim v Beogradu komisija EGS, ki se pogaja o trgovinskih možnostih približanja Jugoslavije k Evropi. Ne bi hotel nadaljevati tega pisanja, ker se mi zdi, da sem bil izčrpen, toda če bi sedel med skupinico, ki si želi revizije sedanjih meja, se ne bi več zadovoljil s samo cono B. V evropskem okviru bi se usmeril kar na mejo na Donavi, kakor je pred kratkim zapisal briljanten italijanski novinar. Zdi se mi, da to prav gotovo ni nemogoč cilj, sodeč po tem kako se stvari razvijajo v zadnjem času. Dovolj je, da to hočemo. Dovolj je, da usmerimo energije od ozke in preživele sheme v širšo in bolj človeško, v interesu in v spoštovanju vseh narodov, ki že stoletja skušajo najti izhod za svoje težnje na našem ozemlju.

E' l'esistenza di questi due mondi, tanto diversi, ma tanto complementari, simili e dissimili nel contempo che crea la particolare caratteristica della situazione delle nostre terre, tranquille ed addormentate fino al giorno in cui la spinta verso l'emancipazione etnica e sociale delle classi inferiori non ha cominciato a sovvertire il tutto. Ed in quel momento gli Italiani, che se ne stavano di sopra (socialmente intendendo) si sono sentiti tremare il terreno sul quale poggiavano i piedi ed hanno reagito, avendo immediatamente intuito il pericolo per le posizioni acquisite da secoli. A tale reazione è legato il sorgere sia del nazionalismo che del fascismo.

Infatti, il fascismo, com'è ben noto, è stato l'ideologia della classe dominante, inventato per non far perdere le posizioni di preminenza a chi già le possedeva. Non per nulla la nostra regione è stata una delle culle del fascismo italiano. Lo scopo perseguito dal fascismo non è stato tanto stupido, come oggi si vuol far credere. La sua strategia era probabilmente l'unico tipo di strategia che una classe dominante, quell'era il gruppo italiano delle nostre terre, abituato da secoli alla sua posizione di preminenza, poteva accampare di fronte al vulcano etnico-sociale che si era improvvisamente destato nel suo stesso seno. Il fascismo ha cercato di incanalare queste energie verso la rapida e violenta assimilazione in modo da scindere la componente sociale da quella nazionale affinché al termine della trasformazione sociale le masse slave si trasformassero in italiane, ciò che comunemente già avveniva nel fenomeno dell'inurbamento. Fu un tentativo vano, che ebbe il solo risultato di far maturare rapidamente dal punto di vista politico e sociale gli Sloveni ed i Croati, e questo, se vogliamo, è stato l'unico vero errore di strategia commesso dal fascismo. Errore decisivo però, dal quale si può desumere che una rivoluzione sociale è un qualcosa di inarrestabile. Le leggi che la governano sono altrettanto ferree delle leggi fisiche.

Io ho scritto in Most un saggio su questo argomento, analizzando in modo abbastanza minuzioso il behaviorismo del fenomeno, e quindi non vorrei ripetermi. Si tratta di un argomento affascinante che, a mio modo di vedere, non è stato ancora sufficientemente studiato. I diversi Autori che se ne sono occupati ne hanno mostrato soltanto delle sfaccettature. Manca però l'analisi globale, dalla quale sorgano chiaramente i diversi

aspetti del problema e l'interdipendenza dei diversi fenomeni storici. Ma trattarli in questa sede sarebbe troppo lungo e ci porterebbe fuori da quelle che sono le questioni poste da Guido Miglia. Ci basti la constatazione che i confini non hanno mai potuto risolvere i problemi della nostra regione e mai li potranno risolvere. E' questa la ragione, ad esempio, per cui, a mio avviso, risulta anti-storico rinverdire le questioni confinarie, come, ad esempio, la famosa faccenda della zona B. Riaprire tale questione, già risolta di comune accordo, significa, primo, di non aver compreso ed interpretato appieno le vicende storiche della nostra regione e, secondo, di voler far slittare la situazione indietro di cinquant'anni, con conseguenze quanto mai imprevedibili.

Pertanto io mi sento solidale con l'opinione pubblica italiana e slovena più democratica, che vuole smettere di parlare di confini che ci dividono, per iniziare un dialogo sui confini che ci uniscono. Anche perchè sento che tutto il problema sta semplicemente nello smettere di pensare in termini di schematizzazione nazionalistica, che abbiamo visto largamente impotente di fronte alla realtà della nostra regione. Cerchiamo di allargare la propria visione su un ambito più vasto, che non sia quello strettamente regionale e provinciale!

E se cominciassimo, tanto per fare un esempio, a pensare in termini più genericamente europei? Nei giorni in cui sto scrivendo questo articolo c'è a Belgrado una commissione del MEC, che sta trattando gli aspetti commerciali di un riavvicinamento della Jugoslavia all'Europa. Non voglio più continuare questo discorso, perchè mi pare di essere stato esauriente, ma se facessi parte del gruppo di persone che desiderano revisionare gli attuali confini, non mi accontenterei più della sola zona B. Nell'ambito dell'Europa punterei addirittura al confine sul Danubio, come ha scritto recentemente un brillante giornalista italiano. Mi sembra che non si tratti affatto di una meta irrealizzabile, da come si sono messe le cose negli ultimi tempi. Forse basta volerlo. Basta cioè, incanalare le nostre energie, da un tipo di schema ristretto e superato, ad un altro tipo di schema più vasto e più umano, nel rispetto e nell'interesse di tutti i popoli, che da secoli cercano una via d'uscita alle proprie aspirazioni nella nostra terra.

Alessio Lokar

Psihološki predsodki med narodi

Nič ni bolj iluzornega kakor imeti naše zaznavanje sveta, okolja, ki nas obdaja, ljudi, ki srečujemo in s katerimi občujemo, za neposredno, spontano, in objektivno danost, ki naj bi predstavljala določeno podobo sveta univerzalne vrednosti. Dosedanja raziskovanja dokazujejo, da na zaznavo ne vpliva toliko stvarnost sama na sebi, kolikor vzgoja, okolje in kultura z ene strani, osebnost posameznika z njegovo motivacijo, z njegovo aspiracijo, potrebami ter vso nagonsko zavestno ali podzavestno navlako — z druge strani.

Mnogi raziskovalci, ki so se ukvarjali s psihologijo predsodka med narodi, niso vzeli ali vsaj ne dovolj v pretres miselnosti, ki pogojuje zapadno civilizacijo, ki je v glavnem »aristotelska«. Po mojem je to zelo važen dejavnik, ki se tiče našega problema. S tem ne trdim, da orientalska kultura ne pozna predsodkov, temveč samo, da so Aristotelove kategorije tudi dejavniki, ki vplivajo od vsega početka na naše mišljenje, na naše predsodke. Naj še dodamo, da so naše sodbe podvržene vsebini, ki nam jo posreduje posameznik, knjige, televizija, filmi, ipd.

Svojevrsten vpliv na predsodke ima jezik. Mnogoštevilnost jezikov otežuje dialog med posamezniki različne narodnosti. Z druge strani tudi naši medsebojni odnosi so polni verbalizmov, ki često ne upoštevajo toliko stvarnosti, dejanj, kolikor samih besed. Zato trčimo pri istem narodu na različne »jezike«, ki še bolj otežujejo dialog med posamezniki. Tako sta pomanjkanje dialoga in nerazumevanja med narodi neizogibna. S tega stališča kakršenkoli napor po odpravi nerazumevanja in po vzpostavitvi dialoga zgleda kot utopističen sen, ki nam daje občutek nemoči pred stvarnostjo. Naj pomislimo na kulturne razlike že pri enem samem narodu, rasi, razredu, kakor tudi na zgodovinske, geografske, nacionalne, miselnostne in tradicionalne razlike, ki označujejo narode.

S psihologijo predsodka so se v preteklosti ukvarjali predvsem Američani; zadnje čase pa se je »zdramila« tudi Evropa in tako postavila na trg več publikacij, ki govore o tem problemu. Ni moj namen, da bi na tem mestu podal pregled vseh raziskovanj, pač pa se bom omejil le na nekatere, ki zajamejo številčno zainteresirane skupine ljudi, narode, razrede.

Pregiudizi psicologici tra i popoli

Sarebbe illusorio credere che la nostra percezione del mondo, dell'ambiente che ci circonda, della gente che incontriamo e con la quale trattiamo, sia una percezione immediata, spontanea ed obiettiva così da rispecchiare un'immagine della realtà universalmente valida.

Questa non è tanto legata alla realtà, quanto è espressione, da un lato, dell'educazione, dell'ambiente e della cultura, dall'altro della personalità dell'individuo con le sue motivazioni, le sue aspirazioni, i suoi bisogni ed anche del suo bagaglio istintivo conscio ed inconscio.

Molti autori che si sono occupati dei pregiudizi psicologici nei rapporti fra i popoli hanno trascurato un aspetto del problema di fondamentale importanza, e precisamente la nostra mentalità occidentale, che è tipicamente aristotelica. Questo non significa — a mio avviso — che la cultura orientale ci sia del tutto estranea, ma che le categorie aristoteliche improntano sin dall'inizio il nostro modo di pensare. A ciò si aggiunge il fatto che i nostri giudizi sono troppo spesso condizionati dai contenuti che, attraverso individui, libri, films o televisione, la classe dirigente, o chi detiene il potere, ci trasmette.

Ad alimentare i pregiudizi fra i popoli contribuisce inoltre il fattore linguistico. Infatti da un lato la molteplicità delle lingue rende difficile la comunicazione tra individui di nazionalità diversa, dall'altro i nostri stessi rapporti interpersonali sono inficiati da un verbalismo che trascura le cose, i fatti, e pone in primo piano le parole. Così all'interno di uno stesso popolo troviamo molteplici 'linguaggi' che rendono ardua una vera comunicazione tra due individui. Ma allora l'incomunicabilità e la incomprendione tra nazioni diverse non può che essere una constatazione di fatto e la loro eliminazione può sembrare un utopistico sogno che ci fa sentire impotenti di fronte alla realtà. Basti pensare, da un lato, quante differenze oggi comporta una diversa cultura all'interno di una stessa nazione, razza, classe sociale, dall'altro, alla diversità storica, geografica, nazionale, di mentalità e tradizioni che caratterizzano nazioni diverse.

Il problema dei pregiudizi fra i popoli è stato studiato particolarmente dai psicologi americani, ma anche la Europa ha registrato un'imponente mole di ricerche e di pubblicazioni su tale tematica. Mi limiterò ad esporre brevemente alcune delle più significative, in quanto

Vsakdanja izkušnja nam dokazuje, da so žrtve pred-sodkov predvsem ljudje, ki so prisiljeni, da gredo po svetu s trebihom za kruhom. Tako ima danes samo Zapadna Nemčija okrog 2 milijona tujih delavcev različnih narodnosti. Raziskava bavarske ustanove »Infratest« nam prikazuje odnos nemškega prebivalstva do tujih delavcev. Nemci priznajo, da gre tudi tujim delavcem zasluga za njih življenjski standard. Zato tudi ne nasprotujejo vseljevanju (nasprotno od Švice!). Vendar zahtevajo od tujega delavca podrejenost, priznanje svoje manjvrednosti in, končno, še hvaležnost. Katera dela naj bi opravljali tujec? »Drecksarbeit« (umazana dela)! Samo v slučaju, ko res ni nemških strokovnjakov, bi se lahko posluževali tuje delavne sile za strokovna dela. Nič nas ne sme čuditi, če je tudi odnos nemškega prebivalstva do tuje delovne sile svojevrsten: Nemcev ne zanimajo človeški problemi tujih delavcev. Z njimi se ne sestajajo razen na delavnem mestu.

Zanimivo, da je nemški delavski razred še najbolj trd do tuje delavne sile; mogoče zaradi določene zavestne ali podzavestne konkurenčne bojazni. (Delo, 6. septembra 1970, Ljubljana).

Če hočemo preučevati predsodke med narodi nam ni treba hoditi v Nemčijo ali drugam: Trst je na tem področju izredno rodovitno in zgledno polje. V mestu imamo po zadnji vojni v glavnem tri etnične skupine: Tržažane, ki predstavljajo večino, istrske in dalmatinske begunce ter Slovence. Tako namreč razdeli tržaško prebivalstvo avtor knjige »Ceti sociali e origini etniche« Giordano Sivini (Marsilio Editori, Padova, 1970, str. 154), kjer pravi: »Najbolj tipične lastnosti, s katerimi skušajo begunci označiti lik tipičnega tržaškega Slovenca so po vrstnem redu: zaprt vase, sebičen, napadalen, avtoritativen, konservativen, ambiciozen, antipatičen; za vse te lastnosti obstaja homogenost med anketiranimi begunci... Slovenci pa s svoje strani, povečini, obtožujejo 'tipičnega begunca', da je sebičen, konservativen, zaprt vase, avtoritativen, agresiven — in tako prevračajo nanj skoraj vse tiste negativne lastnosti, ki jih je tipičen Slovenec dobil od beguncev... Tržažani označujejo 'tipične-

ga begunca' kot konservativnega, sebičnega, zaprtega vase in ambicioznega, 'tipičnega Slovenca' pa kot zaprtega vase, sebičnega, ambicioznega in agresivnega. Te naj-češče ponavljajoče se lastnosti — nadaljuje avtor — je mogoče prevzeti kot kazalce ne le razlik v kulturi med posameznimi skupinami, temveč tudi kot značilnost obstoječih napetosti. Zaprtost, sebičnost, agresivnost, ambicioznost, konservativnost se kažejo torej kot stereotipni element nekega lika tekmeča, ki brani že zavzete položaje in, opirajoč se na svojo 'etnično' pripadnost, stopa nasproti realizaciji načrtov za družbeni vzpon. Zdi se, da se to zelo dobro vključuje v klasično sociološko shemo etničnega predsodka, ki ga označuje gospodarsko tekmovanje kot posledica gibljivosti družbe ali geografskih migracij. Zato tudi begunci in Slovenci tekmujejo drug z drugim, a ne — občutno — s Tržažani. Zanje tipični Tržažan ni tekmeč, temveč bolj izhodiščna točka. Model, na katerega se begunec sklicuje, je tržaška buržoazija. V primeru Slovencev pa se nam isti proces socializacije razvija ob zavesti vrednote, da pripadajo manjšinski skupini, in to z mehanizmi avtoidentifikacije, ne pa s sklicevanjem na 'posne-manje vrednega'«...

Če je današnje stanje takšno, če je medsebojno vrędenjenje tako, si lahko predstavljamo, kakšna je bila napetost in sovraštvo med skupinami v preteklosti, v času, ko so bili odnosi med Italijo in Jugoslavijo napeti; na vsak način so bili ti odnosi drugačni.

Bistvo in pomen predsodka med narodi, njegovo korist ter izkoriščanje lahko jasno razvidimo, ko razčlenimo nacistični antisemitizem. Pred izbruhom druge svetovne vojne je skušal nacizem vcepiti vsakemu Nemcu predsodek, da je vsak Jud boljševik, ki brani socialistično demokracijo. V drugi fazi, v polnem teku vojne, je Jud postal simbol sovražnika. Samo tako lahko razumemo Goebbelsov zapisek v dnevniku l. 1942: »Angleži so Judje med Arijanci«.

Tragedija druge svetovne vojne, ki je zajela skoro vse narode, ima svoje korenine tudi v nacističnih predsodkih med narodi.

prendono in considerazione un numero tutt'altro che trascurabile di individui, di classi sociali, di nazioni. Sappiamo che, a fare le spese di tale situazione, sono soprattutto coloro che sono stati costretti ad emigrare per trovare lavoro. Ad esempio nella Germania Occidentale oggi ci sono circa 2 milioni di operai stranieri, appartenenti a diverse nazionalità. I risultati di un'inchiesta dell'«Infratest», istituto per le ricerche sull'opinione pubblica, rivelano che la popolazione tedesca (cioè tutti o quasi tutti quelli che sono stati intervistati) ritiene che il livello attuale raggiunto dall'economia del paese è stato possibile grazie agli operai stranieri. La immigrazione di mano d'opera in Germania, quindi, non trova oppositori veri e propri — a differenza della vicina Svizzera, ove ricordiamo con amarezza l'inconcepibile e, speriamo, ultimo referendum che ha visto prevalere la tesi favorevole alla continuazione dell'immigrazione di mano d'opera straniera con un margine di soli 90.000 voti, ma dall'inchiesta bavarese risulta che due terzi degli intervistati esige dagli operai stranieri un comportamento sottomesso, il riconoscimento della loro condizione d'inferiorità, e, infine, gratitudine. Quali attività essi dovrebbero svolgere?! I «DRECKSARBEI» (lavori umili), e solo nel caso in cui non esista mano d'opera tedesca operai stranieri qualificati potrebbero adempiere mansioni superiori. In armonia con tali affermazioni è il comportamento della popolazione tedesca che ignora i problemi degli immigrati e non ha con loro altro rapporto o contatto di quello che può avere sul posto di lavoro.

Nella classe operaia tedesca, inoltre, troviamo addirittura ostilità, forse per una paura inconscia della concorrenza. (Delo, 6 sett. 1970, Ljubljana)

Anche la situazione di Trieste è ricca di spunti per studiare la dinamica dei pregiudizi fra i popoli: nella città, infatti, vivono, in parte in seguito alle vicende della seconda guerra mondiale tre gruppi etnici: la maggioranza triestina, i profughi giuliani e dalmati e la minoranza slovena. Scrive a questo proposito Giordano Sivini nella sua opera «Ceti sociali e origini etniche» (Marsilio Editori, Padova 1970, p. 54): «I tratti con cui più diffusamente i profughi tendono a caratterizzare la figura del 'tipico sloveno di Trieste' sono, nell'ordine: chiuso, egoista, aggressivo, autoritario, conservatore, ambizioso e antipatico; per tutti questi attributi esiste una omogeneità di giudizio tra i profughi intervistati...») A loro volta gli sloveni, nella gran maggioranza, imputano

al 'profugo tipico' di essere egoista, conservatore, chiuso, autoritario, aggressivo, rovesciando su di lui quasi gli stessi attributi negativi che lo sloveno tipico riceve dai profughi (...) mentre il triestino considera il profugo (tipico) come conservatore, egoista, chiuso e ambizioso e lo sloveno (tipico) come chiuso, egoista, ambizioso e aggressivo. Questi attributi — continua l'autore — possono essere assunti quali indicatori non solo della distanza culturale tra i gruppi, ma anche del tipo di tensioni esistenti. Chiusura, egoismo, aggressività, ambizione, conservatorismo sembrano infatti elementi stereotipi di una figura competitiva che difende le proprie posizioni già acquisite e, facendosi forte della propria appartenenza 'etnica', muove alla realizzazione di progetti di ascesa sociale. Ciò sembra rientrare molto bene nello schema sociologico classico del pregiudizio etnico determinato da competizione economica, in conseguenza di mobilità sociale o di migrazioni geografiche. Così, mentre i profughi e gli sloveni si pongono in competizione gli uni con gli altri, non si pongono — in modo rilevante — con i triestini. Per costoro il triestino tipico tende infatti ad essere anziché una persona competitiva, un punto di riferimento. Mentre il profugo si riferisce alla borghesia triestina, nello sloveno, lo stesso processo di socializzazione, si svolge avendo presenti i valori dell'appartenenza al gruppo minoritario attraverso i meccanismi dell'autoidentificazione piuttosto che del riferimento 'imitativo' (del profugo)...»

Se questa è la situazione oggi a Trieste, se così si considerano vicendevolmente i tre gruppi, possiamo ben immaginare quali siano state le tensioni e gli odi che dilaniavano Trieste quando i rapporti tra Italia e Jugoslavia erano più ardui e si presentavano ben diversamente da quelli attuali.

Il punto focale dei pregiudizi tra i popoli, la loro, in un certo senso, utilità e la loro strumentalizzazione, emerge chiara esaminando l'antisemitismo nazista. Prima dello scoppio della seconda guerra mondiale, fu creata nel popolo la convinzione che in ogni ebreo si nascondesse un bolscevico difensore della democrazia sociale, e, in un secondo momento, in piena guerra, ebreo divenne sinonimo di nemico. Leggiamo infatti nel diario privato di Goebbels: »1942: gli inglesi sono, fra gli ariani, gli ebrei«.

La tragedia della seconda guerra mondiale che trascinò nel suo vortice popoli e nazioni, trova le sue radici anche nella facile presa che il pregiudizio razziale ha sui popoli.

Sedaj lahko shematični nanizamo socialne in psihološke motivacijske činitelje, ki pogojujejo predsodke med narodi. Ti so bili:

1. zgodovinske in socialne okoliščine, ki zaradi notranje nuje potrebujejo svojega grešnega kozla ter potencialno delujočega sovražnika;
2. podzavestna potreba po projiciranju naših napadalnih impulzov na sosedni narod;
3. opravičevanje najbolj brutalnih in nečloveških dejanj;
4. majhna skupina, ki jo združujejo skupni interesi, ostane močnejša, če jo vežejo tudi skupni motivacijski činitelji, ki združujejo tudi posameznike, ki se ločijo po zahtevah, potrebah, idealih, posebno če so si v nasprotju. Tako ti posamezniki ne morejo spregledati prave nevarnosti, zato jih lahko usmerjamo v zavestno napačna politična in socialna dejanja.

Ti motivacijski činitelji dokazujejo, da predsodki so:

- a) napačna ocenjevanja, ki pogojujejo zmotne sodbe o stvarnosti;
- b) sad solipsističnih idealizacij določene skupine, kar vodi v patologijo vrednotenja;
- c) pojav »socialne nevroze«, ki omejuje razvoj posameznika.

Adorno pravilno ugotavlja, da vsebuje predsodek nič koliko dejavnikov, ki izoblikujejo določen tip osebnosti, katero ne označuje samo posebej poudarjeni etnocentrizem ter politično-socialni konservatizem, temveč tudi avtoritarizem, ki z ene strani pogojuje servilno podrejenost oblasti, z druge strani pa agresivno nestrpnost v odnosu do kakršnegakoli ponašanja, ki ne pade v okvir »middle-class« (srednjega razreda).

Neobhodna posledica avtoritarizma je konservativizem ali nekritično sprejemanje navad, vrednot družbe, kar vodi v jalov in nespremenljiv odnos do vsake, posebno družbene spremembe. Fatalizem, moralizem, napadalnost — so obrambni mehanizmi, ki jih sproži, v svoji nesposobnosti po samostojnem mišljenju, konformistični Jaz, v trenutku neobhodno nujnih sprememb.

Naj na tem mestu, mimogrede omenim, še drug tipičen predsodek: predsodek do duševnih bolezni, ki ima mnogo skupnega s prejšnjim (med narodi).

Kakor preprečuje etnocentrizem razumevanje med narodi, med posamezniki, ki pripadajo različnim narodom,

tako preprečuje normocentrizem razumevanje duševno bolnega. Ko »normalni« človek trči v stisko, v težave prilagojevanja duševno bolnega, reagira tako, da ga zapre v bolnišnico, ki jo je minister za zdravstvo Mariotti ocenil kot »pravi in resnični nemški lager, prave dantovske bolže«; tako izključi »normalni« človek človeka iz družbe in ga zapre v »norišnico«, kjer — kakor pripoveduje bivši bolnik, ki je preživel tri leta v podobni »bolnišnici« — je življenje polno poniževanj, kjer oropajo človeka vsakega dostojanstva: skupno umivanje, skupno vstajanje in skupno življenje — in vse to pod ključem (Angelo del Rocca, Manicomi come lager, Edizioni dell'Albero, Torino, 1966).

Allport našteva sledeče objektivne dejavnike, ki pogojujejo predsodke:

1. raznovrstna socialna struktura, kjer lahko posameznik dosega tudi najvišja mesta v družbi;
2. izrazit socialni razvoj, ki ga pogojuje zgolj tehnični napredek;
3. nevednost;
4. močna manjšina, ki je podvržena tekmovalnemu boju;
5. ekonomija koncentrirana v rokah posameznikov;
6. navade, tradicija, fanatizem, ki pospešuje etnocentrizem;
7. odsotnost kulturnega pluralizma.

Kako odpraviti predsodke

Ne pozabimo, da človek ni samo osebek, temveč tudi predmet ali žrtev predsodkov. Zato moramo dokazati njihovo neutemeljenost in posledice, ki jih prinašajo; obenem pa moramo odkrivati in spreminjati podzavestne dejavnike, ki jih pogojujejo. S tega stališča, prvo kar moramo napraviti je, da vplivamo z vzgojo: napačna vzgoja, posebno v prvih letih, prej ali slej oblikuje nevrotično osebnost, ki je pozneje zelo lahek plen kakršnegakoli predsodka. To je toliko bolj važno, kakor pravilno utemeljuje Lewin, v kolikor je vsako prepričevanje, kakor tudi točno in objektivno poznavanje problema v odnosu do predsodka, skoro jalovo.

Človek, ki sovraži Jude kakor tudi Slovane, bo vedno dobil dovolj argumentov, ne glede, kje se nahaja in kje je dobil določena tudi nasprotujoča spoznanja, ki ute-

Possiamo quindi schematicamente elencare le motivazioni sociali e psicologiche dei «pregiudizi» verso un gruppo etnico determinato nel modo seguente:

- 1) situazioni storiche e sociali, la cui necessità è trovare un capro espiatorio e un nemico mobilitante.
- 2) L'esigenza inconscia di proiettare i propri impulsi malvagi su un altro gruppo etnico.
- 3) Giustificare gli atti più brutali ed inumani.
- 4) Far sì che un piccolo gruppo legato da comuni interessi acquisti forza facendo leva su una motivazione, che accomuni individui le cui esigenze, necessità e ideali, sono in contrasto, e nel contempo impedisca loro di vedere il vero pericolo, dirigendo, in modo intenzionalmente erroneo, le loro azioni politiche e i loro sforzi sociali.

Possiamo però anche porre in evidenza come tali pregiudizi siano:

- a) valutazioni erronee che conducono a giudizi falsati della realtà.
- b) frutto di solipsistiche idealizzazioni di un gruppo determinato nei confronti di se stesso che incrementa una patologica sopravvalutazione.
- c) Manifestazione di una «nevrosi sociale», a detrimento di uno sviluppo e di un progresso dell'individualità.

Secondo Adorno il pregiudizio etnico implica una molteplicità di atteggiamenti che dà luogo ad una personalità tipica dominata non solo da un accentuato etnocentrismo e da un conservatorismo politico-economico, ma anche da un autoritarismo che comporta da un lato sottomissione servile al potere costituito, dall'altro intolleranza aggressiva nei confronti di ogni comportamento che si allontani da quello della «MIDDLE-CLASS».

Ferrea e imprescindibile conseguenza dell'autoritarismo è il conservatorismo, ossia l'accettazione acritica delle convinzioni e dei valori codificati dalla società, il che comporta, a sua volta, una sterile rigidità di fronte alle mobili e fluttuanti situazioni delle dinamiche sociali. Il fatalismo, il rigorismo morale, l'aggressività, sono le difese che il conformista, incapace di pensare autonomamente, fa scattare di fronte all'evidenza di un necessario ed ineluttabile cambiamento.

E' il caso di riproporre all'attenzione un pregiudizio che molto ha in comune con quello dei rapporti tra i popoli: i pregiudizi contro le malattie ed i malati «di mente», quelli che comunemente si chiamano i «matti», i «pazzi», termini usati, fuori del loro contesto, in una discussione, in un litigio, per offendere, per ferire. Così come l'etnocentrismo impedisce la comprensione di qualsiasi «linguaggio» fra individui di nazionalità diver-

sa, il normocentrismo impedisce la comprensione del linguaggio del malato di mente. Di fronte all'angoscia, all'ansia, al disadattamento di questi l'uomo normale reagisce segregandolo in quegli ospedali che il ministro della Sanità Mariotti, ha definito in un convegno del 1965 come «veri e propri lager germanici, vere e proprie «bolge dantesche», escludendolo dalla società e rinchiodandolo negli appositi 'manicomi'. Qui — per citare le testuali parole contenute nella lettera di una donna di Perugia, rimasta tre mesi in Ospedale Psichiatrico, — «si conduce una vita avvilita ed abbruttita nelle sue varie manifestazioni: docce collettive, sveglie collettive, ammassamenti umani sotto chiave». (Angelo del Boca, Manicomi come lager, Ed. dell'Albero, Torino, 1966.) Secondo Allport le condizioni che favoriscono i pregiudizi sono:

- 1) una struttura sociale eterogenea ove tutti, potenzialmente, potrebbero ascendere ai posti più in vista nella scala sociale,
- 2) una rapida evoluzione sociale determinata dal progresso tecnico,
- 3) l'ignoranza,
- 4) un forte gruppo minoritario nei cui confronti si genera competitività,
- 5) un'economia accentrata nelle mani di pochi,
- 6) costumi, tradizioni, fanatismo che favoriscono l'etnocentrismo,
- 7) l'assenza di un pluralismo culturale.

Proposte per cercare di eliminare i pregiudizi

Per combattere i pregiudizi dobbiamo tenere ben presente che l'uomo è tanto l'agente quanto la vittima di essi. E' necessario quindi da un lato dimostrare la loro infondatezza e i danni che provocano, dall'altro scoprire e modificare le nascoste motivazioni che li animano. Ma così facendo ci accorgiamo che il primo presupposto, per tentare di smuovere i pregiudizi esistenti, è incidere sull'educazione: un'educazione sbagliata, soprattutto nei primi anni di vita, dà luogo, prima o poi ad una personalità nevrotica che facilmente soggiace alla forza del pregiudizio.

Il problema si presenta ancora più arduo poichè, come osserva Lewin, conoscenze esatte ed esperienze dirette non sono in grado di modificare errate convinzioni. Infatti colui che odia gli ebrei e gli slavi può sempre trovare una giustificazione, qualsiasi siano le situazioni che ha esperito direttamente e nelle quali

meljujejo njegove trditve. Tako ne moremo prepričati delovodje, tudi če mu postavimo na mizo nekaj primerov poštenih in pridnih delavcev, da so delavci vse kaj drugega kakor on misli: vedno bo dobil druge primere, ki dokazujejo ravno nasprotno. Z druge strani ne moremo ukazati, naj osvoji določene ideale ali principe, ker: ali bo reagiral z napadalnostjo ali, v kolikor je prisiljen sprejeti, jih bo sprejel s pasivnostjo, ker so le-ti posest določenega razreda; nikoli jih ne bo sprejel kot svoje, kot del svojega lastnega jaza, lastne zavesti, za katere se bo boril, trpel, bo čustveno prizadet.

Istočasno ne smemo prezreti človeka kot celovitost, ne moremo odpraviti predsodka, ne da bi odpravili pogojev, ki so ga izrodili. Vzgojni proces ni svet zase, temveč je povezan s kulturo, v smislu vse obsegajočega. Samo tako ima lahko vzgoja uspeh: v kolikor odraža tudi kulturni razvoj. Ta razvoj vključuje spremembo skupine kot skupine in odnose med posamezniki v skupini. In tu vidimo, da samo demokratična skupina pospešuje pri svojih članih določen uravnovešen in integriran odnos. Posameznik, ki je stopil v tako skupino, osvoji principe in ideale skupine kot svoje.

To je pravzaprav Lewinova teorija o »celostnem polju«, ki vključuje človeka z vsemi svojimi nagnjenji in potrebami kakor tudi z objektivnimi dejavniki, ki dokazujejo prisotnost medsebojnega vplivanja različnih dejavnikov. S tega sledi, da lahko premostimo »grupnicentrizem« v trenutku, ko posamezniki preusmerjajo svojo pozornost proti drugim, višjim ciljem, in se tako istočasno zavedajo relativnosti »vrednot« ne samo v določenem socialno-kulturnem, temveč tudi v onem »človeškem« okolju.

Vemo, da ni večje razlike med belcem in črncem, med kristjanom in judom, kakor je ni med črnookim in plavookim človekom, v kolikor sta oba človeka. In vendar, če ima kdo interes, da je črnooki različen, potem se bo to tudi zgodilo, bo dokazal. Za dokaz zadostuje, da se ne sprašujemo po vzrokih, ki označujejo na pr. ameriškega črnca kot napadalnega, nevednega in nemarnega. Nihče se ne zaveda, da je črncem zadnji, ki ga delo-

dajalec najame, prvi, ki ga odslovi, da odpravlja samo najbolj ponižujoča in nevarna dela ter, da so »slums« najbolj uboge četrti ameriških mest, kjer ne moremo niti govoriti o higieni, kjer je veliko bolezni, brezposelnosti in kriminala; to so pravi geti v notranjosti najbolj bogatih držav na svetu.

Južna Afrika opravičuje svoj »apartheid« in vso svojo ekonomijo in politiko, ki ga le-ta narekuje s teorijo, da črnici niso ljudje, temveč neka manj vredna rasa, skratka »črnici«, katere je treba držati v napol-suženstvu (plača črnega delavca dosega le 41 odst. plače belca; nimajo pravice do lastnega sindikata).

Z vsega tega sledi, da ne moremo reševati problema predsodka ločeno od katerekoli socialne dinamike dejstev; kdor ima oblast brani svoje ekonomske privilegije, tako da jih ne bo mogel nihče, ki je izvzet, kdajkoli ogroziti. Ideologija o superiornosti belega človeka — kakor nekoč Arijanca — je še enkrat izvrstno opravičilo za grozni južnoafriški sistem. Pravilno povdarja sociolog Maurice Duverger: »Črnici so dvakrat ponižani: od ubožstva in od zaničevanja«.

Kdor brani svoje koristi, se ne poslužuje samo ideologije o superiornosti belega človeka, temveč tudi drugih ideologij: religiozne v Indiji, kulturne pa se poslužuje posebno kolonializem, da z njo dokazuje superiornost »civilizacije« belega človeka, ipd.

Razčlemba podobnih situacij dokazuje, da je predsodek kakor tudi etnocentrizem struktura družbe, ki hoče braniti svoje privilegije. Te strukture vplivajo na naše spoznavne procese; medsebojne in medčloveške odnose. Zato ne moremo pojmovati predsodkov med narodi kot osamljen pojav, v kolikor predsodki imajo skupno matico: so orodje oblasti. Zato se zaničuje kmeta, se pojmuje žensko kot manjvredno bitje, se tolerira otroka. Njihov glas ni enakovreden in zato neupoštevano. Kako naj bo enakovreden, če nima lastnosti, spoznanja in enakovrednih sposobnosti? (Minguzzi!)

Danilo Sedmak

si è trovato, anche se esse contrastano, senza possibilità di equivoci, con le sue tesi. Così se dimostriamo ad un dirigente che non tutti gli operai sono fannulloni e senza voglia di lavorare, portandogli l'esempio di alcuni, egli potrà sempre obiettare, trovando motivazioni, per tali comportamenti, che confermino la sua convinzione. Inoltre non si possono imporre ad un individuo ideali e principi: se non vi reagisce con ostilità, essi saranno accettati passivamente, come valori che deve e dovrebbe possedere in quanto valori del sistema dominante, e non come valori che sono suoi, che appartengono alla sua coscienza, sofferti, vissuti, e accettati affettivamente ed emotivamente. Infine non bisogna dimenticare che l'uomo è una totalità, che non si possono lasciare immutate le condizioni che hanno determinato il pregiudizio e pretendere di eliminarlo con le parole: il processo educativo non si attua nell'empireo, è anzi connesso strettamente alla cultura, intesa in senso onnicomprensivo e totale. Né consegue che l'educazione avrà tanto successo quanto più sarà accompagnata da una parallela trasformazione «culturale». Trasformazione che presuppone un cambiamento del «gruppo» come gruppo e dei ruoli dei singoli nel gruppo, poichè solo un gruppo veramente democratico ottiene dai suoi membri comportamenti integrativi ed equilibrati. Così il singolo che è entrato a far parte di essi ha, più che accettato, fatto suoi i principi e gli ideali del gruppo. E' questa la teoria del «grupocentrismo», implicante la nozione di 'campo totale' del Lewin che comprende l'uomo con le sue tendenze ed i suoi bisogni da un lato, e dall'altro le sollecitazioni oggettuali che danno una testimonianza dell'interazione degli elementi in presenza. Ne consegue che il 'grupprocentrismo' stesso viene superato allorchè i singoli individui si dirigono verso obiettivi di maggior ampiezza, e si rendono, di conseguenza, conto della relatività di 'valori' isolati non solo da un contesto socio-culturale, ma 'umano'. Sappiamo, ad esempio, che fra un cristiano ed un ebreo, un bianco e un negro, vi è la stessa differenza che intercorre tra un uomo dagli occhi scuri ed uno dagli occhi chiari, nella misura in cui sono entrambi uomini. Ma se il gruppo di potere ha interesse a dimostrare che gli uomini dagli occhi scuri sono diversi, essi saranno ritenuti tali. E' sufficiente, per questo, in molti casi, non chiedersi il perchè di certe situazioni, ad esempio, non chiedersi perchè il negro degli slums americani sia ignorante aggressivo, sporco, indolente. A nessuno viene in mente che i negri sono gli ultimi ad essere assunti ed i primi ad essere licen-

ziati, che trovano solo i lavori più umili e pericolosi, che gli slums sono «i quartieri più poveri delle grandi città americane, dove le condizioni igieniche sono spaventose e dove regnano malattie, disoccupazione e malavita: veri e propri ghetti all'interno di alcune tra le più ricche città del mondo».

Nel Sud Africa i problemi economici e politici sono quelli creati dall'apartheid che viene 'razionalmente' giustificato, poichè i negri non sono uomini, ma esseri inferiori, «negri» insomma che è necessario tenere in condizioni di semi-schiavitù! (I lavoratori negri guadagnano il 41% rispetto a quello che guadagnano i bianchi e non possiedono sindacati).

Risulta evidente, quindi, che qualsiasi soluzione non può prescindere da una considerazione della dinamica sociale dei fatti: chi detiene il potere deve difendere i propri privilegi economici, impedendo che coloro che ne sono stati sino ad ora esclusi, possano intaccarli. La ideologia della superiorità bianca — come già di quella ariana — ancora una volta, è un'ottima giustificazione che il brutale sistema sudafricano ripropone. «La massa dei negri — ha scritto il sociologo Maurice Duverger — è doppiamente umiliata dalla miseria e in cui vive e dal disprezzo in cui è tenuta».

La difesa del potere economico non si serve solo della ideologia della superiorità 'bianca', ma anche di altre: di quella religiosa come in India, ove si motivano le misere condizioni di esistenza — non possiamo parlare di 'vita' — dei paria con il necessario castigo che essi devono subire per scontare i peccati commessi nelle loro esistenze precedenti; di quella culturale, messa in atto, ad esempio, dal colonialismo che trovò la sua giustificazione nella superiorità che la «civiltà» dell'uomo bianco possedeva.

Dall'analisi di tale situazione si deduce che il pregiudizio e l'etnocentrismo sono strutture della nostra società, intese a difendere il potere costituito di una classe privilegiata, strutture che intervengono nei processi conoscitivi e nei rapporti interpersonali, o meglio interumani. Il pregiudizio nei rapporti tra i popoli non si può quindi scindere, astrarre da altri pregiudizi in quanto hanno tutti un'unica matrice: essere strumenti di chi detiene il potere. Ecco perchè il contadino è guardato con disprezzo, la donna con sufficienza, il bambino con tolleranza: le loro parole non possono e non devono farsi sentire; come potrebbero esprimere un parere valido senza avere le qualità, le conoscenze e le capacità necessarie? (Minguzzi!)

Danilo Sedmak

Nova operativna metoda za kraško planoto in Trst

(Del teh teorij je bil že preizkušen v »predlogu za makrostrukturo v Prato della Valle, Padova.« Trenutno jo v teamskem delu poglobljamo pri analizi zgodovinskega centra v Padovi — sistem trgov —.)

Kot posledica koncentracije nekaterih faktorjev se je v določenem zgodovinskem obdobju, v določeni situaciji, v določenem kraju (in ne drugod) pojavila vrsta zahtev, ki so spravile iz ravnotežja dotedanji ritem življenja ter pospešile razvojni proces. Ta proces je bil tako važen in tako hiter, da je popolnoma zmedel primitivne konstantne vrednote kraja in je dal povod za nastanek nove, samostojne vede, urbanizma. Urbanizem je hotel ta proces zaustaviti, z zakoni je skušal škodljive sile zavirati ali jih na določen način preusmerjati. Vsi zakoni se nanašajo na ambient sam, saj ga vinkulirajo, mu vsiljujejo dimenzije in mu dajejo določen videz, čeprav so konkretno nastali na podlagi tipičnih premis pojava, ki je vse neuravnovešenosti povzročil. Poleg tega ti zakoni sploh niso elastični, samo elastičen zakon bi lahko rešil problem in bi se mogel prilagoditi vsakemu fizičnemu prostoru posebej, pa čeprav bi bil splošnega značaja. Vse premalo je predlagati serijo obdelanih podatkov in povsem zgrešeno je formulirati napovedi zgolj na podlagi heterogenih sil, ki vplivajo na določen ambient; niti funkcionalni problemi ambienta samega niso sami po sebi zanimivi, ampak, tako kot govorimo o arhitekturi, ne da bi se pri tem ozirali na funkcionalnost notranjih prostorov, prav tako moramo govoriti o urbanizmu, ne da bi pri tem vplivala na nas realna funkcionalnost ambienta, v katerem operiramo.

Moja izvajanja nimajo kritično znanstvene podlage, ker nisem urbanist, urbanizem me zanima iz polemičnega stališča, zaradi situacij, ki jih je pomagal ustvarjati (in jih je včasih celo uzakonil) in jih odslej ne sme več ustvarjati. Urbanizem, kakršnega poznamo danes, preobrača dejanske odnose med vrednotami in sili projektanta, ki se mora vsak dan spoprijeti s tem problemom, ko gradi realne, vsakdanje stvari, da se kreta v okviru shem, ki niso v skladu z ambientom, v katerem on deluje in ga pogosto celo kvarijo.

Konkretna realnost je drugačna: urbanizem (in tudi arhitektura) bi moral prisluhniti glasu stavbenika, polirja, vaščana, ki si gradi svojo preprosto hišico; samo tako bo lahko našel pravo, realno in konkretnjšo smer. Razlog za to se mi zdi povsem razviden: tisti ljudje, pa čeprav preprosti, živijo v kraju samem, predstavljajo kulturo, ki so jo tam ustvarjale generacije in so jo konkretno zlele v tiste stare kamne. V teh kamnih je zapisana zgodovina kraja, ustvarjali so jo in asimilirali ljudje, ki so tu živeli: samo ta nam lahko nakaže pravo smer in na to se mora ozirati urbanist. Ta ne sme predlagati hladnih zakonov, opredeliti mora konstante, katere sme uporabljati, bodisi, da je specializirani tehnik v svoji stroki (in vedeti moramo, v kateri), bodisi da mora zbirati in obdelovati podatke drugih tehnikov (in vedeti moramo, katerih).

Un nuovo metodo operativo per l'altipiano e Trieste

(Una parte di queste teorie è stata sperimentata sulla «proposta di una macrostruttura sul Prato della Valle a Padova». Attualmente è in fase di approfondimento e applicazione sul centro storico di Padova — sistema delle piazze —, la ricerca viene svolta come lavoro di gruppo.)

Ad un certo momento, in un determinato periodo storico, in una certa situazione, in un posto invece che in un altro, perchè lì si sono addensati tanti fattori, si è verificata una serie di esigenze che hanno squilibrato un ritmo di vita ed accelerato il suo processo evolutivo. L'urbanistica come scienza è nata perchè questo processo è stato così importante, così rapido da scombussolare quelli che erano i valori costanti del luogo. Essa ha irrigidito il processo stesso cercando con leggi di bloccare le spinte nocive o di incanalarle in precise direzioni. Tutte queste leggi toccano l'ambiente in concreto, perchè lo vincolano, lo dimensionano, gli danno una fisionomia, ma in realtà concernono e sono fatte basandosi su presupposti tipici del movente che ha causato tutta la serie degli squilibri. Non sono però leggi elastiche, solamente una legge elastica potrebbe risolvere il problema, perchè si adatterebbe a tutti i luoghi fisici in maniera particolare pur avendo un canovaccio generale. Non si deve proporre una serie di dati elaborati e quindi formulare delle previsioni fatte su forze eterogenee che influenzano un ambiente; e neanche interessa tutta una serie di problemi funzionali dell'ambiente stesso ma, alla stessa stregua che noi si parla di architettura senza voler con questo parlare di funzionalità degli ambienti interni, così si deve parlare di urbanistica senza doversi far condizionare dalla funzionalità reale dell'ambiente nel quale andiamo ad inserirci.

Il mio discorso non è scientificamente critico perchè non sono un urbanista. Mi interessa però dal lato polemico per quello che l'urbanistica ha facilitato (o legalizzato) e non deve più facilitare. L'urbanistica intesa come è intesa adesso capovolge un rapporto di valori effettivi obbligando il progettista (quello spicciolo, quello che fa le cose vere, le cose di ogni giorno), ad operare in schemi che vanno al di là del luogo nel quale questi agisce, spesso rovinandolo.

La realtà è invece un'altra, il costruttore, il capomaestro, l'uomo del paese che si fa la casetta (o il pollaio), è veramente lui che di fatto può stimolare l'urbanistica (e l'architettura) verso direzioni diverse, più concrete, più reali, perchè è lui che vive lì, è lui la cultura del luogo, frutto delle generazioni che l'hanno preceduto e che l'hanno manifestata in concreto in quelle pietre vecchie da sempre. C'è una storia in quelle pietre, fatta ed assimilata dalle persone che ci vivono attorno, ed è quella che può indicare veramente una giusta direzione ed aiutare l'urbanista. Egli non deve proporre freddi regolamenti, ma deve individuare quelle che sono le costanti usufruibili sia che egli sia un tecnico specialista in un settore (e bisogna vedere quale), sia che sia un raccogliitore ed elaboratore di dati di vari tecnici (e bisogna vedere quali tecnici).

Dokler je človek deloval v svoji dimenziji (dokler je hodil, jahal i.t.d.) v okolici svoje vasi ali svojega mesta, je potreboval urbanizem, kateremu ne moremo ničesar oporekati. Ko je pa človek presegel svoje dimenzije s pomočjo novih naprav (npr. avtomobila, ki je zmanjšal razdalje v času), ni znal več ceniti predmetov okoli sebe: izgubil je svoje merilo in zatekel se je k zakonom, da bi zaustavil nevarnosti, ki so mu v novi dimenziji pretile. Ti zakoni pa, kot sem že povedal, temeljijo na sredstvu, ne pa na človeku, medtem ko je bil urbanizem pri Grkih, Rimljanih, Asircih, Babiloncih in drugih popolnoma prilagojen človeku.

Arhitekt se navadno znajde pred tem problemom: naročnik ti nakaže svoje zahteve in ti jih moraš zadovoljiti (to pomeni, da ne smeš zgraditi desetnadstropne palače, če ti naročijo trisobno hišico), zadovoljiti moraš tipične zahteve naročila. Poleg tega pa moraš razumeti in zaznati tudi tiste želje, ki ti jih naročnik ni zmožen razložiti. To pomeni, da moraš ti, operater, razumeti pravo naročilo, pa čeprav ni naravnost izraženo: to, kar si naročnik želi, je v bistvu sad njegove kulture.

Če se sedaj pomaknemo v drugo merilo, v merilo mesta, vasi, v merilo, ki presega posameznika in njegovo družino, je naročnik sedaj večja skupina v vasi ali v mestu. Naročilo, po analogiji, ni več zahteva posameznika ampak izhaja iz kulture kraja in ta se izraža tudi v konkretnih stvareh. (Ni slučaj, da smo spoznali starodavne kulture in civilizacije prav iz konkretnih predmetov, ki so jih takrat ljudje zgradili ali izdelali). Slovenski narod je ostal doslej precej kompakten; ostal je tak zaradi neke prirojene mu predispozicije, da obstane in da se ohrani. In to je prav sad njegove kulture. Slovenska kultura, v našem specifičnem primeru kultura Kraševcev, se je ohranila že od vsega začetka in je tako asimilirana in tako ukoreninjena v ljudeh samih, da je ohranila celo socialno strukturo in obliko teh krajev (grajenih in negrajenih). To dejstvo je zelo zanimivo. Kot namreč obstaja etnična (socialna) skupina, ki se je ohranila (pa čeprav nezavestno), obstajajo na drugi strani etnične (socialne) skupine, ki so se ob pritisku raznih sil tako razdrobile, da se ne morejo več

znajti in si želijo stvari, ki niso v skladu z njihovim bistvom. To se zgodi človeku v trenutku, ko pride v stik s stvarmi, ki ga zmedejo ali s stvarmi, katerih ne razume. Torej, kot je nekaterim skupinam uspelo ohraniti se, tako drugim to ni uspelo. In, če je res, da se nekatere skupine niso ohranile, je tudi možno, da se tiste, ki jim je to uspelo, znajdejo zdaj na določeni stopnji neuravnovešenosti: in tu pridejo v poštev moja uvodna izvajanja.

Lahko bi si sedaj postavili vprašanje, zakaj govorimo v Trstu o urbanizmu šele sedaj. Prav zato, ker se je doslej Trst v bistvu ohranil (čeprav je bilo tudi tu že mnogo posegov). Vzroki sami pa mene ne zanimajo, zanima me dejstvo, da se v tem trenutku reši neko ravnotežje. Da bi mogli bolj konkretno reševati te probleme in premostiti to fazo, bi bilo potrebno analizirati bistvo stvari in sicer »kulturo« kraja. Opazovati moramo človeka v Trstu in na Krasu, njegove »predmete«, da zopet najdemo konstantne vrednote, ki se nikakor ne smejo izgubiti.

Iščimo torej bodisi v samem naravnem fizičnem prostoru, to je v naravnem okolju, kakor tudi v grajenem fizičnem prostoru, to je v mestu, na vasi, v hiši, določene konstante splošnega značaja, katerim je cilj predvsem človek in sicer človek, ki živi v teh krajih: naš človek. Te konstante moramo braniti pred heterogenimi vplivi, ki nanje pritiskajo z drugih področij in iz drugih smeri. Važno je torej razumeti pomen fizičnega prostora, na katerem delujemo, torej pomen realnosti, da pravilno preusmerimo vse različne in možne silnice. Ni važno ugotoviti le pomanjkanja določenih objektov, kolikor pa razumeti, da so nekatera področja primerna za določene komplementarne oblike ali da jih sploh ne potrebujejo. Naša avtonomna hipoteza temelji torej predvsem na dejstvu, da take oblike lahko obstajajo ali ne obstajajo; če so, morajo biti določenega tipa, če pa ne bi smele obstajati, jih je treba preusmeriti drugam.

Sedaj pritiska na kraško planoto, to je na tržaško zaledje, cela vrsta zelo kompleksnih interesov in silnic (turizem, ekonomski interesi, špekulacija z zemljišči,

Fino a quando l'uomo ha operato nella sua dimensione — camminando, andando a cavallo ecc. — ha avuto bisogno di un'urbanistica che non è neanche discussa e discutibile e che è stata sempre sulla scala dell'uomo, mentre al momento in cui gli strumenti che egli adoperava lo hanno portato a superare la sua dimensione (per es. l'automobile che diminuisce le distanze nel tempo) si è trovato a non capire più i valori delle cose che aveva intorno, ha perso la sua dimensione ed è ricorso a delle leggi che cercassero di bloccare i pericoli che questa nuova dimensione poteva comportare. Il fatto è che queste leggi sono fatte sul mezzo, non sull'uomo — mentre prima l'urbanistica dei Greci, dei Romani, degli Assiri e dei Babilonesi ecc. era fatta proprio sulla misura dell'uomo.

Noi siamo abituati a intervenire in questa maniera: esiste una committenza che ti propone una serie di esigenze che tu devi soddisfare (vuol dire che non puoi, se uno ti chiede di fare una casetta con tre camere, due servizi e una cucina, fare poi un palazzo di dieci piani). Queste esigenze non sono solo le più appariscenti, ma altre e più intime che anche il committente stesso non è preparato a comunicare ma che tu devi assimilare, devi capire. Questo vuol dire che tu, operatore, devi individuare quella che è la reale committenza che non è quella più immediatamente espressa, ma è ciò che veramente il cliente vuole ed è in sostanza la sua cultura.

Adesso parliamo ad un'altra scala, parliamo alla scala della città, del paese, di qualcosa che è più di un individuo, di una famiglia, è una comunità più grande. Il committente è ora il gruppo sociale del paese o della città, la committenza non è fatta delle esigenze spicciolate dei singoli cittadini ma della cultura del luogo ed essa evidentemente si esprime, come abbiamo già detto, anche attraverso gli oggetti concreti (non per niente conosciamo culture e civiltà oramai scomparse solo attraverso gli oggetti che gli uomini di tali civiltà si sono costruiti attorno).

Il gruppo etnico sloveno in senso lato (extraterritoriale) si è mantenuto abbastanza compatto, si è salvato abbastanza per una sua predisposizione naturale ad essere quello che è e a conservarsi tale; e questo proprio per la sua cultura. La cultura slovena, nel nostro caso particolare, quella del Carso, si è mantenuta tale fin dai primordi ed è così assimilata, così intrinseca con l'essere stesso delle persone che ha addirittura conservato la struttura sociale e la forma dei suoi luoghi (costruiti e non).

Questa è una cosa molto interessante, perchè se esiste un gruppo etnico (sociale) che, magari inconsciamente è riuscito ad agire così, si deve anche ammettere però

che esistono dei gruppi etnici (e sociali) talmente squilibrati dalle forze che li hanno toccati che gli abitanti del luogo oramai si sono talmente confusi da non ritrovare più se stessi, da desiderare cose che non sono coerenti col loro essere.

Questo capita all'uomo proprio quando tocca cose che lo sconvolgono o che non capisce. Quindi, come esiste qualche gruppo che riesce da solo a conservarsi, esistono degli altri che non vi sono riusciti, come se è vero che esistono dei gruppi che non vi sono riusciti, è molto facile che, chi finora si è conservato, ora si trovi ad un livello di squilibrio: ed è il discorso che si faceva all'origine.

Potremmo chiederci a questo punto come mai a Trieste si parli di urbanistica soltanto ora. Perchè finora (nonostante ci siano già stati dei grossi interventi) Trieste si è salvata. A me non interessano i motivi, a me interessa che in questo momento si notano degli squilibri.

Un modo per tentare di risolvere più concretamente questi problemi e di superare questa fase è forse proprio quello di guardare un po' alla sostanza delle cose cioè alla »cultura« del luogo; guardare all'uomo di Trieste e dell'Altipiano, ai suoi »oggetti« per ritrovare i valori costanti che non devono andare perduti. In pratica dunque cerchiamo di salvaguardare quelle cose, costruzioni, edifici, quei luoghi, spazio costruito e paesaggio, ai quali l'uno dà un certo valore e viene da loro nello stesso tempo arricchito. Ricerchiamo quindi sia nel luogo fisico non costruito — nella geografia — sia nel luogo fisico costruito — nella città, nel paese, nella casa — certe costanti generali che hanno come campo prima di tutto l'uomo e più precisamente l'uomo che vive in quest'ambiente e non altrove, per cercare di conservarlo dalle influenze eterogenee che premono da altri settori, da altre direzioni.

E' importante allora cercare di capire qual'è il significato del luogo fisico sul quale operiamo cioè della realtà, per individuare che direttrici dare alle varie pressioni possibili. Non deve interessarci tanto il fatto che ci sia bisogno di certe attrezzature, quanto il fatto che certe zone hanno una predisposizione ad un dato tipo di attività e che questo tipo di attività, alla quale sono predisposte, ha bisogno di certe forme complementari oppure di non averle; quindi il nostro discorso autonomo verte di più sul fatto che esistano o non esistano certe forme, e che se ci devono essere, devono essere di un certo tipo.

Attualmente premono sull'Altipiano, che è l'entroterra triestino, una serie di interessi e di forze (interessi turistici, economici, speculazioni sui terreni, aspirazioni di

želja po week-end hišici i.t.d.). Če enelizirano področje ni kvalificirano in nima znatnih funkcionalnih in monumentalnih vrednot, je pretok vseh teh silnic sam na sebi neopredeljen, teži k neurejenemu razvoju v obliki oljnatega madeža in kakor obstaja, tako lahko tudi izgine. Po mojem mnenju ni važno dejstvo, da te sile obstajajo in da se obračajo v določene smeri, ampak dejstvo, da morajo kraji ohraniti svoje lice, da morajo tisti kraji še naprej obstajati, da obstaja Bazovica, vasica na robu kraške planote, pa čeprav je v bližini Trsta. Mora se razvijati, živeti svoje življenje prav zaradi svojih karakteristik, ki niso mogoče več take, kot so bile nekoč, ker so se v času spremenile (iz ekonomskih ali drugih vzrokov). Važno je, da vas ohrani isti duh, isti smisel. Kraška planota se mora ohraniti zaradi svojih realnih aspektov, ne pa zaradi turizma ali drugega. Nakazati hočem torej točen postopek, ki temelji na dveh fazah: na opredelitvi impulzov grajenega in negrajenega prostora in na potenciranju teh impulzov oziroma na izbiri pristnejših impulzov in potenciranju fizičnega prostora, da dobi polarno vrednost. Tak postopek bi nas razbremenil velike odgovornosti, ne bi bilo namreč potrebno analizirati problemov kot so npr. lotizacija, ekonomske silnice, in drugi, ako ne bi bili na drugi strani prisiljeni upoštevati dejstvo, da je ta proces že v teku in da bo jutri del kolektivne realnosti tega področja. Ta proces moramo analizirati, da ugotovimo, ali se sklada s splošnim zgodovinskim razvojem. Če se ne sklada, moramo analizirati razloge, ki so ga do te neskladnosti privedli.

Naravni in grajeni fizični prostor sta isto. Jezero je npr. prav tako pomembno kot mesto, če sta po zanimivosti enakovredna. To je važen pogoj za razumevanje mojega pristopa k analizi področja. S tem se rešim vsakega predsodka in se ne oziram več na obstoj mesta, na njegov design in na njegovo strukturo. V bistvu analiziram področje in v njem opredelim vrsto polarnosti, polpolarnosti in manj opredeljenih površin. To pa niso le grajene površine in sicer hiše, spomeniki i.t.d., poli so lahko tudi griči, jame, reke in podobno. Pomen je treba iskati v predmetih samih, pa naj so grajeni ali ne. Tak postopek me privede do splošne slike področja na podlagi polov, polpolov in manj opredeljenih površin. Na prvi pogled lahko ugotovim, da na Krasu ni važnih polarnosti, obstajajo pa polpolarnosti in te je treba potencirati. Zakaj, kaj in kako me ne zanima. Važno je le, da na področju poiščem polpolarnosti, jih označim in jih opredelim.

Da boljše objasnim trditev, bom kot primer analiziral delovanje možganov. V glavnih obrisih shematizirani možgani so le serija osi in puščic. Kadarkoli pride do možganov dražljaj, pa naj bo kakršenkoli, se puščice vsmerijo na določen način, se med seboj povežejo in ustvarijo različne kanale. Zakaj dajem ta primer? Ker je važno, da osi in puščice obstajajo; če kje manjka puščica, jo moramo dodati, če je kje katera odveč bi jo morali mogoče odpraviti brez vsake vnaprej določene sheme. Turizem bi npr. že na kak način usmeril te puščice, vnesel bi jih torej v sistem in ta sistem bi se v našem slučaju lahko izkazal za škodljivega. Za naš primer je važno, da je Kras sestavljen iz osi in puščic (polpolarnost na področju), ki so organizirane na podlagi sedanjih fluksov; toda ti naj se nam ne zdijo nespremenljivi, kajti politični ekonomski ali drugi faktorji, bi jih lahko v bodočnosti popolnoma preusmerili. Bolj logično je torej opredeliti serijo tipičnih osi na tem področju, ustvariti puščice, organizirati jih na podlagi sedanjih fluksov, toda puščice morajo biti elastične, da se bodo lahko prilagodile spremembam fluksov.

Metoda, ki jo predlagam, mora temeljiti na analizi predmeta samega, ne pa na tokovih, ki na predmet vplivajo. V notranjosti predmeta moramo poiskati že omejene osi, da se bodo organizirale puščice na podlagi zunanjih dražljajev. Na ta način bodo zunanji interesi lahko pronicali skozi organizacijo puščic, ne da bi pri tem vplivali na organizacijo samo (prim. turizem ne sme premakniti osi in puščic ali jih enosmerno povezati, iti mora mimo njih, ne da bi se jih dotikal, kajti v bodočnosti bi lahko tudi izginil). Metoda, ki jo predlagam, se začneja odnotraj, osi in puščice se ne smejo premakniti, obratno, še stalnejše morajo postati in močnejše. Če kraj ni dovolj močan, da bi se sam vzdrževal, ga je treba potencirati v skladu z njegovo naravo. Ne smemo mu vsiljevati povsem drugačnega delovanja, kot ga je bil navajen, pospeševati moramo delovanje, ki je v skladu z značajem področja samega.

Te misli niso zgolj empirične, saj temelji moja metoda na duhu prebivalstva, kraja, ljudi, ki s krajem tvorijo enoto. Naši pradedje so naravnim pojavom pripisovali nadnaravno vrednost in, ako dobro pomislimo, tudi sedaj lahko ugotovimo, da se niso motili, kajti naravno okolje neposredno vpliva na človeka in pogojuje njegovo naravo.

Marino Kokorovec

avere la villa in campagna ecc.) molto complessi. Se la zona in esame non ha delle qualificazioni, non ha dei riferimenti funzionali o monumentali notevoli, il flusso di tutte queste forse di per sè è un flusso qualunque che tende quindi ad andare avanti a macchia d'olio, in maniera disordinata e, come esiste, potrebbe anche scomparire. Ritengo che il fatto che queste forze esistano, che si spostino in certe direzioni non è importante; importante è che quel posto deve esistere, che Basovizza deve esistere, un paesetto del primo altipiano carsico vicino a Trieste, e che deve rimanere tale, nonostante che sia vicino a Trieste. Quindi che deve progredire, che deve vivere la sua vita per le sue caratteristiche, che magari non sono più quelle delle coltivazioni di una volta (che non sarebbero più ragionevoli e economiche o altro) però deve conservare lo stesso spirito, lo stesso senso. L'altipiano deve essere conservato per i suoi reali aspetti che non sono nè quelli turistici nè altri.

Voglio indicare un preciso tipo di operazione che si basa su due fasi: individuazione di certi impulsi del luogo costruito o no, potenziamento di questi impulsi, cioè selezione degli impulsi più veri e potenziamento del luogo fisico per portarlo ad un valore di polarità.

Allora questo discorso ci toglierebbe la grossa responsabilità di analizzare i problemi delle lotizzazioni, delle forze economiche ed altri se non ci fosse di contro una altra cosa da far presente e cioè che esiste già un processo in atto e il domani fa parte della realtà concreta della zona. E questo processo va analizzato per vedere se è coerente col processo storico generale e se non lo è, vedere perchè non lo è.

Il luogo fisico, costruito o no, sono la stessa cosa: cioè un lago ha la stessa importanza della città, se sono della stessa scala d'interesse. Praticamente ritengo si debba individuare nella zona una serie di (chiamiamole pure) polarità, semipolarità e aree morbide, che però non sono tipicamente costruite, cioè case o no, monumenti o meno, ma sono tranquillamente una collina polo, una grotta polo, un paese polo, ecc. Cioè hanno un valore per quello che sono a prescindere dal fatto che siano costruite o meno. Questo discorso ci porta ad un'immagine della zona fatta dal punto di vista generale per poli, semipoli e aree morbide. Ad occhio e croce non esistono sull'altipiano grossi poli, questo è importante;

esistono dei semipoli che hanno bisogno di essere potenziati. Il perchè, cosa e come non ci interessa. Ci interessa invece trovare nell'area questi semipoli, individuarli e vedere di che tipo sono.

Per chiarire meglio questa tesi, potremmo analizzare il comportamento del cervello. Questo infatti, schematizzando grosso modo, altro non è che una serie di perni con tante freccette e ogniqualvolta riceve uno stimolo, una nozione, un qualcosa, queste freccette si organizzano in determinate direzioni, si collegano e creano dei percorsi. Faccio questo paragone perchè è importante che il Carso sia fatto di perni e freccette, che si organizzano secondo dei flussi attuali; questi flussi però non devono considerarsi essenziali, perchè in conseguenza di mutamenti politici o di altra natura potrebbero prendere tutt'altre direzioni. Allora è più logico dire: facciamo una serie di perni tipici del luogo, facciamo le freccette, organizziamole pure sulla base dei flussi attuali, ma facciamole elastiche, perchè possano adeguarsi al mutamento dei flussi.

Il metodo che propongo si basa su un'analisi dell'oggetto di per sè, non delle correnti che lo influenzano, cercando di proporre dall'interno dell'oggetto quei famosi perni che abbiamo detto, che organizzano a secondo degli impulsi esterni le frecce e quindi permettono il flusso degli interessati esterni attraverso le maglie ben precise della loro organizzazione senza incidere sulla organizzazione stessa. (Es. il turismo non deve spostare un perno con una freccetta da un'altra parte o collegare le freccette sempre in una direzione, ma deve passare oltre, perchè in un secondo tempo esso potrebbe mancare.)

Questi perni con le frecce non devono essere spostati, ma devono essere ben fissi, quindi devono essere potenziati, inchiodati meglio per terra. Se un elemento non è tanto forte da sostenersi da solo, va potenziato a seconda della sua natura.

Queste considerazioni non sono empiriche, perchè prendono radice su quello che è lo spirito del popolo, del luogo, della gente che è in fondo tutt'uno con il luogo. Non per niente gli antichi attribuivano ai fenomeni naturali e ai luoghi fisici dei valori soprannaturali, perchè tutto considerato è vero che in un certo senso li hanno, perchè l'ambiente naturale influisce direttamente sulla natura dell'uomo.

Marino Kokorovec

O slovenski poeziji zadnjega časa

Podoba današnje slovenske poezije je na prvi pogled prav čedno zamotana. Pravim današnje, ne pa sodobne, ker se mi vidi termin sodobna preveč problematičen. Če bi v tem članku presojal, kaj je danes v Sloveniji sodobno in kaj ne, bi že sodil z določenega stališča in vrednotil: to je sodobno, to ne, se pravi, da je zastarelo (s tem pa tako rekoč že — očitno — slabo). Tokrat moj namen ni takšen. Rad bi podal objektivno sliko o tokovih in smereh, ki jih je mogoče zaslediti v slovenski poeziji, kakor jo pišejo — in predvsem — objavljajo slovenski pesniki v zadnjih letih.

Zamotanost te podobe je rezultat laicizacije slovenske poezije. Dokler je bil njen temeljni subjekt narod, se pravi grupni, kolektivni subjekt, v katerem je posameznik prehajal v transsubjektnost, se na njej utemeljeval (in to je trajalo tako dolgo, dokler je bila bit identična z Idejami-Vrednotami-Ideali, ti pa so bili transcendentni, to je transsubjektni), je bil relief slovenskega pesništva in seveda sploh slovenske zavesti precej preprost: na njem so se jasno videle visoke gore, to je poezije, ki so najbolj jasno utelešale to — slovensko — bit (Prešeren, Župančič, Aškerc itn.), ob teh so se v plasteh razgrinjale manjše in še manjše, okrog njih so zaokrožale hierarhične vence, v katerih je bila resnica manj izrazita; sem in tja se je dalo v daljavi in na obodu zaslediti tudi kakšno goro-osa-

melca (recimo Voduškovo poezijo), ta pa je s svojo apartnostjo kot izjema pravilo pač le potrjevala.

Jasno je, da smo podobo zelo poenostavili. Poleg nacionalnega subjekta je poznala slovenska poezija (in zavest) seveda tudi cerkvenega, religioznega; nekoč je imel — kot še bolj transsubjekten in transcendenten — izjemno velik pomen (Sardenko...), danes pa proizvede tovrstne poezije komaj upoštevamo oziroma pesnike, ki jih cenimo, spoštujemo po drugih vrednotah, ne po religiozni usmeritvi (A. Vodnik, Kocbek, Gradnik...). Še pomembnejšo korekcijo — ali bolje: dopnilo — svoje začetne trditve moram storiti s priznanjem o občečloveški naravnosti slovenske tradicionalne poezije. Ker smo se — kot Narod — moralno in ontološko utemeljevali na enačbi: narod proletarec = pravi narod = paradigma človeštva (ker je človeštvo Človeštvo, se pravi idealno občestvo enakopravnih, dobrih, pravičnih, poštenih, lepih itn.), je bila poezija, ki je bila iskreno narodna, hkrati iskreno občečloveška (že od Prešerna naprej); obravnavala je torej splošno odločilne teme. A kakor je na eni strani segala prek naroda v splošno, tako je na drugi zajela tudi posamezno: človeka individualua. Izhajajoča iz temeljne krščanske strukture, ki povezuje osebo pri posamezniku prek različnih socialnih mediacij z božjo osebo (to strukturo samo nekoliko sekularizirajoča) in adaptirana na devetnajsto stoletje

Eno samo vprašanje

*Kiyósawa,
je kdo o tebi pel
s slovenskim glasom?
Kiyósawa,
na poti v tri goré...*

*Kako iz skal
curlja večerni mir
na trde hlode,
in trudnih tal zarez
skrije dim.*

*Kako srebra
so polni
v noč usmerjeni potoki.
In hiš srcà
odgrne topel dih.*

*Kiyósawa,
je kdo o tebi pel
s slovenskim glom
O treh gorà globelih
hrepenenj?*

*Kiyósawa —
je kdo te vprašal,
božajoč ti grudi:
»Poznaš Boga?« —
»Je kdo ti dal skrivnost?...«*

Vladimir Kos

(Opomba: Kiyósawa - y je treba izgovarjati kot naš j, w pa kot angleški w - je ljubka dolina skoraj sredi centralnega japonskega otočja Honshu - sh je naš š, črtica nad u pomeni dolg, a neuglašen samoglasnik. Seveda je mogoče razumeti krajevno ime tudi kot osebno, vendar le rodbinsko ime.)

(namesto katoliškega Boga nastopajo druge oblike Vrhovnega bitja: panteistični, osebni Bog ali Človeštvo), je tradicionalna slovenska poezija posvečala posebno pozornost človeku posamezniku, v katerega duši so odmevali spori med Dobrim in Zlim, Smislom in Nesmisлом, Vero in Nevero, Upanjem in Obupom, Radostjo in Žalostjo, v katerega srcu so se vrstila razpoloženja stapljanja z Naturo (ki je bila ta ali ona sekularizirana — ali pa tudi ne — oblika Boga) in prepuščanja osamelosti, čustva Ljubezni do sočloveka, do ženske, prijatelja, tudi do najrazličnejših vrednot (Naroda, Boga, domačije, domovine, rož, pokrajine, poguma...), pa tudi čustva srčne okamenelosti, zapisi trenutkov, ko je transsubjektna Vrednota-Ideja-Ideal (bit-bog) daleč in ko se samemu sebi prepuščeni človek bliža robu temeljne krščanske svetovne strukture - sistema. Z eno besedo, slovenska poezija je pela v glavnem isto, kar so oprevale poezije drugih malih, zatiranih, v samokonstituiranju nahajajočih se iz evropske krščanske tradicije izšlih in — v devetnajstem ter dvajsetem stoletju — to tradicijo z liberalizmom in marksizmom prilagajajočih, vendar ne bistveno spreminjajočih malih narodov.

Danes pa je slovenska struktura, a s tem tudi struktura slovenske poezije bistveno drugačna.

Od medvojnega obdobja (let 1941-45), ko je omenjena struktura dosegla svoj vrh in socialno-moralno-zgodovinsko realizacijo, pa do danes lahko v slovenski poeziji opazujemo proces, ki sem ga poimenoval samorazdejanje humanizma, a se ga da označiti tudi drugače. Bistveno zanj je, da se je najbrž rožnata eshatologija spremenila v črno, potem pa se odpravlja tudi ta in prepušča mesto zunanje eshatološki zavesti. Se pravi, da so se — v zaporedju več stopenj, struktur — Ideje-Ideali-Vrednote, ta nekdanja bit in temelj vsega slovenskega (s tem tudi svetovnega), izpraznili, izvotlili, podrli. Odkrilo se je, da so neutemeljeni in da so dejansko rezultat zgodovine, usodnega poteka, ki je določen čas sam sebi zakrival svoj ustroj, prepričan, da je nadzgodovinski, da sta človek in svet utemeljena na transcendentnih, apriornih, religioznih, naravnih, moralnih Idejah, polagoma pa je postajalo vidno, da je takšna utemeljenost subjektivnega na transsubjektnem, individualnega na grupnem le faza v procesu subjektivizacije sveta, razkrivanja človeka kot subjekta, razpiranja njegove narave (ustroja), samospoznavanja njegove narave kot volje do moči, kot uničevanja drugih in navsezadnje tudi sebe (to se je dogodilo v fazi Zajčeve in Strniševe poezije). Na tem mestu bi bilo neprimerno, če bi natančno zasledovali ta potek in popisovali, kako je do zajčevske faze eksplisitnega uničevanja ter samouničevanja prišlo prek prejšnje faze intimizma-naturizma (Minatti, Me-

nart...), kjer se je začetna medvojna vsesinteza vseh temeljnih kategorij (Nature, Zgodovine, Posameznika, Grupe, Naroda, Razreda, Morale itn.) že hudo razkrojila, se razlomila v nepomirljiv spor med (osamljenim, posameznikom in problematiziranimi, a še zmeraj znova (na silo) vzpostavljenimi transcendentnimi Vrednotami, torej prinesla dvom v človeka, obup, nesrečo, čustvo trpljenja brez rešitve ipd., ali pa da bi razčlenjevali nastanek tudi te faze, se pravi, da bi opredeljevali strukturo, ki je bila med intimizmom-naturizmom na eni in začetno — medvojno — sintetizirajočo poezijo na drugi strani: da bi opisali tisto čemur običajno rečemo socialistični realizem ali kramarsko-lopatarska poezija, kar pa sem poimenoval reducirajoči ali etatistični humanizem, to je strukturo, ki je s svojo radikalno etatistično ideološko zaostritvijo Vsesintezo prva nalomila, napravila posameznika za povsem odvisnega, potisnila Grupo-Institucijo (Partijo) v prvi plan, z njo Državo, Ideologijo, Razred in druge oblike institucionalizirane grupe. Podrobna zgodovina povojne slovenske poezije, natančen opis njenih temeljnih in vmesnih (prehodnih) struktur nam potrjuje našo splošno in za naš namen povsem zadoščajočo misel o razkroju tradicionalne krščanske (marksistične) slovenske strukture, o razkroju, ki je na svoji neverjetno hitri in radikalni poti privedel do točke, ki sem ji dal ime reizem: do samoukinitve časa, zgodovine in človeka subjektivitete, do vzpostavitve prostora, sinhronije in človeka, ki ga najbolj natančno označimo s pridevkom homo ludens.

Leta 1970 živijo — drug ob drugem — predstavniki vseh v zadnjih tridesetih letih na Slovenskem obstoječih smeri; kajti tudi tisti, ki so upesnjevali Vsesintezo, so danes lahko stari šele petdeset let. Pred nedavnim je umrl Anton Vodnik, pesnik, ki je začel v začetku dvajsetih let, med vojno pa izumil eno najbolj značilnih in izvirnih različic Vsesinteze. Nedolgo tega je preminil Alojz Gradnik, ki je nastopil svojo pesniško pot že na prelomu stoletja, a je ostal pesniško tvoren skoraj do zadnjih dni; tudi ta se je tik po vojni mučil z Vsesintezo (morda nekoliko prekasno). Lani je odšel od nas Tone Seliškar, Vodnikov generacijski tovariš, prav tako pesnik sintetizirajočega pa tudi že reducirajočega (etatističnega) humanizma. Nekateri še starejši (Mole, Podbevšek, Glazer...) ali enako stari (Onič, Mrzel, Rudolf, Pogačnik, Klopčič...) so med nami, polni sil, vendar ne več pesniško aktivni. Kot pesniki so umolknilo celo nekateri mlajši (Vipotnik, Brejc, Torkar, Fatur, Levec...). Vseh teh v našem pregledu ne bomo upoštevali, saj nam ne gre za popis živih oseb, temveč živih poezij. Treba pa je reči, da omenjena imena ne predstavljajo smeri, ki bi z njimi vred utihnile; narobe, tokovi, ki so

jim pripadali, so danes še navzoči med nami in to po dovolj značilnih zastopnikih. Oziroma točneje: razen enega toka — razen sintetiziranega humanizma, ki je, kot se zdi, vsaj zaenkrat nemogoč. Kar je seveda razumljivo. Našega današnjega dne nobeden izmed nas ne doživlja kot realizacijo stoletnih pričakovanj, kot vrh hrepenečega slovenstva, kot materializacijo Idej-Idealov-Vrednot (kakor je veliko število — ali celo večina — pesnikov doživljala medvojna leta). Dandanašnji je doživljan — označil bom dve skrajnosti — bodisi kot nov, netradicionalen, igriv, svoboden prostor, na katerega tradicija s svojo pomensko strukturo in tisoč podstrukturami ne vpliva več, bodisi kot depresija, ena izmed najbolj negativnih, od Vsesinteze, ki je še zmerom zaželeni cilj, najbolj oddaljenih točk slovenske nerealiziranosti; jasno je, da gre pri tej drugi skrajnosti za poezijo, ki hoče tradicijo obnoviti ter restavrirati (dejavno že obnoviti: ponoviti) že prehojeno pot.

Ta ekstremni, a še zmerom izredno značilni tok današnje slovenske poezije imenujemo neohumanizem. Pah-ljača različnih smeri in posameznih pesniških pomenskih struktur se torej razprostira med neohumanizmom in reizmom.

Te smeri lahko razporedimo po dveh načelih: po zgodovinskem in aktualnem. S tem hočem reči, da so vse pesniške smeri (grupacije, strukture), kakor se kažejo in nastopajo danes na Slovenskem, že zgodovinske. Vsem je njihov model nastal pred leti 1945 in 1968, leta 1970 se pesniki samo prizadevajo, da bi ga adaptirali, priredili današnjemu aktualnemu trenutku: da bi svoje zgodovinske modele modernizirali (pri tem prihaja tudi do nekaterih kombinacij med modeli oziroma do naslonitve na elemente, značilne za Vsesintezo in nastale v predvojnem pesništvu).

Najbolj značilni pesnik neohumanističnega toka (ali celo vala) je danes brez dvoma Edvard Kocbek. V njegovi, lani izšli zbirki *Poročilo*, je ta pomenska struktura tudi najbolj jasna in eksplicitna. V njej je Kocbek zavestno regrediral od pozicij svoje prejšnje zbirke (*Groza*, 1963); v tej — zbirka je zgodovinsko dejanje in izredno pomembna — so objavljene pesmi, ki so že med vojno in tik po njej prve pomenile prehod od Vsesinteze k razdejanju in smrti, od idealistično grupnega (etnocentričnega) idealizma k eksistenci, k realiteti živega posameznika, k odločni problematizaciji in razutemeljitvi Idej-Vrednot-Idealov, čeprav ta problematizacija, ki je bila sicer od časa do časa precej huda, vendarle ni hotela potegniti radikalnih konsekvenc (kakršne sta storila Strniša in Zajc) in se je »rešila« v ponoven, četudi zelo moderniziran Confiteor. Prav tako se je Kocbek bistveno oddaljil od svoje prve zbirke *Zemlja* (1934), ki jo,

kar je značilno, nenavadno cenijo in postavljajo v svoje izbirno sorodstvo ravno reisti (zemlja jim pomeni eno prvih različic — napovedi — telesnega, neduhovnega, reč-nega, antihumanističnega, čeprav se je to telesno pri Kocbeku kazalo še na zelo »duhoven«, naravnost spiritualistični način; reizem se je v pogojih slovenskega ultraidealizma pač skrajno težko prebijal k adekvatnemu, to je čistemu izrazu). Priključil se je tisti usmeritvi, ki jo je dozdej najinteresantnejše in najjasnejše izrazil Kajetan Kovič v nekaterih cikličkih zbirke *Ogenjvoda* (1965), to je kritični humanistični poeziji. To poezijo sem nekoč označil kot »perspektivaško«, s čimer sem hotel poudariti poseben paradoks. Revija *Perspektive* (1960 - 1964) je v slovensko poezijo in zavest — prinesla svet samorazdejanja humanizma (Strniša, Tauter, Zajc), v reviji ni izhajalo družbeno kritično pesništvo, ki bi skušalo obuditi nekdanje Vrednote-Ideje, ugotavljalo, da jih v naši družbi ni, zato našo družbo kritiziralo kot tem Idejam — Vsesintezi, letom 1941-45, NOB — odtujeno, deformirano, razčlovečeno itn. Takšno interpretacijo je revija dobila, ko se je njenemu socialnemu delovanju priključila slovenska levičarska, enobejevska in tradicionalno kritična inteligenca; ta interpretacija je revijo tudi pregrnila; revijina po svoje tolmačena socialna funkcija je prekrila njeno pesniško realiteto. Zato perspektivaške poezije (niti proze ali dramatike) niso pisali pesniki *Perspektiv*, temveč drugi: teh in takšnih je vse več in danes jih lahko označimo kot nehumaniste.

Kocbek je Koviča še radikaliziral v smer kritike (ne pa samokritike, kar je bistvena poteza za poezijo samorazdejanja); ta je postala, kot se temu reče s humanističnimi besedami, skrajno pogumna, državljansko drzna, moralno čistunska, bojovita, srdita, napadalna v svojem odklanjanju sodobne tehnične civilizacije, matematizacije in scientifikacije sveta, politizacije, fenomenov lastništva in oblastništva, moralnih deformacij, se pravi pojavov, ki niso v skladu z zamišljeno idealno podobo Človeka (Idejami - Ideali). Gre za poezijo, katere glavni smoter je socialna akcija, ne pa pesniški eksperiment (iskanje, formuliranje sveta na netradicionalen način); v tem je tudi arhitradicionalna, saj je bilo bistvo tradicionalne slovenske poezije ravno v njeni družbenosti, v tem, da je — kot Beseda, kot najbolj direkten in patetičen, čustven in učinkujoč izraz Logosa — služila kot kohezivna sila in temeljna Ideja-Os fermentacij slovenskega Naroda. V tem je bila tudi zares in izjemno uspešna. Danes pa je njen položaj mučen, saj je socialno-zgodovinsko brez učinka, pomeni golo lamentacijo in kritiko s stališč, ki so ne le zgodovinsko presežena, temveč tudi ne predstavljajo nobene prave

Za vse, ki se starajo - vstopni spev - december

Davi sem dvignil obraz

k nasipu

in tam je stala Nebeška Modrina,

z zlato pahljačo drevesa ičo

skriva je ustnice.

»Draga!« sem kriknil neskončno tiho,

v rdečkast zid.

In sem šel, da ustvarim pismo,

tako kot mi bije srce s spočeto mislijo.

Veste, na poti sem bil k Obupu v dolgi ravnini

v decembrskem dnu. Umreti sem hotel z lobanjami

sanj, da neham biti sam.

Vi jo verjetno drugače čujete. Vsak po svoji

mladosti jo ljubi.

Vsak, ki ob Reki Modrosti se stara v smrt

za Luč za dva.

Vladimir Kos

Drobna opomba: Japonsko drevo ičo (z naglasom na o) je po velikosti podobno hrastu, po obliki vej in rumenih listov pa razprti polkrožni pahljači.

možnosti za s o d o b n o, času primerno, pa čeprav še tako radikalno socialno-politično akcijo. V socialni sferi služi za samolečilo vsem tistim plastem oziroma še nemodernizirani zavesti teh plasti, ki se še gledajo s starih, tradicionalnih izhodišč in zato ne morejo razumeti neskladja med svojo realno prakso (ki je praksa modernega, proizvodno-potrošnega, scientificiranega, na volji do moči bazirajočega in kot čista imanenca se ekspliriranega sveta) in svojim — neprilagojenim — vrednostnim sistemom. — Ob povedanem je tudi razumljivo, da je p e s n i š k o s t omenjene poezije v drugem planu po namenu in po rezultatu.

V neposredno bližino Kocbeka lahko postavimo najnovejšo zbirko Branka Hofmana *Trapez z zelo sorodno hiperkritično in tradicionalistično usmerjenostjo*, pa tudi zbirko Franceta Filipiča *Svetloba je tvoja usoda*, 1969. Oba pesnika sta prišla do sedanje neohumanistične kritike prek nekaterih faz, začeni pri reducirajoči etastični poeziji in z daljšim postankom v klasičnem intimizmu-naturizmu, torej prek faz, ki so značilne za večino povojnih slovenskih pesnikov. Semantična analiza odkriva, da je kriticistični neohumanizem regredirajoča struktura, ki je vzela elemente za svoj sestav tako iz predvojnega socialnega humanizma, se pravi iz sintetizirajočega humanizma in iz intimizma-naturizma. Vrednote-kriteriji ostajajo Natura, z njo usklajena »prava« (idealna, zamišljena) Zgodovina, lepi Posameznik, ki je avtonomen in svoboden v svoji posameznosti, a hkrati socialen in sociabilen, povezan v občestvo grupe, Družine, Naroda — Slovenstva — in Človeštva, ostajajo moralne lastnosti, kot so Pogum, Značajnost, Doslednost, ostaja Zemlja, Ljubezen itn. Zato lahko trdimo, da je meja med humanizmom in intimizmom-naturizmom zelo tenka, marsikje pa je sploh ni in gre za enotno, sinkretično strukturo (detajlna analiza te meje še ni bila izvršena). Intimizem-naturizem je namreč že od samega začetka v eni svoji različici družbeno-politično kritičen (Menart, Krakar, Minatti...). Razlika s kocbekovskim neohumanizmom je predvsem v tem, da poudarja intimizem posameznost, razočaranje nad sleherni obliko socialnosti ter zgodovinskosti, nesrečnost te posameznosti, zagrenjenost, obup, osamelost, resignacija, se pravi, da je negativna plat neohumanizma, ki je bolj posvečen socialnosti, predpostavlja, da je mogoče — znova — doseči pravilno družbenost, le če bo človek v svojem moralno socialnem boju dovolj vztrajen, pošten in dosleden. Neohumanizem pomeni prav za prav osvežitev intimizma-naturizma, ki se je v svojem jadikovanju in v tisti svoji značilni noti, ki smo jo imenovali sentimentalni humanizem, (v svojem samosmiljenju, objokovanju svoje nesreče začel) že ponavljati,

vrteč se v strogo začrtanem krogu začetne negacije. Neohumanizem je ta krog predril, negativiteto uravnovesil s pozitiviteto, s tem seveda intimizem oropal še tiste zgodovinske radikalnosti, ki jo je ta imel (napoved nemožnosti življenja), in ga poskušal vrniti v obnovo predvojnje poezije (ter socialno-zgodovinske situacije). V dialektično razmerje med to negativiteto in pozitiviteto lahko postavimo tudi nove pesniške zbirke Jožeta Smita, Janeza Ovsca, Franceta Pibernika, Franceta Vurnika, Lojzeta Krakarja ipd., čeprav seveda vsak od imenovanih zida lastno različico, ta bolj rustikalno, oni velemestno, ta bolj spiritualno, oni memoarsko, ta z večjim poudarkom na polomu, oni na ohranitvi blage totalnosti (ali vsaj njene zasnove v ideološki zavesti posameznikove samoprojekcije).

Ob teh pozna današnja slovenska poezija tudi izvirnejše variacije in prehodne strukture. Na svoj način zanimiva je poezija Ervina Fritza (*Hvalnica življenju*, 1967 in njej sorodne pesmi v zadnjem času), ki intimizem osvežuje z brechtovstvom, menartovstvo kombinira z Majakovskim ter prihaja do ironičnih učinkov vitalistično epikurejske orientacije (znotraj tradicionalnega slovenskega moralističnega juridizma, duhovnosti, »zaresnosti«, »načelnosti« je inovacijska ter higienična). Spet drugačen je ruralistični intimizem in neohumanistični kritizem Toneta Kuntnerja, (zbirka *Lesnika*, 1969) ki sicer razpadanja kmetstva, zemlje, občestva ne radikalizira do samorazdejanja in ohranja svoj resignirano grenki opis razkroja nedorečen, vendar odkriva predvsem zaradi svoje neambicioznosti (kar je tudi netipična slovenska poteza) vrsto zabrisanih, v sebi nalomljenih, čistih lirskih tonov, tako različnih od tradicionalne slovenske grudnovske in pavčkovske retorične melodike.

Jože Udovič še vedno variira — a z uspehom — svojo zelo posebno in individualno različico intimizma-naturizma, vezano na predvojno poezijo Antona Vodnika, na odkrito religioznost in s tem na oznanjanje biti, ki je Duh, a tak Duh, ki prežema vso materialnost ter jo dela duhovno. Gre torej za intimizem-naturizem, ki pa je v veliki meri — v bistvenem — v upodabljanju pozitivitete (preduhovljene Nature), čeprav ta pozitiviteta ni nikjer kritika slabe socialnosti; socialnost, grupnost je izpuščena, poezija je izraz neposrednega — skoraj mističnega — stika med posameznikom (ki je Oseba, se pravi totalnost) in Celoto. Udovič piše že leta na podoben način, a ker je njegova poetičnost samosvoja, njegovo variiranje ni vsiljivo, narobe, zmerom deluje kot tiha spremljava bučnejših, a bolj eksplicite ideoloških in teznih pesniških pojavov. Božo Vodušek, ki je v prvem desetletju po vojni (še pred Zajcem) napisal najbolj radikalne slovenske pesmi, te so pripravile fazo huma-

Alkimisti v zlatem mestu

I.

*Prihod alkimistov:
jekleno rožljanje gosenic.*

*Povelje preseka
široko svobodno gesto zraka,
svinčeni jez
zaustavi zlato reko.*

*Na mostu počí
najvišji lok.*

*Zlato mesto brani
svoj dragoceni blesk.*

II.

Zlati letni čas potemni.

*V plamenicah bolečine
se zlato razstopi
in spet strdi
v neuničljivo skrivnost.*

III.

*Alkimisti varijo
iz trdih elementov
jeklene, bleščeče zmesi.*

*Na visokem katafalku
razstavljajo modrostni kamen,
pokrit z železno čelado.*

IV.

*Košata drevesa
kljuje nasilje.*

*V krošnjah so veje,
ki ostanejo pomladi prazne
(pobegle ptice
niso ptice selivke).*

*Pod sivim lubjem
so javne skrivnosti
mučna resnica.*

V.

*Košata drevesa so
sredi poletja
nasilno razgaljena.*

*Na zlatih stolpih
sedijo tuji ptiči,
zimski ptiči,
ptiči z uniformiranimi perutmi
in kljuni iz pločevine.*

Milena Merlak

ziral na odkrivanje nove metaforike, dozdej v slovenski poeziji najbolj dalijevsko surrealistične; tu je našel bogat, skoraj neizčrpen teren in priznati je treba, da je Zajčeva pesniška fantazija zares poetična, grozljiva in hkrati lirski, skoraj blazna in vendar povsem metodična.

Med najbolj nesrečne slovenske pesnike je gotovo šteti Jožeta Snoja; čeprav objavlja že poldrugo desetletje, si še danes ni naredil imena ne kot pesnik ne kot prozaist (najbolj znan je kot kritik, a ta posel opravlja mimogrede — v dnevniku *Delo*, ki je pač najbolj bran). Njegova anonimnost je krivična, saj sodi Snój med tisto peščico Slovencev, ki obvlada slog do tenčin; morda je med to peščico celo vodilni: njegovo mojstrenje slovenskega jezika in jezika kot takega je mojstrsko. To se seveda pozna tudi v poeziji, katere značilnost je kombinacija spiritualizma (religioznosti) in seksualizma, vendar je oboje vzdignjeno v posrednost na akustiki temelječe zidave, izdelave skoraj larpurlartistične oblikovnosti. Ta pesniški svet je ravno na nasprotni strani od Miniattijevega — vsa čustva v njem so predelana v Obliko. Njegova zadnja zbirka *Konjenica slovenskih hoplitov* (1968) kaže določene sorodnosti z zadnjo zbirko Vena Tauferja *Vaje in naloge* (1969); tudi ta pesnik je namreč premalo upoštevan in obravnavan — glede na svoj pomen. Ne le da je na povojno slovensko prvi uvedel verz brez ločil in »eliotovstvo« (ki se je pozneje, posebno pri reistih ali »reizirajočih« pesnikih zelo razpaslo), ne le da je že njegova prva zbirka *Svinčene zvezde*, (1958) izpričala ob intenzivnem podajanju humanističnega samorazdejanja prvi, a sam v sebi, zase — za svojega avtorja — neuspel poskus neohumanizma, temveč je, poleg drugih inovacij, začel tudi z zanimivim kombiniranjem parodične kritike naše tradicije

z obnavljanjem te tradicije, njene nacionalne, folklorne, narodne, kulturne metaforike in s tem izrazito vplival na določeno smer najmlajših slovenskih pesnikov, na tiste, ki so sami sebe krstili, za *Grupo 443* in se nahajajo med reizmom ter neohumanizmom v tistem področju, ki ga je najbolje označiti kot ludizem. Tu, pri Matjažu Kocbeku, Ivu Svetini, Milanu Jesihu in drugih je vračanje k človeku, k tradiciji povezano s popolnim parodiranjem te tradicije (Svetina zaradi svoje pesmi *Apokalipsa*, ki parodira NOB, malo da ni bil obsojen), ukvarjanje z »večno« človeškimi rečmi natrto z naravnost programatskim panseksualizmom, lepa in tako izbrana slovenska preteklost z dnevno pogovornostjo, aktualnostjo in vsesplošnim izzivom, ki pa nima, kot neohumanizem, svojega socialno zgodovinskega ter moralnega Cilja, temveč se zaokroža v čisti igri, v veselju do čiste igre, ki nima ne začetka in ne konca, sploh ne več teološke strukture in ne temelji več na logocentризmu (ontološki osnovi — tudi — humanizma). V bližini ludistov je tudi poezija Andreja Brvarja (*Slikanica*, 1969), čeprav Brvar kombinira šalamunovstvo s predvojnimi socialnim realizmom, pogovorni naturalizem z reizmom konkretne poezije, vse pa olajša s simpatičnim lirizmom.

Nemogoče je naštetih še vse druge vidnejše pesnike, ki se nahajajo med obema skrajnostma, plodovitega Vladimirja Gajška (*Pesmi*, 1967, *Dežela nožev*, 1970), profeta vitalizma in dinamizma, Svetlano Makarovič (*Kresna noč*, 1968), Hermana Vogla (*Razdalje rastejo*, 1968), Franceta Forstneriča (*Dolgo poletje*, 1968), Nika Grafenauerja in druge. O poeziji reizma pa sem pisal na drugem mestu.

Taras Kermauner

Proslava zavetnika časnikarjev v Trstu in Gorici

Meseca januarja proslavljajo v Italiji praznik sv. Frančiška Saleškega, zavetnika časnikarjev. Njemu na čast in v spomin berejo maše. V Trstu je sv. mašo opravljal nadškof Santin. V pridigi je osvetlil njegovo podobo, pri tem poudaril dejstvo, da je Frančišek Saleški bil predvsem duhovni vodja ljudi svoje dobe. Za tem je nadškof orisal tisto, kar je imenoval »poslanstvo« časnikarja, ki naj bi bilo v tem, da se časnikar postavi v službo človeka z namenom, da ga izboljša in bogati, predvsem pa, da služi in brani resnico, ki jo je treba iskati z vztrajnostjo in resnostjo. Na koncu svoje pridige se je nadškof dotaknil še problema nemorale, ki predstavlja eno največjih nevarnosti za človeštvo. Ta se ne kaže samo v spolni razvratnosti, ampak tudi v idejni zmešnjavi, v drznosti nasilnežev, ki ogrožajo temelje svobode. Treba je najti izhod iz zaskrbljujočega stanja, vendar ne s pomočjo demagogije.

Ravno ob dogodkih, ki so toliko razburkali posebno tržaško javnost, bi človek pričakoval, da tudi cerkveni dostojanstveniki natančneje in jasneje vključijo v svoja razmotrivanja naš majhen, po dogajanju in ljudstvih, ki v njem živijo, živahen in hkrati tudi nemiren prostor. Nasprotno, nadškof Santin je ponovno

spregovoril v zelo splošnem jeziku. Dobili smo celo vtis, takrat ko omenja demagogijo, da je s tem izrazil kritiko na račun govora, ki ga je imel namestnik državnega tožilca Mayer ob otvoritvi sodnega leta, v katerem je pokazal s prstom posebno na določene lokalne pojave, da pa je nadškof mislil tudi na članke Enza Bettizze in Fulvia Tomizze v milanskem Corriere della Sera, ki sta silovito načela tržaške mite. Na žalost, članki, ki jih objavlja glasilo tržaške Katoliške akcije Vita Nuova, še preveč jasno povedo, kako naj omenjeno Santinovo misel razumemo. Kako naj potemtakem vzamemo za resen njegov poziv k sodelovanju? In kako naj zmaga resnica, pravica, poštenost in torej zavlada mir? Tako, kot si to zamišlja peščica vplivnih reakcionarjev okoli lista Vita Nuova ali tako, kot že dolgo nakazujejo in uresničujejo nekateri najbolj vidni tržaški italijanski laiki in nedavno Mayer, Bettizza in Tomizza?

Povsem drugačen vtis je pustila pridiga, ki jo je imel goriški škof Cocolin. V svojem nagovoru se ni omejil samo na poudarjanje odgovornosti, ki jo imajo časnikarji kot upravljavci žive besede, ampak je slednje tudi pozval, da z njo bistveno prispevajo k sožitju med ljudmi. Take besede izrečene v okolju, ki, kot goriško, ni še povsem imuno za razne včerajšnje ali predvčerajšnje vizije in poslanstva, niso zato zveneje splošno in nikakor ne dvoumno kot tiste, ki jih je v Trstu izrekel nadškof Santin.

Slej ko prej je vloga uradne tržaške Cerkve polna kričečih protislovij in nevarnih dvoumnosti. Zato, ne samo da v naporih za dejansko sožitje tu živečih ljudstev močno zastaja za svojimi laiki, ampak slednje pri tem celo ovira.

Naj Fellini začne, Pahor pa neha biti družbeno angažiran?

Ko sem si nedavno ogledal v tržaškem umetniško-eksperimentalnem krožku »La Cappella - Underground« film o Felliniju »Na svidenje, Federico«, ki ga je posnel nekdanji filmski kritik Gideon Bachmann iz New Yorka, sem dobil priložnost se seznaniti tudi z avtorjevimi kritičnimi stališči do velikega mojstra, ki jih je posređoval občinstvu po predvajanju svojega filma. Ker izraža Bachmann občutke in stališča, ki imajo tudi pri nas mnogo privrženec, se mi je zdelo umestno navezati preko njega na problematiko umetniškega ustvarjanja, pa čeravno le v mejah priložnostnega zapisa.

Bachmann očita Felliniju, da so njegovi filmi beg iz resničnosti in da so torej v bistvu zagovor obstoječega družbenega reda, v našem primeru kapitalističnega. Tak naj bi po Bachmannu bil še najbolj Fellinijev zadnji film »Satyricon« (med njegovim snemanjem je Bachmann posnel svoj film o Felliniju). Bachmann trdi, da v Fellinijevih filmih sploh ni kakega oprijemljivejšega odnosa do sveta, kar pomeni, da je snov njegovega zanimanja osebna, zgolj

intimna problematika. Skratka, Fellini nima odnosa do družbenih problemov svojega časa in ne išče stika s svojim sodobnikom na obveznejši in otipljivejši način (niti v »Sladkem življenju«). Bachmann pobija na celi črti mojstrove ideje, po katerih je umetnik zavarovan najboljše, če se posveča svojemu delu in če je pošten do samega sebe. Posebno pa Bachmann odklanja prepričanje, da bi delo samo po sebi bilo zadostno sredstvo za sodelovanje z obdajajočo stvarnostjo. Poslušanje Bachmanna mi je prineslo v spomin neko trditev Filiberta Benedetiča, ki sem jo zasledil med lanskoletnimi novoletnimi poslancami raznih zamejskih javnih delavcev, ki jih je priobčil Primorski dnevnik. Filibert Benedetič je takrat izjavil, da je ena izmed njegovih vročih želj ta, da bi se Boris Pahor vrnil k umetniškemu ustvarjanju. S tem je že zajeta tudi vsa paradoksalnost, ki jo vsebujejo zahteve po družbeni angažiranosti umetniškega ustvarjanja ali podobne predstave o umetnikovem poslanstvu. Umetniku, čeprav je tudi glasnik določenih družbenih, nacionalnih ali idejnih vrednot, ne delamo nobene usluge, če mu hočemo pripisovati vlogo, ki jo v resnici določamo mi, ki stojimo zunaj predmeta njegovega ustvarjanja in zunaj njegove življenjske resničnosti. Zdi se mi, da ni odveč ponavljati že zlavnaj znane resnice, da svet naših dnevnih potreb, nazorov in navad ne more biti hkrati svet umetnikove fantazije in duhovnega tveganja. Prepogostokrat slišimo, da mora biti umetnik globoko ukoreninjen v domači stvarnosti, ki pomeni enim le družbeno, drugim pa prvenstveno narodnostno stvarnost. Na pragu širše in neodložljive diskusije o vlogi Slovenskega gledališča v Trstu, bo prav gotovo treba, v interesu nemotenega in sproščene delovanja te glavne zamejske kulturne institucije, ki je vedno znova tarča, ne sicer istih, a precej podobnih, pretežno utilitarističnih zahtev in le do neke mere upravičenih družbenih, moralnih ali nacio-

nalnih interesov, spregovoriti besedo o naravi umetniškega ustvarjanja. Ob tem pa se bo treba nekoliko pomuditi tudi pri smislu in funkciji sodobne kritike.

V bistvu ni velike razlike med zahtevo levega ekstremizma, da mora biti v ospredju umetnikovega ustvarjanja odnos do družbe in njenih problemov in med zahtevo nostalgичnega domačijstva, da se umetnik ne sme oddaljiti od zdravega jedra našega človeka (glej npr. Jožeta Peterlina kritiko Holbergovega »Jeppeja s hriba«, Mladika št. 12 - 1970, v kateri trdi, da nam tuji tekst, če ni ravno povsem ponašen, lahko pove le drobec tistega, kar siplje lastnemu narodu). V obeh navedenih stališčih gre za zaverovanost v nujnost povezanosti umetnosti in verovanja v smisel in vrednote, gre pa tudi za prepričanje, da je resnica družbe in naroda in torej tudi posameznikov v njih, le ena in za vse obvezujoča. Toda take enotnosti ni več že dolga stoletja v sami umetnosti, odkar umetnost ne pomeni več posredovanja božje besede oziroma neke mitične ali religiozne vere. Še manj pa zasledimo tako enotnost v družbi, ki pač s prisotnostjo različnih religioznih sestavin (verskih, družbeno-političnih), tudi ni več možna. Niti ni več enotnosti v pojmovanju naroda, odkar se je v našem primeru slovenski narod konstituiral in s tem postal hkrati že družba. Kot v družbenem pogledu tako je dandanes pomembno tudi v umetnosti predvsem razmerje med posameznikom in skupnostjo. Preziranje individualnosti je istočasno tudi strah pred njo in zato tudi mislim, da gre v navedenih primerih, in kot že prej pri Bachmannu, za postavljanje izvenumetniških meril. Predmet umetnosti sam na sebi jim ni dovolj zanimiv, če ne izraža določenih potreb socialne, nacionalne ali idejne narave, če ni v skladu s takšnim ali drugačnim interesom. Kar se mene tiče, ne verjamem, da bi se mogel umetnik postaviti izven stvarnosti, v kateri živi in da bi lahko ustvarjal v nekakšni prijetni

in varni ekvidistanci do vsega obstoječega. Umetniško ustvarjanje sloni na samostojnih temeljih, ki seveda vključuje, a na svoj način, vrednostne kategorije in torej tudi probleme naše sedanosti. Toda brez osebne avtonomije, individualitete maksimalne sprostitve ustvarjalnih sil ne more biti ne Fellinijevih še manj pa Gavrosovih ali Rochasovih filmov. Danes kot danes nas presneto malo zanima npr. Kafkovo politično prepričanje ali pa to, ali je bil Joyce po političnem prepričanju revolucionar ali konservativnež. Zadostuje nam, in to je poglavitno, da sta oba pomladila in zrevolucionirala svetovno literaturo. Nasprotno pa imamo dandanes za reakcionarne sodbe njihovih kritikov, ki so svojčas v preveliki ideološki vnemi trdili, da so Kafkova in Joyceva dela pretesno povezana s hipersubjektivizmom parazitskega meščanstva.

To so problemi, s katerimi bi morali počasi priti na jasno; povrh je polpretekla slovenska kultura zgovoren dokaz, do kakšnih težav in zablod pride v kulturnem delovanju, če si ideologi in politiki preveč prizadevajo, da bi vsilili umetniškemu in sploh kulturnemu ustvarjanju svoja merila. In če se že nekateri nadobudneži v zamejstvu ogrevajo za to, da bi umetnika sodili prvenstveno po njegovi politični in družbeni vlogi in če se na drugi strani nekateri tradicionalisti zavzemajo za to, da bi umetnik izražal določene nacionalne probleme in se ne pregrešal zoper določene moralne norme, je čas, da si o teh stvareh od časa do časa izmenjamo poglede in razčistimo pojme.

V takšnem ozračju namreč ni lahko dramaturgu Slovenskega gledališča v Trstu vključiti v spored Pahorjevega dela ali kakega sodobnejšega, ne samo tujega, ampak tudi slovenskega dela. Rešitev iz današnje zagate je le v povratku k najbolj izvirnemu pomenu in smislu umetniškega ustvarjanja. Zelo nazorno nam tolmači to problematiko ravno prej omenjena Benedetičeva trditev, ki kljub svoji paradoksalnosti zelo jasno opredeljuje bistvo umet-

niške in hkrati tudi družbeno-politične dejavnosti: Pahorjevi politični dejavnosti pripisuje Benedetič le omejen pomen, ker je politika od vedno stvar oseb in njihovih želj, upanj ocen in izkušenj v neposrednem razmerju s sedanostjo in v veliki meri odvisno od dejanskih možnosti, ki jih v določenem zgodovinskem trenutku imamo, medtem ko pa ima umetnost, konkretno Pahorjeva umetnost, s poglobljenostjo obdelave snovi in širšim osmišljanjem človekovega življenja, večje možnosti v preseganju zdajšnjega položaja.

Prav zato je samostojen umetnikov pristop k stvarnosti nasploh osnova in pogoj tudi za našo pristnejšo in iskrenejšo komunikacijo z njim. Umetnik s svojim delom še najbolj presega, transcendirata danost. Fellinijeva največja zasluga je ta, da nam je prikazal rimsko dobo z za naše zdajšnje vrednostne kategorije kar se da nasprotnih pozicij. Skušal se je v največji možni meri osvoboditi svojih in našemu času lastnih pogledov, da bi se čim bolj približal resnici tedanje dobe. Zato smo lahko tudi tako polno dojeli resničnost rimske poganške družbe. Podobno ni ideološko utesen gledalec postavljaj ob danskega »vulgarnega« kmeta, našega »z veliko porcijo prirodnega humorja obdarjenega« kmeta, ampak se je zadovoljil z iskanjem resnice takratnega danskega sveta in kmeta v njem.

Noben pristen umetnik se ne more podati v svojih delih na močvirnata tla političnih in ideoloških (ne) resnic. Zdi se nam pomembno, da se Fellini ni pustil preslepiti od takšnih zahtev in da nam je prikazal svoje junake takšne, kakršni so po vsej verjetnosti tudi res bili. Njegovi junaki so še preveč sestavni del takratne vsesplošne idejne in družbene stvarnosti, da bi jo lahko tudi presegali, da bi se je lahko kritično zavedali in se tako zavzeli za prelom z njo v smislu kake družbene akcije, ki si je želel Bachmann. Zato tudi ne more biti govora o defetizmu ali kapitulantstvu, kajti Fellinijevi junaki le postopoma in nejasno spoznavajo svojo ujetost v labirintu danosti in zato kaj več kot neke želje po drugačnem svetu, niti ne morejo občutiti. Njegovi junaki so komaj na stopnji, da zaznajo svet v še drugačni luči, kot se jim trenutno kaže, oni lahko začutijo v sebi komaj potrebo, da bi ta svet, kakršen je, presegali. S tem, da je Fellini pustil svoje junake živeti izven današnjih vrednostnih in ideoloških potreb, s tem torej, da si jih ni pollaščal z našim zdajšnjim družbenim interesom, nam jih je tudi mogel približati v mnogo resničnejšem in pristnejšem razmerju kot pa bi jih, ko bi iz njih naredil upornike in bojevnike zoper vladajoči sistem. Umetnost ne ponuja obrazcev za rešitev družbenih problemov, ki bi bili takoj uporabljivi, povrh za vse obvezujoči. Sebi kot posamezniku pušča vso notranjo avtonomijo in

daje s tem možnost, da pride vsak do svoje identitete, do svoje podobe na svoj način (ali ni to hkrati poglaviti cilj levičarstva?). Umetnik v svojih delih lahko samo nakaže, v okviru situacije, ki jo prikazuje, da ima človek, danes kot včeraj, še drugačne razsežnosti v sebi in še drugačne možnosti. V nasprotnem primeru bi umetnik tako svoje junake kot nas preveč determiniral. Kritik pa, ki bi rad to stvarnost natančno opredelil, kritik, ki hoče stvari deliti na dobre in slabe, zelo verjetno gre mimo resnice, kajti vsak človek vidi stvarnost v večji ali manjši meri na svoj način. Mogoče je ta svet res takšen, kot ga vidimo, toda ni izključeno, da je slika, ki se pojavlja pred nami, v veliki meri tudi sad naše projekcije in največkrat v svoji namišljenosti in torej neresničnosti, posebno ko prestopi okvir posameznikovega izkustva, tudi mit. Kritika, ki hoče izhajati predvsem ali izključno, bodisi iz političnih, bodisi iz nacionalnih ali pa idejno-moralnih pozicij, dela krivico tako umetniškemu delu, ker gleda nanj z izvenumetniškim interesom, kot tudi gledalcem, ker si jih želi podrediti (če nastopa v imenu vseh za vse). Ni slabšega kot svet umetniške razmahnenosti meriti z nazoni naše družbene sedanosti oziroma z lakirano sentimentalnostjo namišljenega sveta, pa čeprav se oba skrivata za pojmi Narod, Družba, Morala ali Resnica.

Vladimir Vremec

Dinamika samoupravljanja in gospodarska kriza (Kolo 7/69)

Zanimiva značilnost povojnega razvoja Jugoslavije je to njeno neprestano nihanje med ekonomskimi krizami.

Z uvedbo socialističnega modela gospodarstva takoj po vojni se je staro ravnotežje v gospodarstvu porušilo in novi sistem ga v bistvu še do danes ni našel.

Klasično ravnotežje, ki je recimo značilno tudi za naše italijanske razmere, sloni na točno definirani lastnini kapitala. S tem je določeno, po eni strani, komu gre presežek vrednosti, ki se ustvarja med uspešnim ekonomskim delovanjem, obratno pa seveda tudi komu gre škoda, ki se po možnosti ustvarja med neuspešnim ekonomskim delovanjem. Sistem, na ta način, zelo naravno usklajuje spodbudo za gospodarsko aktivnost in odgovornost za to isto aktivnost, kar gospodarski osebek po eni strani sili v akcijo, po drugi pa ga stalno drži pod najstrožjo kontrolo. Plačilo za uspešno gospodarsko delovanje je v takšnem naravnem sistemu profit. Globa za neuspešno delovanje pa deficit. Bistvo vseh sodobnih metod organizacije dela je prav v tem: proučevati razne možnosti za gospodarsko akcijo, obenem pa najučinkovitejše načine nadziranja, ki jih nad to akcijo lahko vršimo.

Ko so v novo nastalih socialističnih

deželah takoj po vojni odpravili klasični pojem lastnine kapitala, se je seveda to naravno ravnotežje porušilo. Hkrati ni bilo več nikogar tu, ki bi bil subjektivno spodbujen, da bi gospodarsko deloval, istočasno pa je seveda izginil tudi enostavni sistem kontrole. Na mesto tega preizkušenega naravnega mehanizma se je usedla država, ki je začela gospodarstvo razvijati na podlagi nacionalnih statistik ter odstotkov: če je bila letna produkcija jekla v neki državi x tisoč ton, se je morala naslednje leto dvigniti za deset odstotkov, če je bila produkcija koruze y tisoč ton, se je morala dvigniti za pet odstotkov, ipd. To je bil tako imenovani plan, ki so ga administrativno določali, ter skušali prav tako administrativno (to se pravi s hierarhičnim prenosom ukazov z vrha navzdol) tudi izvesti. Tako se je celotno narodno gospodarstvo tretiralo kot eno samo velikansko podjetje, ki proizvaja najrazličnejše dobrine: država pa je postala edini pospeševatelj gospodarske akcije, edini podjetnik in animator, hkrati pa tudi edini nadzorovalec tega svojega širokega polja dejavnosti.

Da je ta novi sistem v tej simplistični obliki celo slabši od starega kapitalističnega podjetniškega mehanizma, se lahko prepričamo že po tem, da je vsak sistem, kjer je funkcija odgovornosti odvisna od sistema samega, zmeraj slab to mas uči takšna sodobna znanost kot je kibernetika. V takšnem sistemu namreč, ni moč izvrševati nobene objektivne kontrole. Eden izmed osnovnih zakonov vsakršne organizacije je prav v tem, da kontrola prihaja nekje od zunaj, saj v nasprotnem primeru sistem zakrne in zapade involuciji. Kontrolo nad znanjem študentov mora izvajati profesor preko izpita, nikoli ne dopušča, da bi izpite polagal kar študent

sam od sebe, ob nekakšnem spraševanju vesti. Prav tako je kontrola podjetniškega delovanja v kapitalističnem gospodarstvu nekaj objektivnega, saj deficit — oziroma v skrajnem primeru stečaj — grozi vsakemu podjetniku, ki slabo deluje, na tržišču, a to neodvisno od njegove volje. A v socialističnem gospodarstvu prvega obdobja država — oziroma njeni predstavniki — delujejo in obenem sami sebe nadzorujejo, kar pripelje seveda do vseh možnih deviacij sistema, od katerih je negospodarnost verjetno še najmanjša.

Seveda, država s takšnim fantastičnim potencialom dobrin, kot je Sovjetska zveza, lahko mirno prenese še takšno negospodarnost in porato, ne da bi jo to bistveno ogrozilo. Vse drugače pa je bilo z Jugoslavijo, ki je zaradi svojega posebnega političnega položaja, zaradi spora s Stalinom pa tudi zaradi svoje relativne majhnosti in nerazvitosti kaj kmalu začutila, da takšen ekstenziven sistem državnega gospodarstva ni prav nič napreden, niti vzdržan za daljše obdobje, in je skušala odtlej postaviti svojo lastno varianto, ki bi po eni strani ohranjela bistvene značilnosti socialističnega sistema, predvsem podružabljenje sredstev, po drugi pa vnesla elemente objektivne spodbude in kontrole, ki bi sistem uravnotežili in ga zasidrili na neko racionalno osnovo.

Oglejmo si najprej formalno plat tega reformiranja in revizioniranja, ki je v Jugoslaviji potekalo v več etapah in se še danes ni končalo: v prvi fazi so »vodilni teoretiki« spoznali nujnost reforme na enem sektorju. Postavili so novo zamisel in jo skušali uresničiti v praksi. To je dalo nekaj dosežkov na določenem področju, obenem pa pokazalo na nujnost reforme še na drugem pod-

ročju. Nova realizacija je dala zopet nekaj rezultatov, obenem pa kmalu pokazala še na novo področje, ki se je izkazalo potrebno reforme, in tako je šlo naprej od reforme do reforme, od katerih je bila vsaka parcialna, nobena pa doslej še dokončna. Nekako tako kot človek, ki je opazil, da miza s štirimi nogami šepa. Da bi jo popravil, malo skrajša eno nogo, a miza še zmeraj šepa, zato skrajša še drugo nogo. Ker miza še šepa skrajša tretjo, potem začne pri prvi in tako naokoli. (Seveda, če se miza ne umiri, je nevarnost, da ostane brez nog, kar bi pa nikakor ne priželeli ne Jugoslaviji niti njenemu gospodarstvu).

Bistvo jugoslovanskih reform pa bi na kratko lahko takole označili: prva potreba, ki jo je bilo čutiti, ko so iskali izhod iz togega stalinskega planiranja, je bila ta, da bi predvsem iniciativnost prešla iz rok države v roke samih delovnih kolektivov. Zato so začeli ustanavljati delavske svete, ki naj podjetja upravljajo, ali bolje samoupravljajo, to se pravi vodijo in usmerjajo. Toda ta ukrep, ki se je v prvem trenutku zdel kot nekakšno čudežno zdravilo je razen nekaterih nedvornih uspehov, saj je ob njegovem uvajanju gospodarstvo prešlo iz obdobja ekstenzivne omrtvelosti v obdobje živahnega napredka, privlekel na površje zapleteno problematiko, katere dotlej nihče še slutil ni.

Samo samoupravljanje v podjetjih še daleč ni uspelo reševati problemov. Predvsem je ostal odprt problem odgovornosti in kontrole delovanja gospodarskih enot. Da bi to dosegli, so v naslednji fazi zasidrali podjetja na teritorialno-upravno strukturo dežele. Kajti, če v podjetjih ni kapitalista, ki bi na lastni koži občutil gospodarsko škodljivo delovanje, naj to občuti skupnost, ki ima od podjetij koristi. Ker pa bi zasidranje neposredno na zvezo odgovornost preveč oddaljilo od konkretne koristi in tako bistveno deformiralo sistem delovanja teh dveh pojavov, ki mora biti neposredno usklajen na istem osebku, so podjetja zelo inteligentno naj-

prej zasidrali na občine, to je na upravno teritorialne enote, ki naj imajo neposredno korist od gospodarskih organizacij, šele posredno pa na širše strukture, kakor so recimo republika in zveza.

Vendar se je kaj kmalu izkazalo, da omenjeni elementi še ne privedejo do stabilnega in avtomatičnega gospodarskega delovanja, dokler se v deželi ne vzpostavi svobodno tržišče in se to tržišče tudi ne poveže s svetovnim. Od tu prva gospodarska reforma leta 1965.

Toda ta reforma je razgalila še eno hibo sistema, morda hujšo od prejšnjih, ker je imela neposredno politično ozadje. Izkazalo se je namreč, da z omenjenim sistemom postane samoupraven le del širše nacionalne strukture, predvsem notranja organizacijska struktura podjetij in tržišče, ne seže pa samouprava ven iz gospodarstva v državni aparat, ki ostaja še zmeraj hierarhičen in kjer se ogromna sredstva zbirajo na ravni centrov oblasti. To je predvsem res za zvezno upravo, kjer se sredstva kopičijo in delijo po dokaj nesamoupravljaljskih in ne-demokratskih merilih.

Struktura hierarhične družbe je že taka, da takšne centre manipulirajo ozke skupine, ki pri tem seveda nikakor ne morejo povsem pozabiti svojih koristi. Razen tega pa se okoli takšnih centrov kaj hitro začnajo zbirati razni pritiski, kot muhe okoli okoli medu, in, kar se potem tu dogaja, sploh ni mogoče družbeno učinkovito kontrolirati.

Takšna situacija seveda nikakor ni značilna samo za Jugoslavijo, pri nas se dogaja isto, verjetno še v veliko večjem obsegu, saj nam je znano, kaj pomeni recimo v Italiji Rim, toda, vsaj jaz tako mislim, da je pač Italija bogatejša država, to pa omogoča, da se s tem denarjem poteši veliko večje število potreb. Zato pa obseg nepotešenih potreb ne ustvarja tako perečega političnega problema kot se to lahko zgodi v revnejši (relativno vzeto, seveda) državi. Razen tega pa moramo imeti pred očmi, da se v deželi, ki je izšla iz socialne revolu-

cije, problemi nepravilnosti v zvezi z razdeljevanjem denarja veliko bolj občuteni, kot pa v deželi, ki takšne revolucije ni doživela. Upoštevati moramo pač, da je bila sama revolucija in pa ogromne žrtve in napori, ki jih je terjala njena uresničitev, ozko povezana z žejo po večji pravičnosti. To večjo pravičnost je revolucija tudi obljubljala in na njej je v bistvu slonela vsa propaganda, ki so jo vršili v njenem imenu. Povsem naravno je, da se v taki deželi problemi pravičnosti in nepravilnosti občutijo v veliko večji meri kot drugje.

V rokah imam zanimiv dokument, ki izpričuje, kako je vsa ta zapletena problematika postajala politični problem v Jugoslaviji. To je zvezek hrvaške revije Kolo iz leta 1969. Na strani 686 najdemo eno izmed tistih značilnih gospodarskih polemik, ki sta jih dvignili predvsem razvitejši republiki Slovenija in Hrvatska, pritožujoč se nad neenakomerno razdelitvijo sredstev, ki so se iz gospodarstva zbirali v centralnih skladih v Beogradu.

Šime Dodjan, izhajajoč iz splošne analize stanja Jugoslavije v svetu, piše, da se razvoj povojnega jugoslovanskega gospodarstva oslanja na snovani na teoriji, da je Jugoslavija snovana na teoriji, da je Jugoslavija bogata z vsemi surovinami in da je treba vse razvijati, čeprav s mnoga ležišča surovin ekonomsko neoptimalna. Tako so, na primer, dajali prednost kompleksu črne metalurgije, za katero Jugoslavija nima primerjalnih prednosti, vezanih na lastno surovinsko osnovo, medtem ko so opustili razvoj industrije aluminija, za katero ima Jugoslavija velike primerjalne prednosti. Sicer Šime Dodjan ne gre v detailje pri obravnavanju problema črne metalurgije. Toda, kolikor je meni znano, gre tu predvsem za veliko železarno v Skopju, ki jo je Jugoslavija gradila šele pred nekaj leti in, ki je, kot se govori v gospodarskih krogih v Jugoslaviji, ena najnesrečnejših investicij, v katere se je zveza spustila v zadnjem času. Pravijo, da ta kompleks makedonski republiki leto

za letom nosi milijardno... izgubo, namesto milijardnega dobička. Kaj to pomeni za relativno nerazvito področje, si lahko predstavljamo.

Človek, ki ima nekoliko opravka s temi stvarmi, se čudi. Na univerzi že nekaj let svoje študente učim, kje in kako se danes postavljajo železarne. Medtem ko je pred vojno Mussolini tarnal, da Italija nikoli ne more postati jeklarska velesila, ker pač nima surovin, so njeni gospodarstveniki znali po vojni to neugodno dejstvo spremeniti v veliko korist: če že nimamo surovin, so si dejali, potem pa se nam železarne izplača graditi ob morju, kjer bo vsaj prevoz surovin poceni. S tem so zadeli žebelj na glavo in danes že tudi dežele kot je Nemčija, ki sicer imajo železno rudo, raje nove železarne grade ob morju. Stara predvojna ekonomika surovin se je namreč danes povsem sprevrgla. Tisto, kar danes šteje, niso surovine, temveč znanje: znanje ekonomistov, ki načrtujejo, znanje podjetnikov, ki organizirajo, znanje tehnikov, ki spreminjajo. In Italija ima danes eno najbolj živahnih jeklarskih industrij v Evropi. Človek se čudi, da vsega tega jugoslovanski in madeonski ekonomisti niso vedeli, saj so bili primeri prav blizu. Tako so zgradili jeklarno, ki je že »per definitionem« neekonomična. Kar pa je verjetno še bolj tragično: iz zagate ni videti izhoda, ni jasno, kako naj ta tovarna v doglednem času postane ekonomična.

Malo prej sem se zaradi te investicije znesel nad ekonomisti, toda verjetno ti niso niti krivi... saj vemo, kako so te stvari šle v Jugoslaviji: lokalni politik si je vtepel v glavo, da mora ta in ta kraj imeti železarno in železarna je morala biti... mnenja strokovnjakov se pri tem ponavadi sploh niso upoštevala. Davek nerazvitosti je velik, vendar ne toliko zaradi revščine ljudstva, kolikor zaradi nizkega stanja zaveštvi tudi na najvišjih družbenih položajih.

Tako se je razvijalo jugoslovansko gospodarstvo celo vrsto let, in tako so se predvsem upravljali veliki zve-

zni skladi v Beogradu. V svojem izredno dokumentiranem spisu, ki že leta 1969 najavlja bistvo sprememb, do katerih prihaja danes v Jugoslaviji, podaja Dodjan situacijo o koncentraciji bančnega kapitala v Jugoslaviji: v samem Beogradu je bilo 54,2 odst. vseh dinarskih in 81,3 odstotkov vseh deviznih sredstev v državi. Vsi trije večji hrvatski centri, Zagreb, Split in Reka, pa so razpolagali komaj s 13,7 odst. vseh sredstev, Ljubljana pa samo z 8,2 odst. Tu je neenakost še bolj vidna. Toda greh te neenakosti, po mojem mnenju, ni v neenakosti sami na sebi. Zaradi same neenakosti bi po mojem ta problem centralnih skladov nikoli ne izzval političnega nezadovoljstva. Saj je bil Beograd konec koncev glavno mesto in vsa glavna mesta na svetu ponavadi razpolagajo z velikimi sredstvi, ki pritekajo iz vse države. Problem je postal pereč zaradi tega, ker so v Beogradu te sklade slabo upravljali, ker so podlegali najrazličnejšim pritiskom, ker so finansirali celo vrsto neekonomičnih tovarn, skratka, ker je bilo njih delovanje iz ekonomskega vidika škodljivo.

Po mojem je problem zmeraj v nerazvitosti. Beograd je veliko, krasno mesto sredi enega najbolj nerazvitih področij v Evropi in hote ali nehote to nerazvitost svojega okolja reproducira do najvišjih ekonomskih in političnih forumov. V resnici je nerazvitost kot neke vrste prekletstvo: moderna racionalna družba je skoraj nikjer ni uspela premagati. Nerazvitost se na najrazličnejše načine prilagaja moderni družbi in v njej požene nove, trdnejše korenine. To opažamo tudi v južni Italiji, na Siciliji (sicilijanska mafija, ta oblika skrajne nerazvitosti, se je preselila v Ameriko, v najnaprednejšo družbo sveta in se tu pravzaprav šele razbohotila).

Da bi problem rešili, so se v Jugoslaviji odločili, da ga kratkomalo presečejo kot gordijski voz. Če zvezne blagajne nočejo pravičneje upravljati sredstev, pa jih bodo kratkomalo zaprli. Tako bodo zaprli še zadnji veliki nesamoupravni

center oblasti v državi. Ob tem bi lahko povzeli naslednji nauk: samoupravljanje je kot oljni madež, ali kot bolezen. Ko se začne širiti iz enega področja, mora postopoma zavzeti še vsa ostala. Jasno je: samoupravljanje je predvsem večja pravičnost, pravice pa ni moč deliti: ali velja v celoti ali pa je laž.

Odslej zveza ne bo imela več denarja za gospodarstvo. Denar, ki ga bo ustvarjalo gospodarstvo, bo ostajal v občinah in po republikah, to se pravi v bližini ljudi, ki ga služijo. To pa pomeni še nadalje, da se ta sredstva ne bodo več odtujevala v takšni meri kot so se doslej. Ne bodo se več prelivala neznanokam, temveč bodo ostajala nekje v bližini, kjer bo, vsaj v teoriji, moč zmeraj imeti čiste račune. Razen tega pa so jugoslovanske republike narodne skupnosti in dejstvo, da denar ostaja znotraj lastnega naroda, ustvarja med ljudmi čustvo zaupanja. (Z nekoliko težko roko bi lahko ironično pripomnili: če te sorodnik okradé ni tako hudo, kot če je tujec).

Iz strogo samoupravnega stališča je vsekakor to korektno in prav zanimivo bo videti, ali bo novi sistem bolj deloval od prejšnjega.

Namreč iz določenega stališča je stvar tudi malo dvomljiva: sistem, ki ga sedaj mislijo izpeljati, bo jugoslovansko gospodarstvo razbil na majhne delčke. Vsi pa vemo, da se moderna proizvodnja in tehnologija uvajata le preko koncentracije kapitala. Za sodobno proizvodnjo so značilni takoimenovani indirektni procesi, ki zahtevajo velike fiksne investicije. Le tako pridemo do velikoserijske proizvodnje, do organizacije dela in do avtomatizacije. Vprašanje je, kako in kje se bodo razdrobljena sredstva zopet zbirala, kdo bo ta sredstva manipuliral, kdo bo o njih odločal. Kajti sredstev bo še zmeraj premalo za vse, vsakdo pa bo hotel razvijati svoje. Tu bo morala zopet nastopati neka centralna oblast, ki bo nekomu dala, drugemu pa odrekla. S tem se bo denar zopet odtujeval, kajti del tistih, ki ga bodo služili, ga ne bo mogel prejeti.

Kako bodo to rešili, mi ni jasno. Na občinskem, na republiškem nivoju? Toda proračuni jugoslovanskih republik so verjetno še zmeraj premajhni za velike naložbe. Bodo to delale banke? A banke so le sredstvo; glavno je, čigav interes bo v bankah prevladoval. Ta problem bo treba vsekakor rešiti, saj se v nasprotnem primeru lahko zgodi, da jugoslovansko, oziroma slovensko gospodarstvo zdrsne na nivo drugo ali celo tretjerazrednega gospodarstva.

Lahko se še vprašamo, kakšne bodo posledice zgoraj opisanih ukrepov. Verjetno bo v prvi fazi kar nankrat strahotno zmanjkalo denarja, še posebej na jugu, kjer so bili vajeni razpolagati z zveznimi fondi. V primeru, da ne bo od nikjer nobene intervencije, bo verjetno morala cela vrsta podjetij, ki so v slabšem ekonomskem položaju, prenehati. To pa utegne seveda privedi do hudih političnih posledic. Ena izmed gospodarskih rešitev (vprašljivo pa je, če je to tudi možna rešitev) bi v tem primeru bila ta, da se na jugu sprva zadovoljujejo z nižjim življenjskim standardom, z nižjimi plačami, dokler se ne izkopljejo iz težav. Druga rešitev pa bi bila ta - in to pot je Jugoslavija deloma že ubrala - da se odvečna delovna sila odljije v inozemstvo. Iz strogo marksističnega vidika se takšna rešitev seveda sliši kot kletev v cerkvi, toda iz strogo gospodarskega vidika ta rešitev ni slaba: delovna sila v tujini ima namreč dvojen pozitiven učinek; po eni plati se zmanjša pritisk na delovna mesta v lastni državi, po drugi pa se zviša pritok trdnega denarja, ki ga v tujini zaposleni delavci pošiljajo domov. Italija je cela desetletja s to postavko uravnovešala svojo plačilno bilanco.

Kakor vidimo, imamo tu opravka s klobčičem problemov, iz katerih ni videti lahke rešitve. Nikakršnega ukrepa ni videti, ki bi na mah in za vse zadovoljivo rešil vse probleme. Korenito izboljšanje lahko pričakujemo le v daljšem obdobju.

Che Guevara in revizionizem (Manifesto 7-12-69)

MANIFESTO od 7. decembra 1969. mi je ležal v knjižnici že precej časa. Vendar nisem nameraval pisati na splošno o tej novolevičarski reviji, ki je v zadnjem času precej poživila italijansko javnost in ki bi zahtevala zase precej dolgo analizo. Ob prejšnjem pisanju sem se namreč spomnil, da vsebuje ta številka MENIFESTA stenograme razprav, ki jih je vodil v Havani Che Guevara na ministrstvu za industrijo leta 1964. Ti teksti so za nas zanimivi že zaradi osebnosti govornika, pa še posebej tam, kjer se nanašajo na razvoj v Jugoslaviji.

Si prepisujem: »... z vsakim dnevom bolj deluje v Jugoslaviji zakon vrednosti. Ne vem, če vi (Guevara govori voditeljem ministrstva op. A.L.) sledite dovolj mednarodni politiki in če se spominjate, da je tovariš Hruščov rekel, da je v Jugoslaviji videl tako zanimive stvari, da je poslal skupino sovjetskih izvedencev, da bi jih proučevali. Gotovo, da je to, kar je zanimivega videl v Jugoslaviji, veliko bolj zanimivo v Združenih državah, saj to niso nič drugega kot elementi kapitalističnega sistema.

V teku so zanimivi procesi, ki jih moramo globlje proučiti. Vidite, ko sem bil v Moskvi, sem imel priliko prisostvovati raznim znanstvenim debatam v nekem inštitutu, kjer uporabljajo matematiko v ekonomiji in kjer delajo resni ljudje z izredno podlago, kot so na splošno Rusi, ki imajo velikanske tehnične sposobnosti. Začeli smo debato o cenah, toda potem smo cene pustili, ker nas niso nikamor privedle. V poznejši diskusiji so me vprašali, če poznam sistem, ki ga preizkušā-

jo v sovjetski tovarni, ki deluje v neposrednem stiku z javnostjo. Njen asortiman proizvodov temelji na povpraševanju javnosti... (slab prepis) in donosnost podjetja merijo po obsegu prodaje. Vprašali so me: »Ali poznate ta sistem?« Nekaj časa sem se obotavljal, nato pa sem dejal: Tega sistema ne poznam dobro v Sovjetski zvezi, videl pa sem ga drugje. Na Kubi je bil na široko razvit pred revolucijo, ker je to pač čisti kapitalizem. Kajti podjetje, ki deluje na podlagi povpraševanja in meri svojo donosnost in svoje kriterije vodenja po tem, ni niti skrivnost, niti redkost; to je pač tisto, kar dela kapitalizem.

To se dogaja v nekaterih podjetjih Sovjetske zveze; to so posebni eksperimenti, in nočem tu trditi, da imamo v Sovjetski zvezi kapitalizem. Hočem samo povedati, da stojimo pred nekaterimi pojavi, ki nastajajo zato, ker imamo krizo v teoriji, to krizo v teoriji pa občutimo zato, ker smo pozabili, da je živel Marks in se oslanjamo samo na del Leninovega dela. Lenin v letu 1920 je samo majhen del Lenina, ker je Lenin mnogo živel in mnogo študiral. Nekoč sem vam pravil, da so bili Lenini vsaj trije; sedaj imamo ljudi, ki govore, da sta bila dva. Dejstvo je, da stoji med Leninom v Državi in Revoluciji ter v Imperializmu Višku Kapitalizma in v Leninu v... (slab posnetek, verjetno NEP) prepad. V tem trenutku upoštevamo samo to njegovo zadnje obdobje in jemljemo za čisto resnico stvari, ki teoretično niso resnične, ki so sad praktičnega delovanja, ki jih bo treba na novo pregledati tudi iz praktičnega stališča in jih na novo analizirati iz teoretičnega vidika, kot vse probleme politične ekonomije v prehodnem obdobju.

Toda kakšna je bila reakcija ob gospodarskih težavah teh zadnjih let? Ni bila taka, da bi se obrnili k izvoru, da bi iskali korenine napak, temveč ta da so jih skušali reševati izključno v praksi. V Moskvi si pripovedujejo zgodnico, ki se mi zdi posrečena. Je letalo ki leti in v določenem trenutku se pilot zave, da

je izgubil smer, da je povsem izven rute. Toda namesto, da bi se vrnil k izhodišču, da bi stvari dejansko preveril, skuša popraviti smer izhajajoč le iz točke, kjer se je zavedel, da je smer zgubil, ne da bi spoznal, da morda trenutek, v katerem se je izgube smeri zavedal, ni istoveten s trenutkom, ko jo je dejansko izgubil. Od tu celo sosledje napak. V Jugoslaviji deluje zakon vrednosti; v Jugoslaviji zapirajo tovarne, ki niso donosne in v Jugoslaviji so danes švicarske in holandske delegacije, ki novačijo nezaposleno delovno silo in jo vodijo v svojo deželo, da bi tam delala v pogojih, ki jih nudi imperialistična dežela tuji delovni sili, ki je tam zadnja plast družbe. Tako, jugoslovanski tovariši hodijo delat kot delavci ali kmetje v kraje, kjer delovne sile primanjkuje, a tam lahko vsak trenutek ostanejo brezposelni, tako rekoč na cesti, ne drugače kot se to lahko pripeti Portorikancu v Združenih državah.

To se dogaja v Jugoslaviji. Na Poljskem gredo po isti poti, uničujoč celo vrsto ukrepov o podružabljenju, vračajoč se k privatni lastnini zemlje, določujoč vrsto sistemov izmenjave, povečujoč stike z Združenimi Državami. Tudi na Češkem in v Nemčiji začenjajo proučevati jugoslovanski sistem in ga skušajo uprabit. Stojimo pred celo crsto dežel, ki vse skušajo menjati pot svojega razvoja. Toda zaradi česa? Zaradi objektivne resničnosti, da zapadni blok napreduje s produkcijskimi ritmi, ki so višji od tistih v socialističnem sistemu, v ljudskih demokracijah. A zakaj? Namesto, da bi stvarjem šli do dna, h koreninam tega zakaj, da bi problem rešili, si dajejo površne odgovore, se vračajo k teoriji tržišča, znova uporabljajo zakon vrednosti, povečujejo materialne pobude. Vsa organizacija dela sloni na materialnem spodbujanju... a tisti, ki predvsem več zaslužijo, so direktorji. Le da bi videli zadnji plan Nemške demokratične republike; važnost, ki se v njem pripisuje direktorju, oziroma važnost, ki se pripisuje njegovim plači za uspešno vodenje.

Kot vidimo, si tu Guevara postavlja celo vrsto vprašanj, ki so bistvene važnosti za sedanost in prihodnost socialističnega sistema. Problem je žgoč in aktualen; o njem na široko razpravljajo v socialističnem svetu, ob priliki so z njim povezani tudi razni pretresi — glej zadnje poljske nemire — in jugoslovanski poizkus predstavlja važen element pri vseh razpravah okoli tega vprašanja. Jugoslovanski poizkus deluje kot tisti biblijski kamen, okoli katerega se delijo duhovi in vihrajo polemike.

Toda iz vseh razprav o tem vprašanju dobivamo vtis, da smo še zelo daleč od rešitev, vsaj takšnih, ki bi bile sprejemljive za skrajne levičarje Guevarovega kova. Problem je namreč v tem da tudi sam Guevara ne najde odgovorov na svoja vprašanja. V istem spisu v reviji MANIFESTO najdemo na začetku take misli: »Najti moramo nov tip spodbud, produkcijskih vzgonov, ki naj bi (namesto, da bi se vračali k prejšnjim fazam razvoja) postali baza spodbude za družbo, in bi bili drugačni od tistih, ki jih uporablja kapitalizem. Tisto, kar se meni zdi temeljno, ne vem, če bi rabili še kaj drugega, je razvoj zavesti... razvoj zavesti bo omogočil hitri vzpon socialistične družbe.«

To je seveda vedno isti utopični odgovor: če naj imamo socializem, moramo prej izboljšati človeka.

Guevara misli, da jugoslovanski komunisti niso šli po tej poti, da so delali razne napake, da so spreminjali smer, da so socializem nadomestili z revizionizmom, kot začetno fazo novega oživljanja kapitalizma. Ne ve pa, da so že preizkusili pot in smer, ki jo predlaga on. Tudi v Jugoslaviji so sprva skušali izboljšati raven zavesti. Nekje v svojem spisu trdi med drugim, da bi dober pripomoček v tem smislu bilo prostovoljno delo. Toda to je že bilo vse preizkušeno! Kdo se iz naše mladosti ne spominja mladinskih delovnih akcij in proge Brčko-Banoviči. Guevara misli, da so omenjene spremembe nastale kar tako, brez teoretične osnove, ne da bi dovolj pogo-

bili problematiko. Resnica pa je, da vsa teorija ni nič pomagala; praksa se je izkazala za močnejšo od teorije. Model, ki so ga preizkusili, ni bil zadovoljiv.

Šele ko so videli, da je vse skupaj zaman, da se zavest človeka bistveno ne spreminja in da gospodarstvo še zmeraj šepa, so se lotili reform, so se obrnili na pomoč k materialnim spodbudam, ki so po Guevarovem mnenju bistvo kapitalizma.

Seveda, levičarji se od teh argumentov ne dajo prepričati. Po njihovem mnenju so bile v Jugoslaviji storjene napake, in res je o tem zelo težko debatirati (kje in kdaj še ni bila storjena kakšna napaka?)

Vendar pa se mi ob tem stališču poraja dvom. Zdi se mi, da tisto, kar Guevara imenuje zakon vrednosti, ni v bistvu nič drugega kot osnovni zakon ekonomije, to se pravi zakon o redkosti dobrin, oziroma dejstvo, da so naše potrebe večje od količine dobrin, s katerimi razpolagamo in da je treba zato dobrine gospodarno upravljati. Odtod, seveda, tudi vrednost dobrin. Vrednost dobrin nastane pač zato, ker dobrin ni v izobilju, saj tiste dobrine, ki so v izobilju, nimajo nikakršne vrednosti (recimo zrak) in zakon vrednosti bo veljal, če ga nekateri teoretičarji hočejo ali nočejo, dokler bo trajalo to stanje relativnega pomanjkanja. A trenutno ne kaže, da bi se to stanje v bližnji bodočnosti bistveno spremenilo.

Zakoni ekonomije niso tako strašno togi kot zakoni fizike ali kemije, toda če smo se nečesa naučili iz levičarskih eksperimentov v gospodarstvu, je to, da ti zakoni kljub vsem besedam vendarle so, nespremenljivi v ozadju življenja vsake družbene skupnosti in da jih ni moč odpraviti, dokler se ne spremenijo pogoji, ki jih povzročajo. Ti pa so: relativno pomanjkanje dobrin, dejansko stanje človeka in pa dejstvo, da je vsako delo trud, za katerega hoče človek plačilo, ki naj bo tem boljše, kolikor več truda in iznajdljivosti delo zahteva. Prostovoljno delo lahko človek vrši samo v izjemnih primerih.

Aleš Lokar

Kritika na kratko

(O Strniši in Kocbeku)

Gregor Strniša: ŽABE ALI PRILIKA O UBOGEM IN BOGATEM LAZARJU. MORALITETA. Založba Obzorja. Maribor 1969.

Strniševo dramsko pesnitev Žabe ali prilike o ubogem in bogatem Lazarju je mogoče brati na več načinov. Lazar je lahko naš sočlovek, ki je zašel v krčmo na robu mesta in se tu zapisal krčmarju - hudiču, ki tu krčmari s svojo vražjo babico in pripravlja posebno kulinarično specialiteto — žabe. V krčmi doživi Lazar blodno, neverjetno noč, ki jo pa konec koncev prestane, da ostane kot resnične blodne sanje le v spominu. To linijo Strniševega Lazarja bi mogli imenovati prvo, osnovno, pravljico linijo dela. Iz te linije pa raste druga, metafizična, filozofska linija Strniševe moralitete v verzih. Sedaj Lazar ni več poštar, temveč slehernik, ki zaide v krčmo na robu mesta-fizike na barju (metafiziki) in se spopade s hudičem, ki tu kuha žabe, namreč pogubljene človeške duše. Toda v tej liniji se skriva še ena, abstraktnejša linija. Babica je tudi lepa Evica, erotični simbol, druga polovica hudiča-skušnjavca. In krčma na barju je kraj pogubnih dejanj, zločinov in umorov.

Šele presek skozi strukturo Strniševega novega dela pa sproži še nekaj vprašanj, ki govore o zanimivo, mestoma celo virtuosno izpeljani konstrukciji dela. Najprej se v delu odpre razgled na Lazarja — poštarja, ki je, kot vse kaže, v krčmo zašel. Babica mu skuha žabe, ki jih Lazar hlastno poje. Ta Lazar je siromak, siromaštvo pa je njegov velik problem, prav rad bi bil bogat. Ko se popivanje v krčmi nadaljuje, pride do odločilnih PRE-OBRATOV v Strniševem tekstu. Krčmar se sedaj prikaže kot pravi Lucifer. Hudič pripravi Lazarja do tega, da mu izroči svojo dušo, za nameček pa bo postal bogat. Tako nastane iz Lazarja bogataš Lazarus van Gul-

denmeer. Vse se spremeni. Vrste se novi preobrati. Iz ene slike raste nova slika. Stare babice ni nikjer več, pač pa pred Lazarjem stoji lepa, zapeljiva Evica, ki spominja na neko Lazarjevo doživetje v mladih letih. Toda erotično-zapeljevalna scena se v učinkovitih, na ljudsko pesem spominjajočih verzih vedno bolj stopnjuje proti zločinu. Evica se igra z nožem in jabolkom in izziva Lazarja, češ naj jo ubije. Toda zgodi se drugače. Lazar si sam zasadi nož v prsi, saj je naenkrat spoznal, da je Evica druga podoba hudičeve babice. Čeprav bi naj bil Lazar mrtev, ga krčmar-hudič vendarle obudi. Spet se tudi prikaže Evica. Slede novi preobrati, kot da bi slika skakala iz druge slike, kot da bi iz krogle zletela nova krogla. Lazar ubije Evico, tako da mu krčmar-hudič izziva grozi. Toda Evica se spet prikaže in tokrat zabode Lazarja. Toda Lazar zopet vstane od mrtvih, toda sedaj je spet siromak, ki nima s čim plačati tistega, kar je zapil. Tik pred koncem pa se izvrši še ena sprememba. Krčma postane vsakodnevna, običajna zakotna krčma nekje na ljubljanskem barju in hudič je spet krčmar in Evica natararica, Lazar pa pijani poštar. Ker ne more plačati dolga, ga krčmar zgrabi in brene na cesto. EVICA: Z gosti je dandanes križ!

.....

TOČAJ (krčmar): Z ljudmi je danes res hudič.

Če globlje preotrimo to obsežno verigo nizanja ene plastične slike za drugo, prehajanje ene plastične slike v drugo, spopadanje ene slike z naslednjo, sledečo sliko, potem se Žabe prikažejo kot veriga nadvse učinkovitih, zaokroženih slik, ki so v napetostnem razmerju ena do druge. Tu imamo opraviti s spopadom plastičnih KONTEKSTOV. Zaradi tega spopada nastane poseben napetostni efekt, podoben iskri, ki švigne s kresilnega

kamna. Ti konteksti so v osnovi DIALOG, poetični dialog s posebno usmeritvijo. Zakaj opraviti imamo z linijo gibanja. Gibanje sprožajo besede akterjev, predvsem Lazarja in njegovega mračnega protipola — hudiča. Pri tem stoji dialog vsake posamezne besede kot svet zase, kot skala, ki je ni mogoče prestaviti z mesta. A to je le navidezno. Zakaj v resnici se ti konteksti-posamezni dialogi povezujejo v širše tvorbe, v dialoge, ki stojijo nad dialogi posameznih akterjev. Take obsežnejše tvorbe, sestavljene iz več dialogov skupaj, pa so še vedno smiselna enota. Mogli bi jo imenovati dialogizirana slika. Napetost take slike izvira iz napetosti med zaimkoma JAZ in TI, iz napetosti, ki se giblje prav iz dialogov nasprotujočih se akterjev. Ti akterji imajo točno določene poteze, eni so revni, drugi so bogati, eni so lepi, drugi so grdi. Tako je hudičeva babica prava nagnusna spaka. A iz te spake raste tudi njena dvojčica, lepa Evica. Le da je ta lepota tokrat pogubna lepota, hudičeva lepota, ki je po svoji moralni vrednosti že spet grdota. Te eksplozivne dialogizirane slike pa so pri Strniši razporejene tako, da tvorijo široko dialogizirano pesnitev o izgublencu in hudiču. Ti v svobodne verze, jasen, kristalen jezik in učinkovito metaforiko ujeti dialogi s figurami stopnjevanja, z učinkovitimi preobrati, navideznimi umori, pa so nanizani v spreten mozaik, ki deluje kot iz dialogiziranih protipolov ustvarjeni velemonolog. Ta monolog je še pokrepljen s časovno in krajevno enotnostjo. Strnišev tekst, ki se vključuje v avtorjeve dosedanje uspešne pesniške in dramske pesnitve (Primerjaj Most št. 16/1967: Kako je narejen Strnišev Samorog), potrjuje izvirno moč tega avtorja, vendar v osnovi ne prinaša ničesar, kar ne bi avtor izpolnil že v prejšnjih delih. V bistvu gre za novo varianto Strniševega poetičnega in eksistencialnega pričevanja o življenju in svetu.

Edvard Kocbek: POROČILO. Pesmi. Založba Obzorja. Maribor 1969.

Kocbekova pesniška zbirka Poročilo je knjiga z veliko izrazno in izpovedno silo. To je nadvse bistra, nekonvencionalna, filozofsko izčiščena in vseeno zamolkla, kot iz skrivnostnega podzemlja bruhajoča knjiga poezije. Ze osnovna konstrukcija te poezije, namreč posebna Kocbekova pesniška perspektiva, ki opazuje pesnikov osebni svet, a tudi soljudi in pokrajine iz posebnega zornega kota, daje tej poeziji suvereno izpovedno moč. Zaradi te posebne perspektive zažari pesnikov lastni jaz in zunanji svet in predmeti v posebni, nalomljeni in povečani luči, kot kristal, na katerega je padel snop svetlobe skozi izbočeno steklo. Ta posebna Kocbekova

pesniška perspektiva je trden, neporušljiv temelj, ki daje Kocbekovim pesniškim slikam suveren pečat. Je pa ta poezija preko te posebne »celične« konstrukcije, ki v svoji nemirni, dinamični in povečani formi dobiva odločilne groteskne poteze, povezana s stanovitno vizionar- no, lahko bi rekli utopično silo, ki sedanost in tudi preteklost nikoli ne zrcali le v kakih ožjih, samozadovoljnih osnovah, temveč ju zna stalno povezati s širšim kontekstom, ki je vidno usmerjen v prihodnost. Je pa to tudi poezija nemirne in velikokrat trpke življenjske izkušnje, ki pa je noben padec in nobeno zlo ne moreta uničiti in dokončno pokopati. Kot ptič Feniks zna vstati tudi iz ruševin, se čudežno prenoviti in se prikazati pred svetom z novim, mladostnim obrazom.

To je sicer izpiljena in pretehtana poezija, vendar vseeno poezija z vitalno, mladostno močjo, tako da ni vedno lahko razumeti, da jo je napisal pesnik, ki se je na slovenskem prostoru uveljavil že v tridesetih letih, čeprav se tedaj še ni dalo slutiti, v kakšno smer se bo po zbirki Zemlja obrnila njegova pesniška sila.

Kocbek išče resnično »Drugo stran« sveta in življenja. Iz krize, ki mu jo je povzročila usoda njegove novelistične zbirke Strah in pogum, je ta njegova drža, ta »kraljevski trenutek« »stoječega na glavi« zrasla skladno iz njegove življenjske pozicije. To je izzivalna, uporniška, vsem deformacijam navkljub kljubovalna poezija, v kateri je istočasno izražena pesnikova osebna pozicija in pozicija vesolja, skozi katero pesnik rotira:

Še drzneje planeva navzgor
in še besneje padava navzdol.
In že riševa kolobar okoli sebe,
ne veva več, kje sta zenit in nadir,
vse se začne vrteti okoli naju,
sonce in mesec in zvezde,
vmes pa glasba iz prazračetka,
duši jo orkan iz prakonca.

(Druga stran)

To pa je tudi poezija temnega zaklinjanja lastne eksistence in eksistence njegovega nočnega dvojnika, ki ga pričakuje vsako noč:

Sleherno noč
ga pričakujem vselej...
Opolnoči je silak bister
in nevarno razdražen,
vselej se naglo obrne,
da bi se rešil iz zasede,
vsakikrat izgovori obrazec
neusmiljene strategije,
in s silnim tilnikom stopi v temo,
preskoči desetletja
in ponovi bojno igro.

(Blaznež)

Ta groteskna zaklinjanja, na videz surrealna in neresnična, drviyo čez strani te nove Kocbekove knjige kot splašeni leseni zmaji na velikem vrtiljaku. Tudi ta Kocbekova poezija je tak velik, dinamični vrtiljak, vrtiljak življenja in smrti. Čeprav izgleda, kot da gre za pesnikove bizarne sanje (Sosed na oblaku), teče iz teh sanj sok resničnosti, kot da so se odprle dolgo zatajevane rane in sedaj polzi iz njih, odprtih in bolečih, sok krivic, sok ki potrjuje absurdnost situacije in anomalije, v katerih smo se znašli.

Te vizije soočanja pesnikove notranjosti z notranjostjo nevarnih posebnežev, te stalne napete konfrontacije, da dramatična zaklinjanja, pa so po drugi strani tudi izvirni eksistencialni portreti lastnega jaza, a tudi jaza drugih zanimivih posameznikov. Zakaj kljub vsej še tako povdarjeni enkratni osebni pesnikovi usodi Kocbek ni solipsist, temveč bitje, ki je povezano z usodo drugih in lastnega naroda. Tako so tudi te pesmi razpete še v eno drugo smer, v smer narodne eksistencialije. Posebna pesnikova usoda je istočasno posebna usoda majhnega naroda, ki skozi vse zgodovinske peripetije raste tudi skozi peripetije in posamezna poglavja Poročila in se nato, tik pred koncem knjige, kot opominjajoči klicaj zgosti v pesmi Lipicanci:

Kdor še ne zna zajezditi konja,
naj se čimprej nauči
ukrotiti iskro žival,
obdržati se svobodno v lahkem sedlu
in uloviti ubrano mero drnca,

predvsem pa vztrajati v slutnji,
kajti naši konji so pridirjali od daleč
in so daleč namenjeni,
motorji radi odpovedo,
sloni preveč pojedjo,
naša pot pa je dolga
in peš je predaleč.

(Lipicanci)

Pesnik je povezan s svojim narodom na življenje in smrt. Lipicanci, ti plemeniti konji s posebno usodo, so simbol slovenstva, po drugi strani pa so tudi simbol za širše, kozmične sile sveta in neba. Pesnik se soočuje z njimi, lipicanci so tu skrivnostna vzmet, ki sprožuje mehanizme poezije, tista vitalna moč, ki nam daje pogum in nove življenjske sile.

Je pa to Kocbekovo Poročilo tudi poezija smrti, čeprav vitalistične, nikakor ne »ubijajoče« smrti.

To je smrt, s katero s spopadeš, to je smrt, ki ti vlije novih moči, čeprav te pogubi.

Pesnik stoji na svojih neizpodbitnih pozicijah, ki mu jih ni mogoče ukrasti:

Vedno sem bil tak,
kakršni so bili drugi,
zdaj sem tak,
kakor ni nihče,
in vendar sem tak,
kakor vsi drugi.

(Zagonetna kazen)

Lev Detela

V Švici je izšla knjiga znanega literarnega kritika Dieterja Fringelija o pesniškem svetu in tragični usodi švicarskega pesnika Alexandra Xaverja Gwerderja, ki je pisal v nemškem jeziku. Gwerder je bil človek, ki je živel in eksistirал nekje popolnoma na robu družbe. Čeprav si je izbral tisto, kar bi lahko imenovali »meščanski poklic«, čeprav si je ustanovil družino in imel nekaj prijateljev in mecenov, je živel vendarle izven sveta, iz sebe in za sebe. Ta posebna življenska drža je bila pogojena v njegovi izredni senzibiliteti, v njegovi preveliki občutljivosti in vzkipljivem temperamentu, ki iz najmanjšega povoda izvede zadnjo konsekvenco. Tako ni čudno da je bila tudi njegova poezija poezija eksistence, poezija vibracij v najglobji pesnikovi notranjosti, ki je hotela izraziti »absolutizem posameznika«, kot je napisal o Gwerderju Karl Krolow v nekem eseju. Leta 1923 rojeni pesnik je svoja glavna dela objavil v letih 1950 do 1952. To zadnje leto pa je že tudi letnica njegove prostovoljne smrti, ki jo je nastopil sredi največjega snovanja. Po svoji mentaliteti, svojem pesniškem načinu in tudi smrti spominja na usodo v nemščini pišočega pesnika Paula Celana, ki je pred kratkim naredil samomor v Parizu.

Češka ustvarjalna inteligenca se na vse načine upira zaželjeni uradni »normalizaciji«. Medtem ko so na Češkoslovaškem prepovedali vrsto odrskih uprizoritev, ukinili literarne časopise in onemogočili delovanje mnogim pisateljem, žurnalistom in profesorjem, so češki kulturni de-

lavci ustanovili novo delovno skupino na popolnoma nepolitični bazi, ki se imenuje »Q«. Vsekakor pa je kljub izpustitvi kakršnegakoli zakoličenja, ideologiziranja ali statuta to avantgardistična skupina. Toda skupina brez voditelja, zgolj skupina »svobodnih sodelavcev«. Skupina je že tudi izdala prvi almanah »Q«, ki ga je uredil Ludvik Kundera in opremil Jan Rajlich.

Zelo zanimiv članek o letos tragično umrlem velikem pesniku Paulu Celanu je napisal v literarni prilogi švicarskega dnevnika »Die Tat« 21. novembra Jürgen P. Wallman, ki je o Celanu spregovoril tudi drugod, med drugim tudi v avstrijskem radiu. Zakaj Dunaj je tisto mesto, v katerem je Celan, potem ko je kmalu po koncu vojne zapustil Romunijo, najprej uspel. Vendar na Dunaju ni hotel živeti. Preselil se je v Pariz, kjer je bil profesor na neki srednji šoli. Celanov judovski izvor, tragedija njegove mladosti, v kateri so mu Hitlerjevi krvniki pomorili celotno sorodstvo, vse to je iz nadvse senzibilne, skrajno občutljive narave ustvarilo posebno vrsto človeka. Celan je sicer pisal v jeziku svoje mladosti v nemškem jeziku, vendar je imel vedno do nemškega sveta krčevit, prizadet, traumatiziran odnos. Proti koncu petdesetih let ga je vdova francosko-nemškega pesnika Yvana Golla obtožila pla-

giatstva, kar je Celanovo že itak preobčutljivo naravo še bolj načelo. Sicer je prizadevni kritiki pozneje uspelo dokazati, da se trditve popolnoma krivične in neumestne. Celana pa vsi dokazi in protidokazi niso več pomirili. Od tistih časov je postala njegova poezija še bolj nedostopna, še bolj hermetična, iz jezika, ki ga je Celan zreduciral na absurdum, na zadnjo kost. Ko je ostal od jezika samo še skelet, se je istočasno krčevito zamajalo tudi Celanovo življenje. Letos so ga našli mrtvega v Seini pri Parizu.

Znani založnik Albert SKIRA izdaja posebno zbirko »LES SENTIERS DE LA CREATION«. Pred kratkim je izšel prav v tej zbirki Ionescov prispevek z naslovom »Découvertes-Odkritja«. Ionesco je svojim razmišljanjem dodal lastne risbe, ki tekst spremljajo, a ga ne ilustrirajo. To, kar Ionesco riše, je, kot da bi prišlo iz otroških rok: drevesa, pošasti, zverženi kralji in podobno. Ionesco piše »z lahko roko«. To so spomini, tekoči, presenetljivi v svojih zaključkih. Njegova knjiga pa kmalu prehaja tudi v napad, posebno v napad na modno francosko kritiko, »deuxième écriture« Rolanda Barthesa, kar Ionesco imenuje »scientisme«, nekaj, kar se prav nič ne razlikuje od akademske kritike prejšnjih časov. Ionesco pač, to se

vidi, ne ljubi te »nove kritike«, tega raziskovanja drugih in tretjih pomenov določenega dela. Ionesco stoji za Crocejem. Jezik se za Ionesca ne začena z otroškim POIMENOVANJEM, temveč že prej, v otrokovih mislih, kar Ionesco imenuje pré-langage. S poimenovanjem pa se začne nekaj drugega, namreč IZMISLJANJE BESED, DA DAM IMENA TEMU, KAR JE MOJE ALI KAR PRIHAJA OD MENE. Jezik je po Ionescu IZNAJDBA. Jezik - konvencija, običajni jezik, to ni iznajdba; to je namreč tu že gotov in zagotovljen, kanoniziran v leksikonih in slovnica. Ta konvencionalni jezik izključuje NEIZPOVEDLJIVO (innommable) in NERAZLOŽLJIVO (inexplicable). Zgodnji otrok še ne sledi obligatoričnemu, konvencionalnemu jeziku »brez možganov«, ki je le pripomoček za družbeno sporazumevanje. Zgodnji otrok si izumi svoj lastni jezik. To pa naredi tudi umetnik. JEZIK-IZUM to je za Ionesca osnovno izhodišče vsake prave literature. Za Ionesca je pisanje permanentno IZUMLJANJE, ODKRIVANJE, RAZISKOVANJE. Če otrok (umetnik) vpraša ZAKAJ?, tedaj vpraša tudi KAJ JE TO? S tem postavlja otrok (umetnik) svet, a tudi sebe, pod stalni vprašaj. »Jaz, svet, jaz in svet, jaz s svetom, »jaz v svetu«, to so razmerja in projekcije, ki po Ionescu pogojujejo literarni eksperiment. Ionesco poroča v svojih ODKRITJH o odkritjih, iz katerih se je rodila njegova literatura, »Kralj umira«, »Lakota in žeja«, »Triumf smrti«. Ob vsem tem se kaže, da Ionesco kljub vsej svoji modernosti

ni in ni modni avtor. Ne more se zadovoljiti z nekaterimi dnevnimi parolami, ne more se navdušiti za enosmerno pisanje. Ostaja večni nezadovoljnej in večni iskalec. »Pesnik... je tisti, ki zna videti probleme, tisti, ki vidi problem tam, kjer za druge ni nikakršnih problemov, tisti, ki zna problem razjasniti in problemom dati njihovo jasnost. Ravno to je DELO: naslednik spraševanj, in ker gre za nekaj takega, kar bi lahko imenovali ZGRADBA, bi delo lahko imenovali ARHITEKTURO SPRAŠEVANJA. Če bi se dalo vse razložiti, potem ne bi bilo pomena govoriti o čemer koli. Vsako delo mora nekaj POSTAVLJATI POD VPRAŠAJ... Ko sem bil študent, sem si izbral druge učitelje, kot so bili moji uradni. Tak učitelj je bil zame Benedetto Croce. Croce me je naučil, da sta vsebina in forma v izrazu eno in isto, namreč živa organska sinteza, izrazni način je potemtakem res STRUKTURA, kot danes rečejo. Croce me je tudi naučil, da pomeni LITERATURA spoznanje, toda ne logično, temveč INTUITIVNO SPOZNAVANJE, PESNIŠKO SPOZNAVANJE, ki je za logičnim spoznavanjem druga možnost spoznavanja. To spoznanje je skoraj IZUM, saj je istočasno intuicija in izraz vedno kot struktura, in tudi kot zgodovina, saj se stalno obnavlja in ker je edini kriterij za določitev njegove vrednosti, katerega priznavam, prav določitev NJEGOVE NOVOSTI, njegove ORIGINALNOSTI. Tam, kjer je ORIGINALNOST, je VREDNOST, in kjer je ESTETIČNA VREDNOST, spoznana z lirično INTUICIJO, tam je IZ-

RAZ... Tedaj, ko sem bral Flauberta, njegovo »Enostavno srce«, tedaj se mi je razkrilo, kaj je to literatura. Dvajset let sem moral imeti, mislim. Flaubert je bil, ki me je podučil, da ni literatura v tem, kar rečemo, temveč v načinu, KAKO rečemo; z neko lastnostjo, ki ostaja neločljiva, tudi danes, verjetno vedno.«

Jean Améry je objavil v švicarskem nemškem tedniku »Die Weltwoche« esej z naslovom ČAS BREZ MOJSTROV. Améry ugotavlja, da današnji čas nima več velikih institucionaliziranih mojstrov, kot so bili Goethe Thomas Mann, a še tudi Sartre. Tudi Günther Grass je bil še eden takih mojstrov, François Mauriac pa je sam de Gaulle nekoč javno imenoval »Mon cher Maître«. Po Améryju bi danes zaman iskali take mojstre. Odločilno za ta pojav, za to DOBO BREZ MOJSTROV, je po Améryju današnje HORIZONTALNO MIŠLJENJE, današnja HORIZONTALNA CIVILIZACIJA, ki ne trpi več hierarhičnega reda VELIKIH in MAJHNIH. Struktura današnjega sveta nima več oblike piramide. OSEBNOST, VELIKA OSEBA, pa naj človek to še tako obžaluje, postaja vedno bolj privatna zadeva.

Lev Detela

Odmevi iz Drage 1970

Najhuje je ustvarjalnega in dobro hotečega človeka v pcvojnem razdobju izgradnje socializma prizadela obtožba, da njegove ideje niso v skladu z »linijo«, da je takorekoč sovražnik delovnega ljudstva in zato družbenemu telesu tuj in nepotreben člen. Posledice uveljavljanja edinopravilne družbene ideologije in to njene najbolj dogmatične variante, so bile dolgoleten molk nekaterih vidnejših kulturnih ustvarjalcev na Slovenskem. Za nekatere, posebno mlajše, je to pomenilo celo, po sili razmer, nujno emigracijo. Smisel Drage je tudi v tem, da bi takšen čas in miselnost, kolikor je še prisotna, po skupnih prizadevanjih in po svojih najboljših močeh odpravili in pokopali. Takšno hotenje zavzeto izpričuje v svojem pismu predvsem Vrtačič. Pribčevo pismo se bo mogoče zdelo komu malce tuje in mestoma tudi sporno, vendar je tako iskreno, da ga ne moremo vrednotiti kot brezobzirno napadanje določenih pojavov in oseb. Tolikšna prizadetost je znak, da čas ni zacelil vseh ran in da jih tudi ne more, če se z našo preteklostjo, in seveda tudi s sedanostjo, ne bomo še bolj kritično soočali kot doslej. Prav zato se nam je zdelo potrebno nadaljevati drugod vodeno, a žal, prehitro zaključeno diskusijo o Dragi 1970.

Pismo uredništvu

Spoštovano uredništvo!

Koncem novembra sem dobil septembrske Naše Razglede iz Ljubljane, v katerih Jože Goričar razpravlja o svojih vtisih iz *Drage 1970*, seveda iz razmerja do zdomstva in zamejstva.

Rad bi odločno protestiral proti taki intelektualni zaprtosti, kot jo izpričuje njegov članek. Mislil sem sprva pisati Našim Razgledom, pa imam na žalost slabe izkušnje.

Dve stvari me bodeta v Goričarjevih vtisih.

Prvo: Goričar namiguje, da mi nujno, da bi slovenski narod po potrebi postal tudi politična enota s svojim državnim bistvom, ampak slovenski narod enači z jugoslovanskim, ki je zgodovinsko zelo trhla in zelo nova sestavina, saj je stara komaj dobrih 50 let. Vsi vemo, skozi kakšne težave pluje to jugoslovanstvo. Goričar ne da samo namiguje, temveč se celo sprašuje:

»Ali je res treba, da je ves narod združen v eni sami narodni državi?«

Jaz mu odgovarjam, da je za mali slovenski narod to nujna, za katero se mora pošteno boriti vsak Slovenec. Goričar zdomskih ter zamejskih Slovencev ne mara, ker ne mislijo tako kot on, čeprav se drugod sklicuje na neke humane in demokratične vrednote. Če se danes odreka Trsta, Gorice in Koroške, se bo jutri odrekel še drugih pokrajin, ako ga bodo sile pritiskale, tako kot je Rožman pozdravljal Italijane in tako kot jim je celo Župančič pel hvale in to zavolj tistega drobnjakarstva, ki ga je tudi Goričar poln, a ga očita zamejskim Slovincem, ker oni priznavajo, da sestavine življenja sestojijo tudi iz različnih vrednot, kot jih pozna on.

Da so se intelektualci v Dragi izrekli različno in celo različno počastili bazoviške žrtve, je samo dokaz, da mislijo zrelo, demokratično in slovensko in da se pripoznavajo za

člane iste narodne skupnosti in da si ne prilaščajo krone zveličavnosti in edinega spoznanja.

Ne bom tukaj govoril o gospodarski, kulturni in etični nujni, da ostanemo Slovenci enotni, samostojni in če se le da tudi politično državnotvorni. O tem naj spregovore strokovnjaki. Kar se tiče nas zdomskih Slovencev, pa bi mu rad povedal samo nekaj: *narod se od nas bogati*, ne samo od naših deviz (katere tamkaj prav radi dobivajo), ampak se tudi duhovno bogati, *ker smo posredovalci izkušenj tujih narodov in nazorov*. Samo en primer: če ne bi bilo protestantskih zdomcev v 16. stoletju, je veliko vprašanje, če bi bili danes narod ali etnična zanimivost za evropske lingviste. Kaj pa Etbin Kristan, kaj pa Adamič in Lovše, kaj pa SKA (s katero se ne strinjamo!), ki še danes vplivajo na razmere doma in navzlic vsemu držijo slovensko inteligenco zbudeno in še kar pri zdravi pameti, katero jim je

stalinovska (in bojim se da tudi Goričarjeva) zaprtost skoraj skisala.

Zakaj se jugoslovanski konzulati boje, da se bodo novi emigranti vračali domov in celo jugoslovanski ambasador v Avstraliji Krsto Sekulovski jih prepričuje, da ostanejo tukaj? Morda zato, ker se boji, da bo zmanjkalo dolarjev ali pa mark, ali pa se tudi boji novih idej in spoznanj, ki jih begunci in izseljenci prinašajo nazaj? Verjetno iz obojih razlogov.

Tudi se verjetno Gospod Goričar ne zaveda, da, če je danes Jugoslavija še na nogah, se lahko predvsem zahvali vplivu slovenskih in dalmatinskih emigrantov na angleško in ameriško vlado. Kajti, bodimo si na jasnem enkrat za vselej: partizani niso izvajali slovenske napol svobode, ampak velesile, saj so Slovenci imeli trideset tisoč belogardistov in komaj nekaj čez dvajset tisoč partizanov. Vojaško je bila Slovenija do zadnjih dni vojne pod nemško in domobransko kontrolo, duhovno pa je bila pod kontrolo cerkve in je še danes pod njenim precejšnjim vplivom, na žalost! Partizani so bili nekaka sila, edina organizirana sila, ki je ugajala zaveznikom v tistem trenutku, in prevzeli so oblast pod pretezo demokracije in svobode. Moj brat je bil partizan, pa nikoli nam ni govoril o komunizmu ali socializmu, ampak o narodni svobodi. Ta svoboda je prinesla take davke, da so se iz naše slovenske vasi skoraj vsi izselili (in med njimi 18 dobrih bivših partizanskih borcev in niti en domobranec. Avstralija je polna istrskih in primorskih partizanov, tako kot je Argentina polna bivših domobrancev).

Sicer od neke mere ima Goričar prav. Smo frustrirajoče zdomstvo, in zavolj tega trpimo, saj svoje želje in sposobnosti dajemo deželam, ki so nas sprejele in jim ustvarjamo blaginjo, saj več Slovencev uči na univerzah po svetu menda kot pa v Ljubljani. Nekje sem ponosen na to, če pa pomislim, da ima tukajšnja deželica Viktorija 3 milijone ljudi in štiri univerze ter precej visokih

šol, potem pa me prešine žalost zavolj ene same slovenske univerze in pa po mačehovsko gledanih mariborskih visokih šol. In kar se mi zdi najbolj nesmiselno za socialistično družbo, kot je doma slovenska, je to, da njeni izobraženci in tehniki vzdržujejo kapitalistični sistem, medtem ko se doma socialistični peha iz težave v težavo, ker ne more zaposliti svojih ljudi.

Upam, da bo tovarišu Goričarju še kdo odgovoril, ali pa morda je že. Opomnil bi ga pa rad za zaključek na dvoje velikih dogodkov iz evropske zgodovine, ko so zdomci spremenili usodo cele evropske zgodovine:

Garibaldi je s svojimi tisoči, ki jih je pripeljal iz Amerike, pošteno spremenil italijansko zgodovino, kajti bil je toliko bister, da je videl tamkajšnje razmere in vedel je, kaj lahko mala sila naredi. Prav tako bi rad tovariša Goričarja spomnil na Lenina in ruske revolucionarje, ki so pili svoje ideje po Švici in Nemčiji in spremenili s tem rusko, evropsko in svetovno zgodovino.

Tako se lahko zgodi nekega dne, sicer manj vseobjemajoče tudi Sloveniji in Jugoslaviji, kajti tisti, ki sprejemamo in poznamo dialektiko zgodovine, vemo, da stvari niso trdne, še manj večne in da so na svetu še drugačna spoznanja od Goričarjevih.

S spoštovanjem

Bert Pribac

Avstralija, nov. 1970

Je narod »razredna« ali »nadržredna« kategorija?

Vprašanje »Kaj je pravzaprav slovenstvo danes in tukaj?«, o katerem razmišlja s profesorjem Goričarjem, bi bilo z njegovim »Pripisom« (NR 1970, št. 20) lahko postavljeno ad acta, če bi se šlo samo za pojmovno razjasnitev. Prepustil bi namreč bralcu, če je razlika med Goričarjem in menoj res v

tem, da je za njega narod zgodovinska, družbeno realna, za mene pa nezgodovinska, spiritualna kategorija. Ker pa je beseda tekla tudi o kritični identifikaciji, nas Goričarjeva »ločitev duhov« ne privede daleč. Da bi se lahko še nadalje pošteno in odkrito pogovarjali, bom danes skušal pokazati, da je razlika med profesorjem Goričarjem in menoj najbrž drugje in da bi se tam mogoče dala premostiti.

Zadnjič sem se zavestno omejil samo na metodološke pripombe. Tudi dve načelni pripombi sta bili metodološkega značaja, ker sem z njima hotel pokazati, da pojem naroda le tedaj lahko pravilno določimo, če smo si prej na jasnem glede filozofskega stališča, ki ga ta pojem implicira. Opozoril bom torej najprej na stvari, ki jih je profesor Goričar v mojih pripombah spregledal, kajti drugače si ne morem razložiti, kako je mogel priti do zaključka, da je pri meni narod »nezgodovinska, spiritualna kategorija«.

Profesor Goričar je najbrž spregledal, da je v moji »osrednji trditvi, češ da narod 'stoji nad vsakokratno družbeno strukturo', izraženo *filozofsko stališče* kot odgovor na vprašanje o razmerju poedinec - družba, in po analogiji, narod - družbeni sistem. Da je moja »osrednja trditev« filozofsko stališče, je bolj razvidno iz prvih dveh stavkov moje prve načelne pripombe: »Trditi smemo, da tako narod kot poedinec stojita nad družbeno stvarnostjo. In to v dvojnem smislu: kot vrednota in po trajanju.« Samo v filozofskem jeziku je tudi razumljiv stavek »Človek presega družbeni red«, ki sem ga napisal proti koncu mojih načelnih pripomb. Gre se pri tem za ontološko in vrednostno razmerje dveh entitet. In nič drugega. Če sem opozoril na te filozofske resnice, sem to storil zaradi tega, ker se le na ta način more in mora odkloniti (tudi kritično) identifikacijo med človekom, pa tudi narodom, in družbenim sistemom, ker identifikacija med tema dvema entitetama enostavno ni mogoča. S tem pa nikakor

ni zanikana Goričarjeva teza: »Narod kot subjekt, kot veleskupina je - *sociološko gledano* (podčrtal L. V.) - nerazločljivo povezan s tisto strukturo, ki jo v danem zgodovinskem obdobju živi in ki ga za to obdobje navsezadnje tudi določa kot družbeni subjekt.« Nasprotno.

Tudi sam sem zastopal to stališče in sicer na dveh mestih. Prvič, da moramo v odgovor na konkretno vprašanje »Kaj je pravzaprav slovenstvo danes in tukaj?« »vključiti družbeno življenje nekega naroda, v našem primeru slovenskega.« In drugič, ko sem trdil, da je slovenski »danes in tukaj« delček kozmosa, o katerem se ne bi smeli informirati le v funkciji sedanje družbene strukture. Sem bil torej že sam protisloven v mojih trditvah? Nikakor ne. Eno je bilo pač filozofsko stališče, drugo pa sociološko. Je prvo spiritualistično, torej brez znanstvene veljave? Naj samo povem, da je vprašanje o razmerju človek - družba eno od glavnih vprašanj vsake filozofije, tudi marksistično-leninistične. Seveda se nanj lahko odgovarja različno, n.pr. ravno obratno, če se trdi, da družba »stoji« nad človekom. Profesor Goričar bi torej lahko zavzel samo nasprotno filozofsko stališče, ne smel bi pa govoriti s tem v zvezi o spiritualističnih teorijah, če ni hotel trditi, da so vse filozofije le spiritualistične blodnje. Meni se zdi, da profesor Goričar tega ni hotel trditi, temveč da je le spregledal, da gre za filozofsko stališče. Če pa je to res, potem seveda prav tako nisem uspel povedati tega, kar sem hotel. Zato ne bo odveč, če dam danes dva primera iz jugoslovanske družbene prakse. Prvi primer se nanaša na razmerje poedinec - družba. Profesor France Bučar polemizira v NR (1970, št. 19) z dr. Globevnikom v zvezi z knjigo Janeza Šmidovnika: »Konceptija jugoslovanske občine« in se dotakne tudi vprašanja, ki nas tukaj zanima. Takole piše: »Samoupraven je posameznik in od njega izhaja vsa samoupravnost. Da zadovolji svoje potrebe, se ta posameznik združuje v različne socialne

sestave, od najožijih do najširših. Jedro vseh sestav je vedno le posameznik, ki pri tem priznava enake pravice tudi vsem drugim članom socialne sestave. Prek vsake socialne sestave teži k zadovoljitvi prav specifičnih interesov. Občina lahko zadovolji ene, druge skupnosti druge. Vedno pa je v središču tega procesa človek in človek je »integrator« vseh interesov. Administrativno poseči v ta proces in nastopiti s tezo, češ da je prav neka določena skupnost »integrator« vseh človekovih interesov, pa naj se ta skupnost imenuje komuna ali kakorkoli že, je nenaravno, neresnično, hkrati pa nujno spreminja človeka v objekt te skupnosti in pomeni zatorej negacijo samoupravnosti, ki lahko izhaja samo od človeka. Zato pa tudi konkretna zgradba družbene ureditve ne more temeljiti na taki zmotni premisi, če naj bo svobodna in samoupravna.« Drugi primer pa se nanaša na razmerje narod - družbeni sistem. Profesor Predrag Vranicki iz Zagreba, je že leta 1951 v svoji doktorski disertaciji »O problemu općeg,posebnog i pojedinačnog kod klasika marksizma« opozoril na »dialektično« razmerje med poedinim (Jugoslavija), posebnim (posebni pogoji za komunistično revolucijo v Jugoslaviji) in splošnim (komunistična revolucija kot zgodovinski proces). S tem »najsplošnejšim dialektičnim zakonom« je profesor Vranicki skušal dokazati samobitnost jugoslovanske komunistične revolucije, samobitnost, ki je Sovjetska zveza ni hotela priznati. In če hočemo utemeljiti »lastno pot v socializem«, jo bomo lahko prav tako samo s tem filozofskim principom. Problem in odgovor nanj lahko sicer različno formuliramo - v tem je ravno razlika med različnimi filozofskimi smermi in različnimi filozofskimi disciplinami znotraj ene same filozofije, - vendar problem ostane isti.

Ta izvajanja so bila potrebna, če hočem odgovoriti na vprašanje »Je narod »razredna« ali »nadržredna« kategorija?«. Ne bo odveč, če prej postavim eno predvprašanje o vpra-

šanju, ki sem si ga zastavil. Od kod namreč to vprašanje - O kategorijah namreč govorimo v znanosti, kjer ločimo filozofske, sociološke, ekonomske, itd. kategorije. To so najsplošnejši splošno veljavni pojmi, s pomočjo katerih se znanstveniki vseh narodov in razredov skušajo sporazumeti. Kategorije so veljavne za vse, ali pa niso (še oz. več) kategorije. So ali niso veljavne, o tem pa odloča v prvi vrsti tista znanost, kateri pripadajo. Od kod in zakaj torej vprašanje, ali je narod »razredna« ali »nadržredna« kategorija? Od tod in zato, ker že dolgo ni več res, da bi o kategorijah odločala znanost sama. Odkar je znanost ponekod podrejena principu »partijnosti«, odloča »praksa« in ne pamet. Znanost ni več univerzalna, temveč »razredna«. Prav tako je za ene narod »razredna« kategorija, za druge pa še vedno »nadržredna«. Kdor se hoče o tem na hitro prepričati naj vzame v roke »Filozofskij slovar« (red. M. M. Rozenal in P. F. Judin, Moskva 1963) ali pa Meyers Neues Lexikon in acht Bänden (Leipzig 1964). Videl bo, da je pojem naroda neločljivo povezan z razrednim bojem, preko katerega narod (zatirano ljudstvo - mišljen je predvsem delavski razred) pravzaprav šele postane narod, ko prevzame oblast, ki se imenuje *ljudska*; ko uvede nov družbeni sistem - *ljudsko demokracijo*. Že sami termini, ki jih uporabljamo, nam vsiljujejo torej misel, da se ljudstvo končno identificira z oblastjo, ki je ljudska, in z družbenim sistemom, ki se imenuje ljudska demokracija. Seveda je to teorija. Kako je z identifikacijo v praksi, o tem ve povedati vsakdo iz svojih izkušenj. Pa vendar eno nam postane jasno: Če je razredni boj izhodišče za naše teorije o narodu, potem nam ne bo nikoli uspelo imeti celotnega naroda na eni strani, kajti vedno bodo eni na »pravi«, drugi na »napačni« strani; eni državljani prvega reda, drugi drugega - to kot posledica napačne definicije naroda. Prav na višku revolucionarnega akta je bilo tako.

Kako je danes konkretno, je težko reči. Pa vprašanje ni tukaj. Za vsem tem je stala določena filozofija, doktrina, v kateri je vse na pravem mestu, dokler jo sprejmemo v celoti. Nič ni slučajnega. Torej je šlo - po tej doktrini - vse po objektivni zakonitosti, kajti »socialistična revolucija« je zgodovinski proces, ki gre svojo pot. Zato pa danes ni dovolj, da pozabimo na ta teoretična izhodišča in na zgodovinske dogodke kot njihove posledice, ko hočemo v določenem trenetku postrevolucionarnega obdobja doseči, da se vsi člani naroda po rojstvu in jeziku identificirajo z družbenim sistemom, ki je izšel iz komunistične revolucije. Kar bi bilo včeraj proti definiciji naroda, naj bi bilo danes vse v redu in prav. To so gotovo plemenite želje, ki jih po človeško lahko visoko cenimo, vendar v znanstveni analizi nimajo »teže«. V znanosti se je treba vprašati, ali ne bi bilo potrebno spremeniti celotne interpretacije zgodovinskih procesov in dati drugačno definicijo naroda. Na začetku in za vsem tem pa bi morala

stati drugačna filozofija. Profesor France Bučar jo je kratko in jedrnato formuliral, kar se našega vprašanja tiče. In samo ta filozofija lahko služi kot osnova za teoretično in praktično zgraditev samoupravnega sistema. Da bi bilo dr. Globevnikovo »nasprotje« Bučarjevi tezi hkrati tudi »nasprotje« samoupravljanju, si lahko mislimo. Konfrontacija dveh filozofij je očitna. Očitno pa je tudi to, da za »razredno« kategorijo naroda stoji ena filozofija, za »nadržredno« pa druga. Če je posameznik samoupraven, je torej to vsak posameznik, neglede n. pr. na razredno pripadnost ali svetovni nazor. V tem smislu bi torej spet smeli govoriti o narodu kot »nadržredni« kategoriji. Če je slovenska družba že tako daleč, lahko pokažejo samo pravne in sociološke študije o tem vprašanju. Za konec pa še ena metodološka pripomba. Če sem tokrat tudi jaz vpeljal v diskusijo dve »kategoriji«, nisem to storil zaradi tega, da bi s tem hotel definitivno opredeliti Goričarjevo ali moje stališče. Moji

»kategoriji« ostaneta delovni hipotezi. Da bi se namreč lahko eden od naju dokončno opredelil za eno ali drugo »kategorijo«, bi moral najprej napisati n. pr. zgodovino evropskih narodov zadnjih stopeneset let in jo skušati »kristalizirati« v eno obeh »kategorij«. Pa tudi že sam pojem »patriotizem«, ki ga je rabil profesor Goričar v »Pripisu«, bi bila hvaležna tema za doktorsko disertacijo. Dvomim namreč, da patriotizem prvenstveno izpoveduje (kritično) identifikacijo z vsakokratno družbeno strukturo. Patriotizem ima najbrž druge korenine, če pomislimo, da so bili narodi vedno deljeni na različne družbene razrede, različne veroizpovedi, različna politična prepričanja, in da najbrž nikoli niso bili samo eni patriotje, drugi pa izdajalci. Doktorska disertacija v slovenščini o tej temi bi blagodejno vplivala na naš nadaljni razgovor o načetem vprašanju. - Do takrat pa ostanimo kljub temu patriotje!

Ludvik Vrtačič

Teze k problemu revolucionarne prakse

1.

Marksizem in marksizmi, ki se vse bolj povezujejo z drugimi elementi — krščanskimi, buržoaznimi, pozitivističnimi, scientističnimi, psihoanalitičnimi, fenomenološkimi, eksistencialističnimi, strukturalističnimi — še lahko pomagajo oživljati nekatere teoretske raziskave, toda brez odločilnega poudarjajo revolucionarne prakse v visoko industrializiranih družbah, kot je bila ta preiščljena v Marxovi in marksistični shemi. Marksizem in marksizmi izpolnjujejo neko srednje produktivno in vprašljivo, problematično delo, se integrirajo v teorijo in prakso svoje družbe, živijo njeno življenje in smrt.

2.

Visoko industrializirana družba se počasi spreminja v »kapitalistično-socialistično« družbo in to s pomočjo vedno napredujoče in združujoče tehnike.

3.

V tehnično zaostalih deželah, kjer se je (ne brez zmede) spojil z ostalimi religioznimi, etničnimi, nacionalističnimi, ideološkimi elementi, igra marksizem še vedno vlogo vzvoda določene revolucionarne spremembe, ki te dežele prav tako vodi v kapitalistično-socialistično in tehnološko stanje, bolj v etatizirano kot socializirano, planirano in planetarno družbo.

4.

Sociološke raziskave, ki se proglašajo za marksistične oziroma bi hotele biti marksistične, vse bolj izgubljajo svojo samostojnost, s tem ko se spajajo z drugovrstnimi raziskavami in težijo k uniformiranosti, s tem ko postanejo vse bolj površne. Teoretična celota marksizma kot taka ne obstaja več, teoretični marksizem pa se, s tem ko se posplošuje, ukinja v oslavljeni in nenapadalni (nenevarni) obliki. Prekril ga je brezoblični progresizem.

5.

Marksistična analiza se je umaknila pred lastnimi možnostmi tako v kapitalističnih deželah kot tudi v tistih, ki se sklicujejo na socializem. Marksizem se ne sprašuje zadosti o sebi in ne vprašuje (dovolj) radikalno.

6.

Kljub temu se v neki zbegani in nečisti shemi dogaja znamenita sprememba sveta. Načrti reformatorjev in »revolucionarjev« so sami spremenjeni v zgodovinskem gibanju, ki se vrši v nesporazumih in kompromisih.

7.

Socialistična gibanja so iztirila, propadla, ker vsak radikalen namen »propade«, v tem ko se približno uresniči. Njihov načrt sam je bil preveč ideološki in preveč abstrakten, ni mislil v globino in ni spoznal svojega izvora, svojega načina in svojega cilja. Ker je bil preveč utopičen, je moral podleči skušnjam vsakdanjosti, praznosti. Ker je bil preveč prazen, ni mogel zadržati utopije kot neko infantilno in eshatološko upanje. Revolucionarni in socialistični načrt je bil že od začetka določen po tem, za kar je zahteval, da se zanika.

8.

Za tako imenovani socialistični blok — že daljnosežno policentričen — se tistim, ki hočejo biti odprti marksisti in socialisti, demokratični in liberalni komunisti, zdi, da ga žalijo. Nesposobni so, da bi razumeli igro socialne stvarnosti, vlogo moči, podrejanja in države. Precenjujejo ali podcenjujejo, kar se govori in naredi, ne da bi tako prav vedeli, kako je to treba razložiti.

9.

Visoko industrializirane družbe se približujejo etatističnemu kapitalističnemu socializmu, ohranjujoč o-

blast, moč in izkoriščanje s pomočjo vedno bolj posrednih oblik in načinov. Tako spoznanje, da je popolno samoupravljanje, podružbljene družbe, odprava oblasti: zgolj mit. V svojem procesu kolektivizacije in univerzalizacije meščanska družba socializira individualizem, zapopade in nevtralizira vse konflikte, integriira na nek način vsako kritiko, skopi in prizna posamezni upor, medtem ko opravlja razlikovanje pravega in napačnega, svobode in nesvobode.

10.

Levica se lahko udeležuje samo zgodovinske komedije birokratične etatizacije, njene posebne naloge se zamenjujejo z občimi nalogami, ki istočasno izražajo posamezne in obče interese. Ker je preveč negativna, ničesar ne uresniči. Ker sledi srednji poti, služi vladajoči poprečnosti. Zdi se, da levici ni namenje-

no zaostrovanje antagonizmov in nasprotij družbe, ker občja situacija upravlja nasprotja in antagonizme in istočasno njihove nosilce. Protesti levice ostajajo neučinkoviti in prazni, ohranjajo živahen glas določene zahteve, toda ta zahteva ostaja netočna, nedoločena.

11.

Proletariat tehnično razvitih dežel se meščansko integrira z obćim gibanjem, njegova bit in njegova zavest se razrešujeta v procesu, ki teži k obći blaginji. Gibalo tega kapitalističnega ali socialističnega procesa ostaja profit. Zaostrenih kriz ni mogoče predvideti in revolucionarno prakso »naprednih« dežel ne izpolnjujejo (dovršujejo) teoretiki in strokovnjaki revolucije, ki ne pride. Zdi se, da takšna revolucionarna praksa niti ni mogoča, in razredni borbi — skrajno topi, otopeli — revolucija ni več horizont. Reforma

in modernizacija se dogaja neopazno, brez leska. »Zaostale« dežele bodo kmalu dosegle pridobitve (in uspehe) francoske buržoazne revolucije: marksizem je instrument njihove emancipacije in industrializacije.

12.

Marksova in marksistična teorija ter njena praktična perspektiva ostajata ujeti med nakovalo Heglove politične filozofije in tem, kar je ta izrazila, in kladivo nihilistične diagnoze Nietzscheja (ki je rešen vsakega romantizma in sklicevanja na dušo. Medtem ko planetarni čas nadaljuje svojo blodno pot, se skuša izgovoriti, skuša najti jezik, govor (logos) in zamenjuje svoje igralce. Negativnost se zaenkrat zelo dobro prikriva.

Kostas Axelos

Iz študentskega lista TRIBUNA,
Ljubljana, 24.12.1970

KAZALO

SEDMEGA LETNIKA (1970)

Ambrožič Lojze	Demitizacija, 20
Axelos Kostas	Teze k problemu revolucionarne prakse, 158
Bagola Božidar	Secirnica, 3
Detela Lev	Sreča na robu Zemlje, 26
	Proza v ukrivljenem ogledalu, 29
	Neprevedene knjige, 34
	Kultura v beležkah, 19-41
	Duh in telo kot pošast, 82
	Resničnost dosedanje Zagoričnikove Poezije, 86
	Neprevedene knjige, 95
	Kultura v beležkah, 100
	Kritika na kratko (O Strniši in Kocbeku), 149
	Kultura v beležkah, 152
Goslar Miran	Izgradnja infrastruktur med Repu- bliko in Federacijo, 32
Kermauner Taras	O slovenski poeziji zadnjega ča- sa, 134
Kokorovec Marino	Nova operativna metoda za kraško planoto in Trst, 128
	Un nuovo metodo operativo per l'altipiano e Trieste, 129
Kos Vladimir	Eno samo vprašanje, 135
	Za vse, ki se starajo - Vstopni spev - December, 137
Lokar Aleš	Razgovor z Rafkom Dolharjem, 1
	Trieste, št. 88, 11
	Introduzione a Trieste, 12
	Viktor Majer - Nov vzpon naciona- lizma na Balkanu, 14
	Problemi št. 86 in Novi list 12. mar- ca 1970, 16
	Tuj tisk o nas, 78
	Dialog o meji, 108
	Dialogo sul confine, 109
	Dinamika samoupravljanja in gospo- darska kriza (Kolo 7/69), 144
	Che Guevara in revizionizem (Mani- festo 7/12/69), 147
Merlak Milena	Alkimisti v zlatem mestu, 139
Miglia Guido	Dialog o meji, 104
	Dialogo sul confine, 105
Ob robu	Komična farsa, 31
	Koliko denarja pustijo v Trstu jugo- slovanski kupci?, 46
	Tehnične okvare v službi politike, 47

- Pribac Bert**
Ravnikar Edvard Pismo uredništvu, 154
Pogled na širši prostor okrog
Trsta, 50
Considerazioni circa lo spazio geo-
grafico che circonda Trieste, 51
- Rebula Alojz** Pripis, 19
Kultura v obmejnih pokrajinah:
vloga Trsta, 66
La cultura nelle regioni di confine:
il ruolo di Trieste, 67
- R. P.** Vetrinjska zadeva, 44
Nauki deželnih volitev na Koro-
škem, 44
Sedem nihilizmov koroških štu-
dentov, 45
- Sedmak Danilo** Psihološki predsodki med na-
rodi, 120
Pregiudizi psicologici tra i po-
poli, 121
- Vernier Alfredo** Trst in vzhodna meja — politika
in čustva, 58
Trieste ed il confine orientale -
politica e sentimento, 59
- Vremec Vladimir** Lik slovenskega vernika in kleri-
kalna nevarnost, 4
Mitični svet Prešernovih proslav, 5
Milanski atentat, Moravia in levi-
čarstvo, 7
Potrošništvo kot grešni kozel, 8
Arci ali volk v ovčji koži, 74
Škoda je vsakega talenta, 75
Antologija sodobne slovenske mi-
sli, 76
Od tu in tam, 98
Proslava zavetnika časnikarjev v
Trstu in Gorici, 141
Naj Fellini začne, Pahor pa neha
biti družbeno angažiran 141
Je narod »razredna« ali »nadržred-
na« kategorija?, 155
- Vrtačič Ludvik** Kiklopova očesa, 38
Zagoričnik Ifigenija Poskus igre, 89
Zidar Pavle

V NASLEDNJI ŠTEVILKI PRINAŠA

MOST

STANKA MAJCNA

SPOMINE NA
ANTONA KOROŠČA

POSEBNA NAROČILA

SE SPREJEMAJO DO 15. MAJA 1971

